

كوردستان

له لیکۆلینه وه کانی ژاک دمۆرگاندا

منتدی اقرا الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

نووسینی:

ژاک دمۆرگان

وهه گێران:

د. سعید خضری

(ژانکۆی کوردستان)

ئاسۆ عبدالرحمن

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

كوردستان له لىكۆلینه وه گانى دمۆرگاندا

نوسینی:

ژاك دمۆرگان

وه رگیړانی:

دكتور سعید خضری

(مامۆستای زانکۆی كوردستان)

ئاسۆ عبدالرحمن

چاپی به كهم

۲۰۱۲

لهبلا وکراوه کانی خانەى چاپ و به خشی رینما

زنجیره ۲۸۹

oooooooooooo

ناستامەى کتیبە

کوردستان له لیکۆلینه وه کانی دمۆرگاندا

نوسینی: ژاک دمۆرگان

وه رگێرانی: دکتۆر سعید خچری — ناسۆ عبدالرحمن

بابەت: لیکۆلینه وه

نه خشه سازی: ناری محمد صالح

دیزاینی بهرگ: فواد کهوئۆسى

نۆبەت و سالی چاپ: به کەم، ۲۰۱۲

شوینی چاپ: چاپخانهى کهنج

تیراژ: ۱۰۰۰

له بهرێوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره سپاردنی: (۱۷۱۶) ی سالی ۲۰۱۲ ی پیدراوه.

سلیمانی — بازارى سلیمانى — بهرامبەر بازارى خهفاف.

ژماره ی مۆبایل: (۰۷۷۰۱۵۷۴۲۹۳) (۰۷۵۰۱۱۹۱۸۴۷)

بیرستی بایه‌ته‌کان

- ۱..... پینش ونه‌ی وهر گتیران
- ۳..... ژاک دمۆرگان کتیه؟
- ۵..... پینش ونه‌ی نووسەر
- ۱۲..... به‌شی یه‌که‌م: کوردستانی موکری (موکریان)
- ۱۳..... جو‌گرافیای سروشتی
- ۲۶..... ئاووه‌وا، ڤووه‌کی سروشتی و سامانی ئازهل
- ۳۱..... دانیشتوان
- ۵۷..... شار و گونده‌کان
- ۶۵..... به‌شی دووهم: کوردستانی سنه
- ۶۶..... جو‌گرافیای سروشتی
- ۷۱..... ئاووه‌وا، ڤووه‌کی سروشتی و سامانی ئازهل
- ۷۴..... دانیشتوان
- ۷۷..... شار و گونده‌کان
- ۸۲..... کشتوکال، بازرگانی و پیشه‌سازی
- ۸۵..... به‌شی سێهه‌م: کوردستانی کرماشان
- ۸۷..... جو‌گرافیای سروشتی
- ۱۰۵..... سه‌رچاوه‌ کانتزاییه‌کان
- ۱۱۵..... ئاووه‌وا، سامانی ئازهل و ڤووه‌کی سروشتی
- ۱۲۳..... دانیشتوان
- ۱۲۷..... شار و گونده‌کان
- ۱۵۰..... کشتوکال، بازرگانی و پیشه‌سازی

بیرستی شیوه‌گان

- ۱- دۆلی پروباری گاده‌ر و به‌رزایه‌کانی ده‌روپشتی. ۱۵
- ۲- به‌رزایه‌کانی برایمه‌په‌شان ۱۹
- ۳- سیمای گوندی سەردارئاوا ۲۰
- ۴- زنجیره‌ چپای تەرەغە لە پرووی حوسین ئاواوه ۲۱
- ۵- زنجیره‌ چپای تەرەغە لە پرووی سەردارئاواوه ۲۲
- ۶- سیمای و نه‌خشە‌ی ئەشکە‌وتە‌کانی عیسا‌که‌ند ۲۴
- ۷- ئەشکە‌وتی کونە‌کۆتر ۲۵
- ۸- تاشه‌به‌ردی چپای تەرەغە ۲۶
- ۹- سوارکارانی کوردی سابلاغ ۳۳
- ۱۰- تیزه‌دولایغای په‌یسی کوردی موکری (کولته‌په) ۳۶
- ۱۱- تۆردو‌گای کۆچەرپه‌کانی ده‌ور و پشتی سابلاغ ۳۷
- ۱۲- بابیرئاغا کوری هه‌مزایای په‌یسی مه‌نگوره‌کان ۳۹
- ۱۳- کاک ئە‌لاغا په‌یسی مه‌نگوره‌کان ۴۰
- ۱۴- شوینی حه‌وانه‌وه‌ی په‌یسی مه‌نگوره‌کان ۴۲
- ۱۵- نمونه‌ی خێوه‌تیککی په‌یسی کوردی موکری ۴۷
- ۱۶- گوندی نه‌مه‌شیر (سه‌ر به‌بانه) ۵۱
- ۱۷- گوندی نه‌مه‌شیر (سه‌ر به‌بانه) ۵۲
- ۱۸- جه‌ژنی ئە‌میری درۆین (میر درۆزن) له‌ سابلاغ ۵۶
- ۱۹- دێی سه‌رده‌شت، وێنه‌ کراو له‌ پرووی وێنه‌ی نووسه‌ره‌وه ۵۸
- ۲۰- بۆکان، وێنه‌ کراو له‌ پرووی وێنه‌ی سه‌یفه‌دین خانی سه‌رداره‌وه ۶۰
- ۲۱- بۆکان، وێنه‌ کراو له‌ پرووی وێنه‌ی سه‌یفه‌دین خانی سه‌رداره‌وه ۶۰
- ۲۲- تورجان، وێنه‌ کراو له‌ پرووی وێنه‌ی سه‌یفه‌دین خانی سه‌رداره‌وه ۶۱
- ۲۳- مۆتاوه، وێنه‌ کراو له‌ پرووی وێنه‌ی سه‌یفه‌دین خانی سه‌رداره‌وه ۶۲
- ۲۴- قه‌ره‌گوێز، وێنه‌ کراو له‌ پرووی وێنه‌ی سه‌یفه‌دین خانی سه‌رداره‌وه ۶۳
- ۲۵- گوندی قوروه، وێنه‌ کراو له‌ پرووی وێنه‌ی نووسه‌ره‌وه ۶۹
- ۲۶- مندالانی گوندی قوروه ۷۴
- ۲۷- تاتوی نافره‌تانی کوردی چه‌مۆغلی ۷۵

- ۲۸- تاتوی ئافره تانی کوردی که له کان. ۷۶
- ۲۹- تاتوی ئافره تانی کوردی که له کان و که لهویر. ۷۷
- ۳۰- شیوازی توپوگرافیکی گوندی کهرگاوا!..... ۷۹
- ۳۱- نمونه ی نیوهرو (پروڤیل)ی گوندی دهور و پشتی سنه ۸۰
- ۳۲- نهخشهی خانووی کوردیک له گوندی مهراغه ۸۱
- ۳۳- نیوهرو (پروڤیل)ی خانووییک له گوندی مهراغه ۸۲
- ۳۴- دۆلوی گلی، به کارهاتوو له کوردستانی سنه ۸۲
- ۳۵- میرپینج جیسامالملک حاکمی کرماشان و کوره که ی. ۸۹
- ۳۶- کوره کانی حاکمی کرماشان. ۹۰
- ۳۷- دۆلتی دینهوهر. ۹۳
- ۳۸- تهنگهبری گاماسیاو له بهشی سهرووی گهراو. ۹۵
- ۳۹- تاق وهسان و دهشتی کرماشان. ۹۶
- ۴۰- ناوچهی زهرده لان. ۹۷
- ۴۱- چه مانهوهی چیاکانی کوردستان. ۱۰۵
- ۴۲- نیوهرو (پروڤیل)ی زهوی و کینگه نهوتایه کان. ۱۱۴
- ۴۳- نیوهرو (پروڤیل)ی چیای بزینان. ۱۱۴
- ۴۴- نیوهرو (پروڤیل)ی پیکهاته بهردیه کانی نزیک سهراوه نهوتیه کان. ۱۱۴
- ۴۵- نیوهرو به ک که گومانی لیده کریت سهراوهی نهوتی هه بیت. ۱۱۵
- ۴۶- نیوهرو (پروڤیل)ی پیکهاته بهردیه کانی نزیک سهراوه نهوتیه کان. ۱۱۵
- ۴۷- چناره کانی دۆلتی پرووباری توئه. ۱۱۷
- ۴۸- گوندی دینوو و توردوو گای وهفده کهمان. ۱۲۴
- ۴۹- گوندی ههوش کویری و توردوو گای وهفده کهمان. ۱۲۵
- ۵۰- شوینی شاری دینهوهر. ۱۲۸
- ۵۱- تاشه بهرده کانی بیتستون. ۱۲۹
- ۵۲- کرماشان ۱۳۲
- ۵۳- کرماشان، کۆشکی حاکم ۱۳۴
- ۵۴- هه لکه ندراره بهرده کانی تاق وهسان ۱۳۵
- ۵۵- کلای پاشا، وینه کراو له پرووی هه لکه ندراره کانی تاق وهسان ۱۳۶
- ۵۶- هه لکه ندرارایی و نووسراوه کانی تاق وهسان ۱۳۸

- ۱۳۹ ۵۷- حاکمه کانی کزند (کرین) و گاواره
- ۱۴۰ ۵۸- نیوه پۆ (پروفیل) ی جاده ی میژویی تاق گرا
- ۱۴۳ ۵۹- تاشه بەردی نائۆبانی، سه پیتل
- ۱۴۵ ۶۰- هه لگه ندر اوایی کهل داوود
- ۱۴۸ ۶۱- سیمای گوندی په جهو
- ۱۴۹ ۶۲- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وه سان
- ۱۴۹ ۶۳- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وه سان
- ۱۵۲ ۶۴- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وه سان
- ۱۵۳ ۶۵- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وه سان
- ۱۵۴ ۶۶- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وه سان
- ۱۵۴ ۶۷- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وه سان

پیش و تهی وهر گتیران

تیمه نیشتمانی خۆمان نانا سین و له توانا و توانستهکانی بئناگاین. ئەم و تهیه پتویست به سهلماندن ناکات. هەر بهم هۆیه شهوه بازاری جوگرافی لای تیمه و هها سارد و سره. ده بیت راستیه پتویست و گرنهگان له بیر نهکهین که نهویش ئەمهیه که سه رهتا ده بیت به ره مه زانستیه جوگرافیه کان بۆ سه ر زمانی خۆمان وهر بگتیرین و دواتر به پتکهتینانی ناوهندیکی زانستی راسته قینهی جوگرافی قوتاییانی جوگرافیا تیایدا خهریک به لیکۆلینهوه و دیراسه جۆراوجۆره کان بن. ئەمهش ئه رکی گشت ئەو که سانهیه که به هەر شتیه یهک سه رو کاریان له گه ل جوگرافیا دا هه یه.

لیکۆلینهوه جوگرافیه کانێ ژاک دمۆرگان له گرنه گترین و کۆنترین به لگه زانستیه جوگرافیه کانێ نیشتمانی تیمه ن. نووسینهکانی دمۆرگان ده کریت پۆشنکه ره وهی ریگای قوتاییانی جوگرافی لای تیمه له بوارهکانی جوگرافی و زه ویناسیه وه بیت.

نووسینهکانی ژاک دمۆرگان بۆ دوو دهستهی سه رهکی دابهش ده بن که بریتین له: یه کهم ئەو نووسینان که زیاتر له شتیهی کۆکردنه وهی به لگه و دۆکۆمینت و نووسیه کان و دووم ئەوانه ن که ژاک دمۆرگان خۆی لیکۆلینه وهی له سه ریان کردووه و ئەم نووسینانه بۆ سه رده می ژیا نی خۆی ده گه رپتیه و

ئەم کتیه زیاتر له سه ر شتوازی دهستهی یه کهمه که به رتیز کازم وه دیعی ئه رکی وهر گتیرانی بو سه ر زمانی فارسی کتیشاوه و تیمهش کردوومه به کوردی.

له کاتی نه بونی ئەم کتیه دا دمۆرگان وه ک هەر زانایه کی تر خه ریک به نزیک بوونه وه و بیر کردنه وه له نامانجه زانستیه کهی خۆی بووه. هەر زانایه ک که له دووره وه به ره و نیشتمانی ک دیت و له م شویتنه دا به سه رهاتهکانی خۆی ده نووسیتته وه،

سروشتییه که ههندی جار کاریگهری ئەو پرووداوانه‌ی له سەر ده‌بیت که له سه‌فه‌ردا به سه‌ریدا هاتوون یا خود بیهیویه‌تی و به‌م شیه‌یه‌ نووسه‌ر مۆرکی راست بوون له پرووداوه‌کان ده‌دات، بۆیه ناکریت که بلێین ئەم به‌ره‌مانه‌ی دمۆرگان به‌تال له که‌م و کۆرین. به‌ تایبه‌ت له هینانی ناوه‌کاندا هه‌له به‌رچاو ده‌که‌وێت. به‌لام کتیبه‌ی به‌رده‌ست که له نووسینه‌ جوگرافیه‌کانی ژاک دمۆرگانسه و به‌ره‌می لیکۆلینه‌وه و گه‌رانه‌کانی وه‌فدی هاوێڕی له‌گه‌ل ژاک دمۆرگاندا بووه به‌ دلنیا‌یی یه‌وه ته‌نیا و گرنگترین سه‌رچاوه‌ی زانستی و کامل له باره‌ی جوگرافیا‌ی رۆژناوای ئییران و رۆژه‌لاتی کوردستانه، که به‌ تایبه‌تی له بواری جوگرافیا‌ی سروشتییه‌وه هه‌لگه‌ری زانیاری زۆر گرنگ و پرپایه‌ه.

سپاس بۆ به‌ریزان سه‌ید شه‌هاب خزری، ره‌شید زاهیری، عه‌زیز فه‌هیمی و عه‌باس جه‌لیلان که نه‌رکی راستکردنه‌وه‌ی ناوه‌ جوگرافیه‌کانی ناوچه‌که‌یان وه‌هسته‌تو گرت.

وه‌رگێڕان سه‌عید خزری - ناسۆ عبدالرحمن

به‌هاری ۲۰۱۲

ژاک دمۆرگان کتیه؟

له باره‌ی ژاک دمۆرگانهوه له سه‌رچاوه‌کاندا به‌م شیوه‌نامه‌یه‌یان پسی داوه و ده‌لێن که ناوبراو له ۱۳ی ژوهنی ۱۸۵۷دا له هۆیسۆنسۆرکوسۆنی هه‌لکه‌وتوو له فه‌ره‌نسا له دایک بووه و له سالی ۱۹۲۴دا کۆچی دوایی کردووه. ناوبراو له به‌شی کانزادا خۆیتدنی به‌ کۆتایی گه‌یاندووه و له هه‌مان سالی به‌ کۆتایی گه‌یاندنی خۆیتدنیوه‌ ئه‌رک و سه‌فه‌ره‌ زانسته‌یه‌کانی ده‌ست پێکردوون. یه‌که‌مین سه‌فه‌ره‌ زانسته‌یه‌گانی ژاک دمۆرگان دوا‌ی خۆیتدنی بو‌ و لاتانی به‌ریتانیا و به‌لجیکا و ئه‌لمانیا و نه‌مسا و ئه‌سکه‌نده‌ناقیا بوون که له ناکامی نهم سه‌فه‌رانه‌وه دوو کتیبی «زه‌ویه‌ کرتاسه‌گانی ئه‌سکه‌نده‌ناقیا» و «زه‌ویناسی بوه‌تیم» جی ماون. ئه‌رک و سه‌فه‌ره‌ زانسته‌یه‌کانی تری ناوبراو که له دواتردا به‌ نه‌جایی گه‌یاندوون به‌م شیوه‌یه بوون:

سالی ۱۸۸۵-۱۸۸۴ بو‌ هیند و مالاکا سه‌فه‌ری کرد.

سالی ۱۸۸۶ له‌گه‌ل وه‌فدیکی زانستیدا به‌ره‌و قه‌قزاز و چین به‌ری که‌وت.

سالی ۱۸۸۹ به‌ره‌و ئیران هات و تا سالی ۱۸۹۱ له‌م ولاته‌دا ماوه‌تسه‌وه. له‌م سه‌فه‌رده‌دا ۵ کتیب له ۹ به‌رگدا له لایه‌ن دمۆرگان نووسرا که باسیان له‌ جوگرافیا و زه‌ویناسی و میژوو و زمانه‌کان ده‌کرد.

سالی ۱۸۹۱ به‌ره‌و فه‌ره‌نسا گه‌راپه‌وه و له‌ویوه بو‌ میسر ده‌چیت و تا سالی ۱۸۹۷ وه‌ک سه‌رۆکی وه‌فدیکی زانستی له‌م ولاته‌دا ده‌مینیتسه‌وه که له‌م ماوه‌یه‌دا زانیاری و دۆزینه‌وه‌ی گرنگیان له‌ باره‌ی میسره‌وه به‌ده‌ست هینا.

سالی ۱۸۹۷ جارێکی تر وه‌ک سه‌رۆکی وه‌فدیکی زانستی به‌ره‌و ئیران هاتوه

و دواى بهستنى پهيماننامه له گهه مزه فهره دين شادا له شووش نيشته جي دهبيت و خهريك به ليكۆلينهوه ميژووييهكان دهبيت. دمۆرگان باس له كهلوپهه لى دۆزراوه و برديان بۆ فهره نسا دهكات. ژاك دمۆرگان له م سه فهره دا ۱۱ سال وانا تا سالى ۱۹۰۸ له تيران بووه و له م ساله دا به ره و فهره نسا گه رابه وه. ناوبراو له م سه فهره دا دۆزينه وه و به لگه ي گرنگي له باره ي نيلا ميه كانه وه به دهست خست.

دمۆرگان له سالى ۱۹۰۹ هه چهند نووسينتيكي ده كردن كه گرنگتري ني نه وان «يه كه مين شارستانيه ته كان» و «له باره ي ميلله تانه وه» بون. جگه له كتبه كاني كه له ماوه ي سالاني ۱۹۱۷ تا ۱۹۲۱ دا نووسيوپه تي دمۆرگان نووسيني تری له باره ي عوسمانی و پۆزه لاته وه بون كه پنده چیت گرنگتري و دوا هه مين نووسيني كتبي «مروف به ره له ميژوو» و ليكۆلینهوه كاني ناوبراو له باره ي سه ره تا و سه ره له داني شارستانيه ته كانه وه بووه.

گشت نه و كه سانه ي كه له نيو سه ده ي رابردو ودا ويستويانه له باره ي جوگرافيا ي ناوچه كه وه نووسينان هه بيت و به تايه ت نه و كه سانه كه ويستويانه نووسينه كاتيان به شيويه كي زانستي پيشكه ش بكن نه و به شيوازي راسته وخۆ يا خود ناراسته وخۆ قهرزداري ژاك دمۆرگانن. نه م وته په به م مانايه نيه كه ناوبراو زانايه كي جوگرافي به مانا راستيه كه ي وشه بووه، به لام نووسينه جوگرافيه كاني ژاك دمۆرگان نه مه ش ده رده خه ن كه نه م زانايه زۆر زياتر له وه شاره زاي جوگرافي بووه كه بۆ ميژووناس يا كانزانا س يا زمانناسيک پيوست بووه. نووسينه جوگرافيه كاني ژاك دمۆرگان وهك سه رچاوه ي سه ره كي و زانستي پشتيان پي ده به ستريت بۆيه شوي ني نه م زانايه له ناو نه م زانسته دا ئينكار ناکريت.

پیش و تهی نووسهر

ئهم بهرهمانه که من ئهمرۆکه پیشکەش به خوینهرانی دهکهم دهکرا زۆر ریکۆپیتکت و کاملتر و به ریزمانتیکی پاراوترهوه بواين. من لهم بارهوه که له رۆژهلاتهوه بهرهو فەرهنسا دهگهرا مهوه بیرم لهوه دهکردهوه که کاتیک به فەرهنسا گهیشتمهوه به دور له ههر کاریکی ترهوه خهریک به نامادهکردنی ئهم نووسینهانه بيم. بهلام له کاتی گهرا نهوهم له ئیرانهوه و گهیشتم به فەرهنسا له لایهن بهرپوه بهرایه ته که مانهوه وهک ئهرکدار بهرهو میسر پاسپێردرام و ده بوايه دووباره فەرهنسا جی بهیلم. من که جگه له نووسینهکانی رۆژانهی خۆم و چهند کتیبیکی تر سهراوه بهکم نه بوو له ناو کۆمهلیک کیشه و گرفتدا ما بوممهوه. من لهم سه فەرهدا ئهرکدار بووم و بهم شیوهیه کاتهکانی من به سهر ئیشهکانی دایرهوه دابهش کران. کاره گرنگهکانی هه لکهندن و شیکردنهوه و پۆلینه بندی و... هتد که زۆربهی کاتهکان ده بوايه خۆم به سهر کاره کانهوه بيم وای کردبوو تا تهنانهت له کاتی به چاپ گه یاندنی ئهم نووسینهاندا له پرۆسهی چاپ دور و بی ناگا بيم و کاره که وهک پتیوست بهرهو پیش نه چوو. بهلام من چۆنیهتی ریزمانی ئهم بهرهمانه فیدا و قوریانی ئهرکی گرنگتر کرد. داوای لیبوردن له خوینهرانی خۆشهویست دهکهم بۆ کم و کۆریه کان که بيم هۆیهوه هاتنه دی.

مه بهستی من له باس کردنه کانم له بارهی ناوچه که دا ئهو کیشه و گرفتانه نین که لهم سه فەرهدا بۆمان هاتوونه ته پیش. من تا جیگه یهک که توانیبیتم ههولم داوه تا

باس له گرفتهکانی تایبه تیمان نه کم و زیاتر تیشک بۆ سه ر بابه ت و دۆزینه وه زانسته یه کان بخرم که له م سه فهره دا بیان گه یشتووین که له سه ر بانگه یشتی جه نابی وه زیری معارف له سپتامبه ری ۱۸۸۹دا هاوړئ له گه ل وه فدی کدا هه ولمان بۆیان داوه.

من تا جیگه یه ک که بتوانم له ده رپری رای تایبه تی خۆم، خۆ ده پارێزم و هه ول دده م تا بابه ته کان وه ک خۆیان بخرمه روو، به لام بۆ نه مه که خۆینه ر دلنیا بیته که من بابه ته نووسراوه کانم راسته قینه ن و من به شوینه ناو براوه کاندایه تی به ر بوم له سه ر زۆر شوین چه ندین تیبینیم نووسیون تا هه روه ها به م کاره م خزمه تیکم به و که سانه ش کرد بیته که دوا ی من به ره و. ئه م ناوچه یه سه فهر ده که ن.

من به ر له هه ر شتی که هیوادارم بابه ته کان له نووسینه کاندایه روون بن و به ئاسانی به رده ست بکه ون و خۆینه ر بۆ دۆزینه وه ی بابه تیک ناچار به نه وه نه بیته که زۆر بابه تی خۆش یا ناخۆشی من که مه به ستی خۆینه ر نین بیان خۆیتتیته وه. من له رووی نه زموونی خۆیندنه وه ی خۆمه وه ده زانم که دۆزینه وه ی بابه تیک له رۆژنامه یه کی تیکه لاودا بۆ خۆینه ر چه نده نه سته مه، بۆیه هیوادارم نووسینی من له م چه شنه نه بیته و خۆینه ر به خۆیندنه وه ی نووسینه کانم شادمان بیته نه وه ک بیته قه ت.....

نووسینه کانی گشتی من له سه ر ئیران و ئه م ناوچه یه بۆ چوار به ش دابه ش ده کرین که بریتین له: لیکۆلینه وه جوگرافیه کان، لیکۆلینه وه کانی زمانناسی و ره گه زناسی، لیکۆلینه وه کانی میژووناسی و لیکۆلینه وه کانی زه ویناسی. ده بینین. که گشت نووسینه کانی من شیوازی لیکۆلینه وه یان هیه و من به هیچ شتیه یه ک باس له وه ناکه م که لیکۆلینه وه یه کی بی عه یب و که م و کۆریم پتیشکه ش کردووه. هه ولتی

من لهم سهفه رهدا دۆزینه وه و ده رخستنی راستی و زانیاری و به لگهی نوین و نهمه ده بیته له بهرچاو بگرین که من له نووسینه کاندای خۆینهر له بهرامهر خهمدا راده گرم و قسه کانم له گه ل خۆینهرن. لهم باسانه دا به پتی نه زمونی کاری خۆم من باس لهم بارودۆخه ده کهم که له سهفه ری مندا بۆ نهم ناوچه یه ده بوایه له بهرچاو بگیریین. ههروه ها نهم زانیاریانه که من خستومنه روو ده شیت زۆر کهس که سهردانی نهران ده کهن که لکیان لئوه ر بگرین. من ههروه ها باس لهم ناراستانه ده کهم که من و وه فده کهم پیایدا تیبهر بووین و نهو هوکارانه ده خهمه روو که وای کرد من و وه فده کهم له شتوگوزار به چه ند ناوچه یه کدا تیبهر بین. من هه و ل ده دم که متر باس له کیشه و گرفته تایبه تی و بچوو که کان بکه م.

له سهردانی ناسیای کۆن و ناوه راستدا بابه تیکی جتی سهرنج و گرنگ هاتوچۆ و گواستنه وه ی مرۆف و شتومه که کانه که سهردانکه ر بۆ نهم مه به سته ده بیته یه ک لهم دوو رینگه یانه هه ل بۆ تیریت: کرین یا خود به کر تگر تتی بارکیش (ولاغ).

به کر تگر تتی بارکیش ته نیا له حاله تیکدا مومکینه که سهردانه که کورت ماوه بیت و سهردانکه ر ناچار نه بیت زوو به زوو بووه ستیت. لهم حاله ته دا سهردانکه ر ده توانیت خهرجی کرینی بارکیش به نه ستۆ نه گریته و به کر تگر تتی بارکیش باشتره. ... به لام گهر سه فهر دوور و درێژ بیت نهوا کرینی بارکیش زۆر باشتره. واتا گهر له مانگه کانی سه ره تادا خهرج و تیبچوونه کانبش زیاتر بن نهوا ناییت سهردانکه ر له دلێ گران بیت. چونکه هیشتا نهم رینگه یه که متری تیده چیت و لهم ناوچانه دا به کر تده ری بارکیش و چاوساغان و شارهزا ناوچه یه کان لهم توانایه ی که هه یانه که لکی خراب وه رده گرن.

که سیک که بۆ رۆژهه لات سه فهر بکات و زمانی ناوچه که نه زانیت بوونی

وهرگێرێک له گهلهیدا زۆر پێویسته. بهلام دۆزینهوهی وهرگێر و شارهزایهک زۆر گرنگه. ههروهها له گهلهدا بوونی کهسیک بۆ دروستکردنی خواردهمهنی پێویسته. نهم کهسه دهییت له گهله شتومهکدا له سهه بارکیشیک سوار بهی و هاوێی له گهله کاروانهکهدا بهروات. دۆزینهوهی کهسیکی باش بۆ دروستکردنی خواردهمهنیش زۆر گرنگه.

کوردهکان به پوالت له جووتیارانی ئێرانی ترسنۆکترن، بهلام زۆر لهوان باشتر پیشوازی له میوان دهکهن. نهمهش دهییت بلێین که لهم ولاتهدا که دوو مهزههب (ناپزای) سههرهکی سوننه و شیعه بوونیان ههیه، نهوڕووپیەک که دهچیت دهییت بهردهوام پرس و را له گهله سوننهدا بکات.

کوردهکان له ئێران ژمارهیان کهمتر له کوردانی ناو سنووری دهولهتی عوسمانیه. کوردانی ناو سنووری ئێران له بهرزاییهکانی ئاراراتهوه تا موکریان و گهرووس و سنه و کرماشان و پروباری سهیمههه و پشتکیو له بهر دهگرن.

کوردهکان چ له ئێران و چ له ناو دهولهتی عوسمانیدا به سهه چهنهدين خێلی گهوههرا دابهش بوون... گهوههکانی نهم خێلانه بۆ دروستکردنی بههیهک و له یهکتر نزیک بوونهوه ههولیان نهداوه و زیاتر پشت به دهسهلاتداران دهبهستن یا به شیوهیهکی سهربهخۆ له کویتستانهکاندا زیان به سهه دهبن. کوردهکان ژمارهیان زۆره و گشت نهمانه چهکدار و سهربازانیکی بوێرن...

پیشتر کوردهکان به گشتی خێوه نشین بوون، بهلام لهم دوايانهدا گوندی زۆریان بنیاد ناون و له موکریان و گهرووس و سنهدا نهمرۆکه ژمارهیهکی زۆر گوندیان دروست کردوون. بهلام هیشتا دانیشتوانی ناوچه سنووریهکان له ژێر خێوهته رهشهکاندا زیان به سهه دهبن. دهسهلاتدارانی ئێرانی بهردهوام ناچار بوون

.....كوردستان له نيكۆلينه وهكاني دمۆرگاندا

تا به توندوتیژی كوردەكان كۆنتڕۆل بكەن. زۆر جار خێلی كوردی بەرهو
ناوچهكانی تر دوور خراونه تەوه. بۆیه ئەمرۆكەش له زۆر شوێن وهك مازەندەران و
قەزوین و... هتد كوردەكان بەرچاو دةكەون. ئەوان هیشتا به زمانی دایكی خۆیان
دەدوین.

مینیە - زاك دمۆرگان

٢٤ی ديسامبرى ١٨٩٣

.....
کوردستان له لیکوالینه و هکانه، دمورگاندا

بهشی یه که م:

کوردستانی موکری (موکریان)

بهشی بهگهه: كوردستاني موكري (موكريان)^۱

- ۱- شويئي بيادا تيبه رېبوني وهفدى زانستی فرهنسا به موكر ياندا:
- ۹ى ستيتمبرى ۱۹۸۰، ميانداوا.
 - ۱۰ى ستيتمبرى ۱۹۸۰، نهگريقاش.
 - ۱۳ تا ۲۳ى ستيتمبرى ۱۹۸۰، سابلاغ.
 - ۲۴ى ستيتمبرى ۱۹۸۰، خالدليل.
 - ۲۵ و ۲۶ى ستيتمبرى ۱۹۸۰، گلگه.
 - ۲۷ تا ۳۰ى ستيتمبرى ۱۹۸۰، سهردارناوا.
 - ۱ تا ۴ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، عيسا كهئند.
 - ۴ و ۵ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، سابلاغ.
 - ۶ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، پهسوئ.
 - ۷ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، هئي.
 - ۸ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، كتيلهشين.
 - ۹ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، نهلؤس.
 - ۱۰ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، پهسوئ.
 - ۱۱ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، بهر كهمران.
 - ۱۲ و ۱۳ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، باديناوي.
 - ۱۴ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، بهستام بهگ.
 - ۱۵ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، گؤمان.
 - ۱۶ تا ۲۰ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، سهردهشت.
 - ۲۱ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، نه مهشير.
 - ۲۲ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، بانه.
 - ۲۳ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، ميرهدئ.
 - ۲۴ تا ۲۹ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، سهقز.
 - ۳۰ و ۳۱ى ئۆكتۆبهرى ۱۹۸۰، بؤكان.
 - ۱ى نؤفؤمبهرى ۱۹۸۰، سهردارناوا.
 - ۲ى نؤفؤمبهرى ۱۹۸۰، ميانداوا.
- من له ۲ى نؤقه مبهردا بهرهو تهو رېتر وهفدى هاو رېتم جي هيشت تا چهند نامه يهك كه بقو چوونم بهرهو سنه دههتوانى كه لىكيان لى وه رېگرم به دهستيان بخهه و له ۱۷ى هه مان مانگدا بهرهو لاي هاو رېكانم گه رامهوه. دههتوان بقو به دههست خهستنى زانيارى زياتر له سهر كوردستاني ئيران هروانته سهرچاوه كاني خواروو:
- ستر كيتير، «سهفه ر بقو كوردستان»، ۱۸۱۳.

جوگرافای سروشتی

بهرزاییه کانی موکری له باشووری ده ریاچه ی ورمسج و له رۆژناوای بانیه
به رزی تیراندا هه لکه وتوون. به شیک له ناوه کانی نهم بهرزایانه بو ده ریاچه ی ورمسج
و به شیکه تر بو ناو رووباری دیجله ناراسته وهرده گرن. واتا ده کزیت بلتین که
لیزه دا سنووری سیاسی له گه ل هیله کانی دابه شکردنی ناودا هاونا ههنگ نین. له م

-
- ج. س. بوکینگهام، «سه فهر له ناسوور و... هتد»، ۱۸۱۶، به شی ۶ تا ۹.
 - س. ج. ریچ، «باسی مانه وه م له کوردستان»، ۱۸۲۰، به رگی یهک به شی ۲ تا ۶.
 - هون ج. کپیبل، «تیران و یاسی سه فهر و... هتد»، ۱۸۲۴، به شی ۱۲ تا ۱۴.
 - سیر ه. ویلۆک، «کوشتنی پرۆفسور شولتز»، ۱۸۲۹، رۆژنامه ی R.A.S به رگی ۱.
 - جی. فاولیر، «سی سال مانه وه م له تیران»، ۱۸۳۱-۱۸۳۶، به رگی یهک لاپه رهی ۱۳۴،
به رگی ۲ به شی ۲
 - کاپیتان پ. میگنان، «سه فهری زستانه له پروسیا تا کوردستان»، ۲ به رگ.
 - سیر. ج. شیل، «رۆژنامه ی نار. جی. تیس»، ۱۸۳۶، لاپه رهی ۵۴.
 - ج. ب. فریسیر، «سه فهر بو کوردستان و... هتد»، ۱۸۳۴، به رگی ۱، نامه کانی ۳، ۴، به رگی ۲
نامه کانی ۸، ۹ و ۱۰.
 - سیر. ه. راولینسون، «رۆژنامه ی نار. جی. تیس»، ۱۸۳۶، به رگی ۱ لاپه رهی ۱.
 - ج. برانت، «رۆژنامه ی نار. جی. تیس»، ۱۸۳۸، به رگی ۱۰ لاپه رهی ۳۴۱.
 - ج. ف. جونس، «باسی سه فهر له به شیکه کوردستاندا»، ۱۸۴۴، ژماره ۳۴ بامبی ریکوردز
۱۸۵۷.
 - م. واگنیر، «باسی سه فهر له کوردستان».
 - شه ره فخانیه به دیلیسی، «شه ره فنامه، میژووی کوردستان»، ۱۸۶۰-۱۸۶۲، دو به رگ.
 - د. ده بلیر. مارش، «تیتسیه کان له کوردستانی تیران»، ۱۸۶۴.
 - ف. میلینگین، «ژیانی ساکار له ناو کورده کاندان».
 - س. ج. می. کوان، «ژیر پاریزگاری نویی نیمه، توورکیای ناسیا»، ۱۸۷۹.
 - کلینیل ر. ئی. کار، «زنجره چیاکانی کوردستان»، ۱۸۷۹، له رۆژنامه ی ر. یو. س. ئای. به رگی
۲۲ لاپه رهی ۱۳۵ تا ۱۸۴.
 - ج. کریگ، «تورک، کورد و نهرمه نیه کان»، ۱۸۸۰، ۲ به رگ.
 - ه. بیندیر، «له کوردستاندا»، ۱۸۸۶، به شی ۵.
 - بیسوپ، «سه فهر له تیران و کوردستاندا»، ۱۸۹۰، ۲ به رگ.

به شه دا سنووری سیاسی له بهرزترین لووتکهکان یتیک دیت.

هیللی دابهش کردنی ئاو له نزیك كیلهشین له سنووری سیاسی دور دهكهو یتیهوه و بهرهو پۆژههلات دهكشیت و دواتر له نزیك بهرزاییهکانی چلهچهمه (چل چهشمه) و له نزیك سهرحاوهکانی جهغهتوو و قزلوهزان جارێکی تر به سنووری سیاسی دهگاتهوه.

گوردستانی موکریان به شتیهیهکی سروشتی بۆ دوو داوینی دیاریکراو و له یهکتر جیاواز دابهش دهییت که داویتی یهکهه واتا داوینی باکووری پۆژههلات پووبارهکانی وهک جهغهتوو و تهتهوو و داوینی دووه واتا داوینی باشووری پۆژئاوا ههوزی پووباری زتی بچووک یا هههمان پووباری کهسوێ له خو دهگریت. ناوهکانی موکریان جگه له بهشهکانی باکوور و باشوور له ناوچهکه بهرهو دهروه ناچن و نهمه له حالیکدایه که له ناو کویتستانهکانی موکریاندا ژمارهیهکی زۆری لقوپیوی پووبارهکان به یهکتر دهگهن و بریکی زۆری ئاو بهم شتیهیه له ناو پووباریکی مهزتردا کۆ دهییتیهوه.

موکریان له پۆژههلات به پووباری جهغهتوو که به پووباری خوړخوړهش ناوی لیدهبریت و له بهرزاییهکانی چلهچهمه سهرحاوه دهگریت کۆتایی دیت. بهشیکی زۆری ئاوی نهم پووباره له لای چهپی پووباری سهقرهوه داين دهییت که له بهرزاییهکانی بهردهسورهوه سهرحاوه دهگریت و گشت ناوچهی سهقز بهراو دهکات. ییتشر سهقز له پووی سیاسیشهوه بهشیک له موکری یوه، بهلام چهند سالتیکه که به گوردستانی سنهوه لکاره.

پووباری جهغهتوو تا گیشتنی به دهریاچهی ورمی له لای چهپهوه لقی گرنگ و پر ناوی پنی ناگات. بهلام به پینچهوانهوه له لای راستهوه پووبارهکانی

وهک سارۆ و کوره و چهند ږووباریکی بچووکتري پتی دهگن. بهلام نهم ږووبارانه نیتیر بهشیک له موکری نین و به بهشیک له سائین قهلا یا هه مان شاهین دژی نهمږو ده ناسرین.

ته ته هوو دوای ږووباری جهغه توو به گرنگترین ږووباری ده ناسریت که له بهشی ږۆژه لاتمه به رهو ده ریاجه ی ورمی ده ږږیت و له موکریانی شه وه سه رچاوه ده گرت. نهم ږووباره له دۆلتیکی قووله وه سه رچاوه نه گرتیت که به رزاییه کانی به رده سوور و کورتهک له یه کتر جیا ده کاته وه. لقه کانی وهک ږووباری خالۆ له لای راسته وه و ژماره یهک لقی سه رچاوه ی ناوه سارده کان له لای چه په وه پتیش که یشتنیان به ده ریاجه ی ورمی به م ږووباره ده گن.

شپوهی ۱- دۆلی ږووباری گادهر و به رزاییه کانی ده وره پتیشی.

داوینته کانی باشووری ږۆژناوای موکریان به رزاییه کانی دۆلی ږووباری زتی بچووک و لقه کانی ده گرتنه وه.

ږووباری زتی بچووک ناسراو به چۆمی که لوی له به رزاییه کانی مهیدانه وه

سەرچاوه دهگریت که بهرزاییهکیان به ۲۱۴۰ مەتری ناستی پرووی ده‌ریا ده‌گات. ئەم پرووباره له سەرەتادا به پرووباری لکین ناو ده‌بریت و له پۆژه‌هلاتمه به‌رهو پۆژناوا پێ ده‌گات. دواتر ناراسته‌که‌ی به‌رهو باشوور ده‌گۆریت تا نزیک ناوچه‌ی سەردهشت (ئالماناوی) به به‌رزاییه‌ی ۱۰۰۰ مەتری له ناستی پرووی ده‌ریاوه) دیت و لەم رێره‌وه ۱۰۰ کیلۆمەتریه‌دا به‌رزاییه‌کی ۵۶۰ مەتر داده‌به‌زیت. ئەم پرووباره به تێپه‌ر بوون له ناوچه‌ی سەردهشت به ئالان ده‌گات که ده‌بیت لەم به‌شه‌دا پرووباری زێی بچووک ژماره‌یه‌کی زۆر له به‌رزاییه‌ی و چیا بلنده‌کان بپه‌ریت و دواتر که به کوردستانی عێراق ده‌گات تا باشووری شاری هه‌ولێر ده‌چیت و له کۆتاییدا وه‌ک لقیکی گرنگ درژیتته ناو پرووباری دیجله.

لقه‌کانی لای چه‌پی پرووباری زێی بچووک بریتین له: پرووباره‌کانی په‌سوێ و لۆین و چۆمان و ژماره‌یه‌ک لقی تر که گشت ئەم پرووبارانه له به‌رزاییه‌کانی سنووری عوسمانی (عێراقی ئەم‌پۆوه) سەرچاوه ده‌گرن.

له لای راسته‌وه پرووباری زێی بچووک ژماره‌یه‌ک لقی بچووک وه‌رده‌گریت که گرنگی ئەوتۆیان نییه تا له ناوچه‌ی ئالان که پرووباری بانه به پرووباری زێی بچووک ده‌گات. زۆریه‌ی ئەم لقی و پرووبارانه له به‌رزاییه‌کانی ناوچه‌ی کوردستانی سنه‌وه سەرچاوه ده‌گرن.

له نێوانی کێله‌شین و ئالاندا ئەو زنجیره‌ چیا‌یه که ده‌رکه‌وتوه رێکوپێکیه‌کی زۆری هیه و وه‌ک هیلێکی راست له باکووری پۆژناواوه به‌رهو باشووری پۆژه‌هلات ده‌کشیت. هەر وه‌ک پروونه ئەمه دوا دیارده‌ی ده‌رکه‌وتوی چه‌مانه‌وه‌ی هاوته‌ریبی به‌رزاییه‌کانی باشووری تێران له ناوچه‌ی موکریاندا‌یه. ئەم زنجیره‌یه وه‌ک جیاکه‌ره‌وه‌ی سیسته‌می بو‌رکانی نارێکوپێکی ئارارات و ئەرمه‌نستان له‌گه‌ل

ناوچهی نیشتهنی زه‌هاو و لورستان ناسراوه.

له رۆژناوای ئهم بهرزاییانه داوینته‌کان زۆر لێترن و به شتیه‌یه‌ک که ده‌بینین ناوچهی هه‌ولێر تا بهرزایی ۴۳۰ مەتری له ناستی پرووی ده‌ریاوه داده‌به‌زیت، به‌لام له رۆژه‌لاتی ئهم بهرزاییانه زۆربهی ناوچه‌کان به‌رزتر له ۱۰۰۰ مەتری ناستی پرووی ده‌ریان و زۆریک له لووتکه‌کان به ۳۲۰ مەتر به‌رزتر له ناستی پرووی ده‌ریا ده‌گن. من بۆ هه‌یج کام له‌م بهرزاییانه نه‌چووم، به‌لام به به‌راوردکردنیان له‌گه‌ڵ کیله‌شین دا که به‌رزیه‌که‌ی به ۲۸۶۰ مەتر ده‌گات توانیومه ئهم بهرزاییانه به‌خه‌ملینم. له‌ نێوان شنۆ و ئالاندا زۆربهی لووتکه‌کان به‌رزتر له ۳۰۰۰ مەتر له ناستی پرووی ده‌ریاوه‌ن که بریتین له:

چیاکانی چیا‌ره‌ش، سپیری‌ز، بورزه‌ک، کانی‌خولای، ئالاه، حاجی‌برایم، قه‌ندیل، ساوان، وه‌زنی، بازار، زه‌رده‌لان و کونه‌مال. زۆریک له‌م بهرزاییانه به‌ دیرزایی سال به‌ به‌فر دا‌پۆشراون.

من پێش باسکردن له‌ چیاکانی ناوه‌وه‌ی موکریان باس له‌م زنجیره‌ چیا‌یه‌ ده‌که‌م که له‌ لای رۆژه‌لاته‌وه‌ ده‌وری رووباری زینی بچووک‌ی گرتوه. ئهم زنجیره‌یه‌ به‌ ته‌واوی له‌گه‌ڵ زنجیره‌ چیا‌ی سنووریدا که له‌ به‌شی رۆژناوا هه‌لکه‌وتوه‌ هاوته‌ریبه‌، به‌لام به‌رزاییه‌که‌ی که‌متر له‌ زنجیره‌ی رۆژناوا‌یه.

له‌ به‌شی باکوور ئهم زنجیره‌یه‌ وه‌ک هیلکی راست به‌ره‌و رۆژه‌لات ده‌کشیت و به‌م ئاراسته‌یه‌ به‌ ناوچه‌ی سه‌رده‌شت ده‌گات. ئه‌مه‌ له‌ حالیکه‌دا‌یه‌ که زنجیره‌ی سه‌رده‌کش به‌ هه‌مان شتیه‌ به‌ره‌و رۆژه‌لات ئاراسته‌ی وه‌رگرتوه. له‌ نێوان ئالان و چله‌مه‌دا ئهم زنجیرانه‌ به‌ره‌و ئه‌ملا و ئه‌ولا ئاراسته‌ ناگۆرین. ئهم دوو زنجیرانه‌ له‌ پرووی زه‌ویناسیه‌وه‌ یه‌ک پتکه‌اته‌ی هاوشیه‌ی یه‌کتریان هه‌یه‌ که له‌ لووتکه‌کاندا

پنکها ته یه کی که فری پته و له داوینهکاندا چینهکانی نیشتهنی بهرچاو دهکهون که پینکها تهکانیان لاوازتره. نهم دۆخه له رۆژههلاتهوه بۆ کهناری راستی رووباری زیی بچووک و له رۆژئاواوه بۆ کهناری چهپی رووباری ناوبراو دهپوانتیت.

کهواته دهکریت بلتین که دۆلی رووباری زیی بچووک له نهنجامی چهمانهوه یه کی نیشتهنیهکانهوه پینکها توه و لهم دۆخه دا ههر دوو کهناری رووباره که و داوینهکانی که بۆ سهر نهم رووباره دهپوانن به تهواوی له یهکتر دهچن. بنکهی دۆلی رووباری زیی بچووک خۆی بۆ دوو بهشی سروشتی له یهکتر جیاواز دا بهش بووه؛ یه کهم نهو بهشه که بهرزتره و رووبار له سهر نیشتهنیهکانی خۆی پڕی دهکات و اتا نهو نیشتهنیان که رووبار له خۆی جیتی هیشتوه تا رادهیهک ناستی بنکی رووباری بهرزتر کردۆتهوه و دووه نهم بهشه که رووبار له سهر پینکها ته یه کی پتهوی وهک بهردهکان هه لکه وتوه. له ههر دوو لای داوینهکانی رووباره که دا ئاوه له بهر رۆیشتوهکان به یهک شیوه کاریان کردوه و نیشتهنیهکانی ناو بنک و ریزهوی رووباری زیی بچووک له ناکامی دارمان و دامالینی نهم ئاوانه و گهیشتیان به رووباری زیی بچووک هاتۆته دی.

ههر چهنده که له رووی تایبهتمهندی پینکها تهوه دوو زنجیره ی رۆژئاوا و رۆژهلات له یهکتر دهچن، بهلام له رووی جوگرافیهوه له یهکتر جیاوازن. زنجیره ی رۆژئاوا توندتر و لووتکهکانی بهرزتر و لێژیای تاییدا زیاتره. نهمه له حالیکه دایه که زنجیره ی رۆژهلات جگه له داوینسی رۆژئاوای ساحیبی وهها دۆخیک نییه. داوینهکانی رۆژهلاتی زنجیره ی رۆژهلات به نارامی دهکشین و تا کهناری لای چهپی رووباری جهغهتوو برانهوهیان نییه.

گرنگترین چیاکانی نهم زنجیره یه بریتین له:

چیاکانی یاکوباوا و برایمه‌ره‌شان و شوان بریان و پانه‌سه‌ر و کورته‌ک و به‌رده‌سوور، نهم چیا‌یا‌ینه لهم به‌شه له زنجیره چیا‌که‌دا هه‌لکه‌وتوون که ناراسته‌ی به‌ره‌و رۆژه‌ه‌لات وهر‌گر‌تووه.

هه‌روه‌ها چیاکانی تۆمه‌ره‌شال و که‌لی خان لهم به‌شه له زنجیره چیا‌که‌دا هه‌لکه‌وتوون که ناراسته‌ی به‌ره‌و رۆژ‌نا‌وا وهر‌گر‌تووه.

له نزیک نهم دوو کۆیستانه‌دا به‌رزایه‌ک که به‌ کێله‌شین ناسراوه به‌رچاو ده‌که‌وێت و به‌رزایه‌که‌ی به‌ ۲۱۸۰ مه‌تر ده‌گات.

شێوه‌ی ۲- به‌رزایه‌کانی برایمه‌ره‌شان

چیا‌ی به‌رده‌سوور گه‌رچی به‌شێک لهم زنجیره‌یه، به‌لام زیاتر به‌ره‌و ناوه‌وه هاوتوه و چه‌ند زنجیره‌یه‌کی بچوو‌کتر لینی بوونه‌ته‌وه که تا که‌ناری رووباری جه‌غه‌توو کشاون. به‌ هه‌مان شێوه که هه‌ر دوو زنجیره چیا سه‌ره‌که‌یه که ناراسته‌ی باکووری رۆژ‌نا‌وا بۆ باشووری رۆژه‌ه‌لاتیان هه‌یه زنجیره چیا لاوه‌کیه‌کانیش هاوته‌ریین. نهم زنجیره‌یه‌ به‌ لاریه‌کی که‌م له رۆژ‌نا‌وا به‌ره‌و رۆژه‌ه‌لات کشاون و بریتین له:

ته‌کتۆ، که رووباری جه‌غه‌توو له رووباری سه‌قز جیا ده‌کاته‌وه.

باباسه به تلۆو، هه لکه وتوو له تیوان سه قز و گۆمه گه وره.
وه نه وشه، هه لکه وتوو له تیوان رووبار (چۆم)ی خالق و یه کیک له لقه کانی
که ناری راستی نهم رووباره.
پارشین، هه لکه وتوو له تیوان رووبار (چۆم)ه کانی خالق و ته ته هوو.
شه رمتان، هه لکه وتوو له باکووری ته ته هوو.
به نزیکتر بوونه وه له ده ریاچه ی ورمی نه وا به رزاییه کان هیواش هیواش
به رزیه که یان که متر ده بیته وه. هه روه ها ناراسته کانی شیان ریکو بیکی خویان له ده ست
ده دن.

نه وه ی جیگه ی سه رنجه نه مه یه که ناراسته ی نهم زنجیره لاهه کیانه له سه ر
زنجیره سه ره که یه کان ستوونیه، که واته نهم ناراسته هاو ته ریب له گه ل ناراسته ی
زنجیره کانی تۆمه ره شال و خالی خان دایه. و هه مر وه ک پروونه دوای گۆرینی
ناراسته ی نهم زنجیره یه به ره و رۆژه لات جگه له چیای کورته ک نییه.

شیره ی ۳- سیای گوندی سه ردارلوا

له م باسه ده کریت نهم نه نجامانه بخرینه روو که چیاکانی موکریان بو دوو

دهستهی سهرهکی دابهش بکهین: یه کم زنجیره چیا سهرهکیه کان که ناراسته ی له باکوور و باکووری رۆژه لات بۆ باشوور و باشووری رۆژه لاتیان و هرگرتووه و دووم زنجیره چیا لاوهکیه کان که ناراسته ی رۆژه لات بۆ رۆژناویان ههیه.

زهویناسی موکریان زۆر له مه نالتۆزتره که من بتوانم له م باسانه دا پروونیان بکه مه وه. چالاکیه بورکانیه کان ریکوپیتیکی چینه نیشته نیه کانیا تیک داوه که له زۆر شویندا هم چینه نیشته نیانه به هۆی دارمانیشه وه جارێکی تر هه لکه ندراون و شیواون. من ته نیا ناوی پیکهاته کانی شانه درشتی گرانیسی خالده لیل و مه رمه ری سپی سهردهشت و کلسی ته رهغه و عیساکه ند ده هینم. له دیارده سروشتیه سهرنج راکیشه کانی ناوچه که ده کریت بۆ نه شکه وته کانی کونه کۆتر و کونه مالان له نزیک گۆندی عیساکه ند و شاخی ته رهغه هه لکه وتوو له چند کیلۆمه تری باشووری رۆژناوی سهردارناوا نامازه بکریت.

شیوهی ۴- زنجیره چبی ته رهغه له رووی حوسین ناووه

شوینی چوونه ناوه وهی ههر دور نه شکه وتی ناوبراو له داوینی چیا ی یه کاسه ر له نزیک گۆندی عیساکه ند. کونه کۆتر شوینی ژیا نی ژماره یه کی زۆر له بالنده کانه و ههر له م روانگه وه یه که به کونه کۆتر ناسراوه. سهره تای شوینی چوونه ناوه وه ی

نهم نهشکهوتی (کونهکوتر) به دهریاچه پهک دهست پتیدهکات که چونه ناوهوه سهخت دهکات. من بهر له چونم به چند سهندووقتیکی به تال بهلم شیهوه کم دروست کرد که بتوانم بهرهو ناوهوهی نهشکهوته که بچم. هدرهها من به که لک وهرگرتن له نامیریکی دیاریکهری ناراستهکان و پیتیکی نهخشدهی هولهکانی ناو نهشکهوته کهم به دهست هینا. بهلمی من زور جیگهی متمانه نهبوو و من تنیا به پروونانی مؤتیک بهرهو پتیشهوه دهجووم، بویه گهر مومی من بکوزابایهوه یاخود بهلمی من تووشی نوqm بوون هاتبایه نهوا من به مهله کردن گهیشتم بو دهروهی نهشکهوت زور نهستم دهبوو. بویه توانایی قهبول کردنی نهم مدترسیم نهبوو.

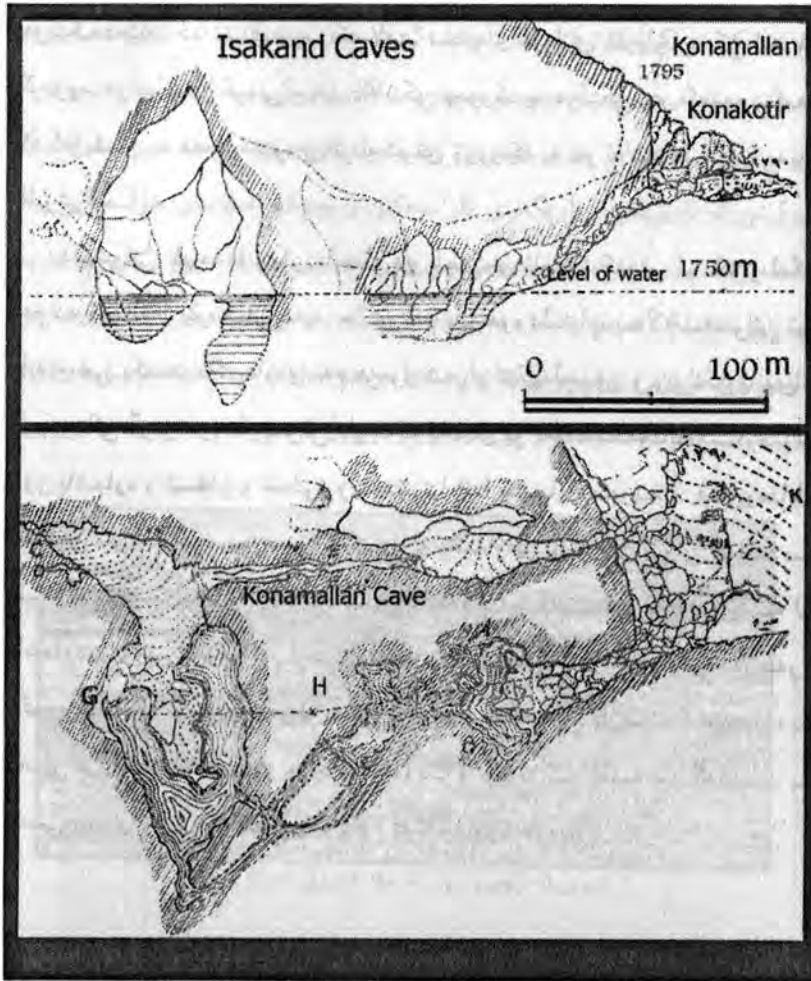

شیهوهی 0- زنجیره چای تهرهغه له روی سردارانواو

نهم نهشکهوتی کونهمالان تنیا له چند مهتری نهشکهوتی کونهکوتر هه لکه وتوره و شوینی چونه ناوهوهی نهم نهشکهوته به کهقره داروخواهکان نادپار ماوه توه. کهوا بوو بو چونه زوروه ده بیت شوینیکی وهک چال که چند مهتریکی بهرهو قولایی زهوی دهچیت تیبهر بکهیت. نهم شوینه بو چونه ناوهوه تا راده پهک تنگه که چونه زوروه پیایدا زهحهته. دواي چونهوه ناوهوه سهردانکه به

هۆلیک دهگات که نیوهی ژووره که ناوی تیا دایه و شتوازی ده ریاجه یه کی له خو
گرتوه. دوا ی تیه پ کردنی چهند دالانکی بچووک به هۆلیکی تری گهوره ده گه یه
که نهویشیان به هه مان شیوه زیاتر له نیوهی ژووره که به ناو له شیوهی ده ریاجه یه ک
دا پۆشراوه.

دانشوانی ناوچه که پتیا ن وایه که ده ریاجه کی ناو نه شکه وتی کونه کۆتر له گه ل
نم ده ریاجانه دا پتیه ندیا ن هه یه. منیش له م بابه ته وه دلنیا م، به لام نه متوانی نم
بابه ته شی بکه مه وه. له ماوه ی نم هه موو شه پ و تیکه ه لچوون و ویرانکاریانه ی که
کوردستانی گرتۆ ته وه دانشتوانی ناوچه که په نایان بۆ نم نه شکه وتانه هینا وه بۆ یه
زۆر پاشماوه و ئیسقان و خه لوز و... هتد تیا یاندا به رچاو ده که ویت. ههروه ها له
چهن دین شویندا چهن دین چینی نه ستور له پاشماوه ی بالنده کان بوونی هه یه. من
چینه کانی زه ویم له م ژوورانه دا هه لدا یه وه، به لام تا گه یشتنم به ناو جگه له
پاشماوه ی بوونی مرۆف له م نه شکه وتانه دا شتیکی ترم نه دۆزیه وه. له نه و په ری
باکووری ژووره گهوره که دا و له به شی سه روو ریچکه یه کی باریک که دیاره به
دهستی مرۆف هه لکه ندراره به رچاو ده که ویت و روونه که نه مه بۆ گه یشتن به
ناستی رووی زه وی هه لکه ندراره به لام به نا ته واوی ماوه ته وه.

شیره ۶- سیما و نه خشی نه شکه و نه کانی عیسا که ند

شیره‌ی ۷- نه‌شکه‌وتی کونه‌کوتر

دووری شاخی تهرغه له عیساکه‌نده‌وه ته‌نیا یه‌ک پوژ پ‌نگایه. له دووره‌وه نهم شاخه به‌رچاو ده‌که‌ویت که به‌رزیه‌که‌ی به ۲۲۲۰ متر ده‌گات. له شاخی ناوبراوه‌وه گشت به‌رزاییه‌کانی ده‌ورویشت ده‌بیرن. هه‌روه‌ها ده‌بیت بلتین که نهم شاخه له پتکه‌ته‌یه‌کی زور پته‌وی مه‌رمه‌ری زه‌رد پتکه‌ته‌وه که به‌ گه‌یشتن به‌م به‌رزاییه دیمه‌تیکی که‌م وینه له موکریان و دۆلی جه‌غه‌توو به‌رچاو ده‌که‌ویت.

شێوهی ۸- تاشه بهردی چای تهرهغه

ئاوووهوا، ڕوهگی سروشتی و سامانی نازهل

لهم ڕوانگهوه که ناوهندی بهرزی موکریان له ناستی ڕووی ده‌ریاوه زیاتر له ۱۳۰۰ مەتره له وهرزی هاویندا زۆر جار پلهکانی گهرمی به ۴۰ پلهی سهدی و له وهرزی زستاندا پلهکانی گهرمی تا ۲۰ پلهی سهدی ژێر سفر داده‌به‌زن. ئەمه له حالیکه‌دا به که وهرزه‌کانی به‌هار و پاییز ئاووه‌ه‌وا یه‌کی مام‌ناوه‌ندیان هه‌یه و زۆر جار ئەم دوو وهرزه دوور و درێژتر له وهرزه‌کانی هاوین و زستانن.

له وهرزی هاویندا که ڕۆژانه پلهکانی گهرمی زۆر به‌رهو سه‌روو ده‌چن، ئەوا له شه‌ودا هه‌وا یه‌کی سارد حاکم ده‌بێت. هه‌روه‌ها له سه‌ره‌تای تۆکتۆبه‌ه‌وه شه‌وانه له‌م

ناوچه یه دا سه هۆلبندانه و له کوتایی ئهم مانگه دا هیتواش هیتواش به فر بهشی سهرووی لووتکه کان سپی دهکات. پانزده رۆژ دواى ئهم حالته به فر له ناوچه نزمه کانییدا دادهباریت. به فری قورس دادهباریت و پیتوهندی نیوان گوندهکان دهپچریت. ئهم بارودۆخه تا مانگی مارس دریزه دهکشیت، بهلام لهم مانگه به دواوه سروشت جارێکی تر تووشی نوئبوونهوه و زیندوو بوونهوه دهپیت و به فرهکان تووشی توانهوه دهبن و به هۆی توانهوهی ئهم بهفرانه ئیتر جۆگاکانی بچووکی ناویش مهجالی پیادا پهرینهوه نادهن. له کهمتر له یهک مانگدا سروشت پهنگ و پرویهکی تهواو نوئبووه و زیندوو به خۆوه دهگریستهوه. دواى بارانه به هاریهکان ناسمانی کوردستان به دهگهمن ههور به خۆیهوه دهپیت و ماوهی چوار تا پینج مانگ وشکی له کوردستاندا حوکمران دهپیت. لهم کاتدا ناو کهمه و ئهم سامانه زۆر بهنرختر دهپیت و له زۆر گوند ناچارن تا ناو له شوینه دووردهسته کانهوه به رهو گوند بهینن. بۆیه لهم کاتدا سه رچاوه ئاوه بچووکه کانییش وهک سه رچاوه یهکی ئالتوونی سه رنج پراکش و خۆشهویست دهبن.

ناوی ساوجبلاغ (سابلاغ یان مهابادی ئهمرۆ) که شوینی حهوانهوه و ئیسراحهتی حاکمی ناوچه که یه، پیتشاندهری گرنگی ئهم سه رچاوانه یه که به واتای سه رچاوهی سارد و سازگار دیت، به تایبهتی گهر ئهم سه رچاوه ئاویانه سارد و بۆ خواردنهوه گونجاو بن تهواو زۆر بهنرختر و خۆشهویست ترن.

له موکریاندا به شیک که ناووه وایهکی گونجاوتری ههپیت و پلهکانی گهرمی تیایدا بهم ناسته تووشی دابهزین نهیهن دۆلی پرووباری زیی بچووکه که به بهرزاییهکان دهو دراوه و بهم شیهه کهمتر شویتیکی باگروهوه دهپیت و بهرزایی له ناستی پرووی ده ریاشهوه له شوینهکانی تر کهمتره. بهلام ئهم دۆخه گونجاوه هی

قوولایی دۆلته که به که باسماں لئوه کرد، به لأم شاری سهردهشت که له داوینئی نزیک بهم دۆلتهدا هه لکه وتوووه و بهرزایی له ناستی پرووی ده ریاوه زیاتره نه و سارده و له زستاندا سه هه لبه ندانه.

له ۱۵ی ديسامبره وه سالانه پتوه نديه كان له چيای کورتک ده پچرین و بهم شتیه به بانه و سهردهشت پتوه نديه کيان به دنياي ده ره وه نامینیت. ئەم دۆخه گرانه به دریزایی زستان و تا مانگی مارس دریزه ده کیشیت.

من کانی تپه پروونم له سهردهشت به باشترین و شیاوترین شتیه له لایهن حاکمی ئەم شاره وه (سهرتپه فەرۆخ خان)^۱ خزمه تم کرا. ئەو حاکمه که سهردهمیک له قوتابخانه ی سن سیر (St. Cyr) له فەرهنسا قوتایی بوو. فەرۆخ خان که نه یده زانی کاته کانی چون به سهر بیات، بیری له م پۆزه خۆشانه ده کرده وه که له فەرهنسا به سهری برده بوو. ناوبراو رهنگه بۆ سه ده مین جار کتیبی - یهک ملیون رووداو - و پۆژنامه کۆنه کانی ده خوینده وه.

۱- «فەرۆخ خان» له م کاته دا تیمه ی ناگادار کرده وه که تیکه له چوونی توند له ناو پشده ره کانه دا له نئوان بهرزاییه کانی سلیمانی و نالاندا پرووی داوه. هه ره ها ئەمه ی پروون کرده وه که پینگای سهردهشت بۆ هه ولئیر له لایهن پریگه کانه وه گیراوه و له مه ی که تیمه له لایهن چه ته کانه وه کیشه مان تووش نه بووه سهری سوورما بوو. ته نانه ت له ناو شاری سهردهشت شه وانه چه مند نیشک گریک دۆخه که یان له ژیر چاودیری ده گرت. چوار که سی نیرانی (عه جه م) که ویستوو یانه به ره وه که ره لا بچن له لایهن پریگه کانه وه کوزراون. له سالێ ۱۸۸۴ دا که سیتی ئەمه نی - که خه ریک به کۆکرده وه ی مازوو بووه - له لایهن پشده ره کانه وه کوزراوه و لاشه ی ئەم ئەرمه نیه دوا ی سالیک له لایهن م. ج. ا. گو تیه (شارۆمه ندی فەرهنسی) دۆزرا وه ته وه که خه ریک به لیکۆلینه وه کانی له پینگای مووسلدا بووه. له ماوه ی چل سالێ پاری دوودا هه یچ نه وره ویه ک بۆ ئەم به شه له کوردستان سه فه ری نه کردوه. له م سهرده مه دا که سیتی فەرهنسی و که سیتی به ریتانی و که سیتی پرووسی و که سیتی نیرانی (عه جه م) و تورکیک خه ریک به دیاری کردنی سنووری زینی به چووک له نئوان سهردهشت و په سوێ بوون. شایه نی باسه ئەم که سانه به چه ندین پارێزه ره وه پارێزگاریان لیکراوه (نووسینه کانی ۱۰ی نوکتبه ری ۱۹۸۰ی ژاک دمۆرگان).

پووهكهكاني موكريان دهكریت بۆ دوو دهستهی سهرهکی دابهش بکهين: يهکهم پووهكهكاني کويستاني و دووم پووهكهكاني دۆلی رووباری زئی بچووک. له نزيك گوندهکان و لهم شویناندا که جۆگاکانی ناو پيايدا تيبهردهبن و شتی زیاتری ههیه بیستان و باخی زیاتری تيادايه و له ناو دارهکاندا میوهی ههرمی، کۆخ تهماته و زۆریک له داری میوهکاني نهوروپا بهرچاو دهکون. ههروهها له پیزی دوور و دریزدا داری سپیدار پیزیان بهستوه. له بارهی بهر و بوومهکاني دانهویلهی وهک گهنم و جۆ و ماش دهییت بلتین که نهم بهر و بوومانه دهوری گوندهکانیان داوه. له پشتی جۆگاکانی ناو واتا له شوینه دیمهکارهکاندا بهر و بوومی نهوتۆ نهچیندراوه و گهشهی نهکردوه. پووهکه سروشتیهکان لهم شویناندا به شیوهی پهرش و بلاو بهرچاو دهکون.

له حالیکدا که کويستانهکان وشک و کهمناون، بهلام به پيچهوانهوه دۆلی رووباری زئی بچووک بهراو و ناوی زۆری ههیه. بهلام بهرهو باشوور که زهویه تمختهکان کۆتاييان پندیت نهوا دارستانهکان دۆل و بهرزاییهکان تا بهرزی ۲۰۰۰ مەتری دادهبۆشن. نهم دارستانانه چهند جۆریک له داری بهروو و مازوو و گويز له خۆ دهگرن. گشت دارهکاني نهم دارستانانه کورته بالا و به شیوهیهکی ناسروشتی و خراب گهشهیان کردوه و هۆکارهکeshی بۆ نهمه دهگهريتهوه که له وهزی بههاردا شوانکاران بهشی ساوا و تازهی دارهکان دهبرن و بۆ لهوهپاندنی ناژهلهکان کهلکیان لیوهردهگرن. له وهزی هاویندا که گهلا و بهرگی دارهکان هیشتا نوئ و پانن، شوانکاران جاریکی تر ههلمهته ویزانکاریهکانیان دهست پیدهکهنهوه و لق و پۆی دارهکان دهبرن و بۆ بهرگرتن له نهبوونی خۆراکی ناژهلهکانیان له وهزی زستاندا نهم سامانه پادهگرن. ناژهله بهن دهسهلاتهکانیش گهلاکان دهخۆن و تهناهت نهو

بەشە له قەدی دارەکش که بتوانن قووتی دەدەن.

جگه له بەرهممی بەرووی نەرم که بۆ کوردەکان وەک سەرچاوەیەکی خۆراکییە داری بەروو نیستفادهی تریشی بۆ دانیشتوانی ناوچەکه هەیە و ئەویش مازووێه که ئەم دارە برێکی زۆر له مازوو دەگریت. ئاقرەتان و مندالان بۆ چینی ئەم بەرهممه روو له دارستانەکان دەکەن و دواتر له لایەن پیاوی مالمهوه ئەم بەرهممه بەرهو بازاری شاری سابلاخ دەبردیت و دەفرۆشیت.

له موکریاندا پرووکه و دارەکان ئاگریان تیبەرنادیت بۆیه مهجالی گهشه و هەلدانیان هەیە. ههروهها چونکه لق و پۆی دارەکانیش زۆرجار تووشی بێرین دەبنهوه ئەوا لقهکان زۆر و بێ ژمار دەبن. هەندێ جار له شوێنه نزم و قولەکاندا دارستانەکان به پادهیهک چرن که چوونه ناوهوهیان زهحمهته. کهواته ناشیت بلتین که خاکی ناوچهکه خۆی بۆ گهشهی دارەکان نهگونجاوه، چونکه له شوینهکانی وەک ئەسحابه و قهبرستانەکاندا که دارەکان هەرگیز نابردین ئەوا دارەکان تا پادهیهکی زۆر بلتند و بەرز بوونهتهوه. تەنانەت من داری وهام له ناویاندا بینیوه که له پرووانگهی بەرز و بلتندیهوه له گەل جوانترین دارەکانی به پرووی ئەوروو پادا بهراورد دهکرین! له ناوچهی بانە ویزانکاری دارستانەکان که متر له سهردهشته. هۆکاره کهشی بۆ بوونی برێکی زیاتری ئاو له بانە و شیدارتربوونی ناوچهی بانە دهگریتهوه. ههروهها له دهور و پشتی کۆمهلگا نیشتهجی بووهکانی ناوچهی بانە لهوهرگای زۆر و دهوله مهندتری، تیا دایه و بۆیه شوانکارانی ئەم ناوچهیه نازه له کانیان زیاتر لهم لهوهرگایاندا دهلهوهرینن. که وابوو دارستانەکان باشتەر دهمیننهوه.

گرنگترین نازه له کتیویهکانی موکریان بریتین له: ورچ (که زیاتر له

نهشکهوتهکاندا و له نزیك لووتکه دوورهکان وهک دوورخراوهکان ژیان به سهر دهبن، بزنی کتیوی و ناسکه کتیوی (که له ناوچهی بانه ژمارهیهکی زۆری لهم نازه لانهی تیادایه)، بهراز (که زهر و زهره‌ری زۆری بو داره‌کان و باخه‌کان له ناوچه‌که‌دا هه‌یه)، که‌رویشک، گورگ، پتیوی و بالنده‌کانی وهک که‌و، مراوی، قاز و... هتد.

نازه‌له پام‌کراوه‌کانی ناوچه‌ی موکریانیش هه‌مان نازه‌له‌کانی ناوچه‌کانی ده‌ور و پشتن. به‌لام سه‌گه‌کانی ناوچه‌ی موکریان و به‌ تاییه‌ت هی گوندی به‌یره‌م ناوبانگیان هه‌یه. نه‌مانه نازه‌لانیکی جوان و به‌هیزن و گه‌وره‌کانی کورد بو راوکردنی ورچه‌کان که‌لکیان لینه‌رده‌گرن.

له موکریاندا نازه‌له مه‌ترسیداره‌کان زۆر که‌من. هه‌ر چه‌نده که‌ مار له موکریاندا بوونی هه‌یه، به‌لام به‌ ده‌گه‌من پێواره‌کان له‌گه‌لێاندا به‌ یه‌ک ده‌گه‌ن. هه‌روه‌ها دووبشکی موکریان ره‌نگی زه‌رد و لاشه‌یه‌کی زۆر بچووکیان هه‌یه.

دانیشتوان^۱

۱- دموڤرگان: تيمه هیتتا له دوو ماپلی سابلاغین و بو‌حه‌وانه‌ی شه‌و بو‌لای خدراغا، کویخای گوندی نه‌گریقاش هاتووین. له‌گه‌ل گه‌بشتمان به‌م گونده پیاویک وهک پرنوتیکه‌ر پیمان گه‌بشت تيمه‌ی بو‌حه‌وشه‌یه‌کی گه‌وره‌ پرتیوتی کرد که نزیك به‌ پازده تاوس لهم حه‌وشه‌یه‌دا هاتوچوونیان ده‌کرد. خدراغا که له به‌رده‌م مالی خۆیدا دانیشتیوو زۆر به‌ گه‌رمی تيمه‌ی قبوول کرد و به‌ره‌و ژووره‌ه خولقمانی کرد. سه‌ره‌تا به‌ حه‌وشه‌یه‌کی تر که به‌ گول پازابوووه‌ه گه‌بشتین و دواتریش بو‌ ژووره‌ه که لاکیشه و راخه‌ر تیایدا راخراپوون. خانه‌خویکه‌مان خدراغا هه‌ندئ جار به‌ فارسی و هه‌ندئ جار به‌ تورکی له‌گه‌لماندا قسه‌ی ده‌کرد. دوا‌ی که‌مێک خدراغا به‌ره‌و ژووری خۆی پو‌بشت و به‌رده‌سته‌کانی سینی پر له‌ میوه و شه‌ربه‌تیان بو‌مان هینا. خدراغا که پیاویکی پیری بالا‌به‌رز و سمیل‌سی بو‌ له‌ گه‌وره‌ پیاوانی کوردی زۆر به‌رێز بو‌و. کاتی خه‌وه‌ات، تيمه‌ که‌ ویستمان بخه‌وین له‌ ناکاو ته‌پۆ و میتشووله‌کانی موکریان هێرشیان بو‌مان هینا، هاوکات له‌گه‌ل

دانیشتوانی موکریان ههر چهنده که له چهنده خیلکی جیاواز بیکهاتون، بهلام گشت دانیشتوانی ئەم ناوچهیه له یهک رهگهزن و به یهک زمان و زاراوه دهوین و قسه دهکن. بهلام لهم روانگهوه دهییت ناوچهی سهقر جیا بکهینهوه که به زاراوهیهکی تیکهال له موکری و سنهیی دهوین. سهقر له نیوان ناوچهی کوردستانی موکری و کوردستانی سنهدا ههلهکهوتوه و له رووی جوگرافیهوه به بهشیک له موکریان دهناسریت بۆیه لیرهدا باسی لیهوه دهکم.

کوردهکانی موکریان بۆ دوو دهستهی نیشتهجی و کۆچهری دابهش دهکرین. کورده نیشتهجی بووهکان له نیوان چیای کورتهک تا رووباری جهغهتوو بلاو بوونهتوه. له ماوهی پهنجاسالی رابردوودا ئەوانیش کۆچهری بوون و له ژیر خیهوتهکاندا دهزیان بهلام دواتر گوندیان پتک هیننا و نیشتهجی بوون و تیسناکه گهر له کوستانهکاندا خیهوت بهرز دهکهنهوه و له ژیریدا دهژیین تهئیا بۆ پارێزگاری کردنیان له نازهکهکانیانه. واتا له وهرزهکانی پاییز و زستان و بههاردا بۆ مالی خویان دهگهرینهوه.

شهر و تیکههلهچونهکانی نیوان خیلهکانی موکریان له یاد چوونهتوه. به دلنیایییهوه دۆخی دۆلی زیی بچووک وهک شوینهکانی تر که بهردهوام

نهمهشدا دهنگی وهپینی سهگهکانی دهرهوهمان به گوئی دهگهیشت. دواتر دهنگی گۆرانی بیژی شهوانهی خدراغا دهستی پتکرد. دهرکهوت، که خانهخوینی تیمه واتا خدراغا شهوانه وهک نیرانی (عهجهم)کان به موسیقا یا گۆرانی دهخویت. گۆرانی بیژ هندی جار به چریکه و هندی جار به دهنگیکی نارامترهوه گۆرانی بۆ خدراغا دهگوتوه. هندی جار به چهند کۆپلهیهک که گۆرانی بیژ پتی وابوو باشتر خدراغا بهرهو خهوه دهبات دهیگوت. له لایهکی تریشهوه دوو بهردهستی تر قساج ر قولهکانی خدراغایان دهسئلا. هیشواش هیشواش خدرا خهوه دهبیاتهوه و بهردهستهکانی دوور دهکهونهوه. بیژ ته میشولهکان و نه دهنگی سهگهکان خدراغایان پین خهبر نایینهوه (نووسیهنهکانی ژاک دمۆرگان، ۱۰ سپتامبری ۱۸۹۰).

تیکهه لچوونی تیادایه نییه.

شیهوی ۹- سوارکارانی کوردی سابلاخ

گه وره کانی کورد بۆ وهززه سارده کان له ناوچه گهرمتره کاندایه شوینی

۱- له کاتی شهودا له گوندی شیناوینی له ناوچهی مامه شه کاندایه ناگریک کهوتسه وه. ده گوترا مهنگوریه کان ناگریان خستۆ ته وه. ئەم ڤووداوانه لای کۆچه ریه کان ههیه. هه ندی له خیله کان له دزی خیله کانی تر له شهرن. چه ند ڤۆژ له مه و بهر بوو که له گوندی په سوینی پۆله گهنمی گونده که بیان له بهردهم مالی حه مه دناغای کوی خای گونده که ناگر درا. له گهل کهوتسه وهی ناگره که دا ناگر تیه بهرده ران راده کن و به رهو کویستانه کان ده ڤۆن. ئەم ناگر تیه بهردانانه بهرده وام له کاتی هاتنی پای تونددا ڤوو ده دن. له م کاتانه دا هاوستیکان بۆ یارمه تی به کتر ده چن. دوا ی که میتک گوی بیستی چه ند ته قه کردنیک بووین. سهر له به یانی هه والی ئەمه هات که ناگره که له مالی کوری حه مه دناغا بهردراوه. که من دوورتر له م شوینه هه والی ئەمه هات که جاریکی تر ناگر له گهنمی مامه شه کان بهردراوه (ژاک دموڤرگان، ۱۲ ی ئۆکتۆبه ری ۱۸۹۰).

حهوانهوهيان بۆ خۆيان درووست كردووه. بهلام له وهرزهكانى تردا بۆ شوپنهكانى خۆيان دهگهپتتهوه و له ناو مهزرايهكاندا ختيوهت بهرز دهكهنهوه و نازهلهكانيان بۆ نهو شوپنه دهبن.

لهگهله توهنهوهى بهفرهكان له بهشى سهرووى دۆلى پرووبارى زىنى بچووك نهوا له بهشهكانى خواروو مهر و مالات و نازهلهكان بلاو دهنهوه. دواتر كه هتيواش هتيواش بهفرى بهرزاييهكانيش دهتوتتهوه، نازهلداران له مالهكانيان دهردهكهون و ختيوتهكان بهرز دهكهنهوه و له كاتى گهرمادا تا لووتكه بهرزهكان دهچن. له سهرهتاي پاييزيشهوه نهم پرۆسه به شيوهيهكى پتچهوانه پروو دهوات. تا مانگى سپتامبر نهم پرۆسه به تهواوى به نهنجام گهشتوه.

كۆچهرهيهكانى بهشى موكرى تا رادهيهكى زۆر يهك شينواز و شيوهيان ههيه. نهوان خهلهكانى جوان و بالايهكى مامناوهند و شان بان و سنگيى له پيشيان ههيه. نهوان زۆر ريكويتىك و سهريان بچووكه، قۆيان رهش و ليكئالاو و نيو جاوانيان بلند و پانه، كهپۆى ههلهپۆى و چاوى رهش و گهورهيان ههيه. برۆى پر و رهش و پروومهتى خهر و سوور رهنگ و رهنگى پيستى بۆرى برۆنزى له تاييهتمهنديهكانى ترى نهم خهلهكانهيه. ئافرهتانيش ههمان تاييهتمهنديان تيادا بهدى دهكرىت و زۆر جوان و ريكويتىكن و له پرووى هزر و هوشهوه زۆر له ئافرهتاني ئيراني (مهبهست له ئافرهتاني غهبرى كورده) له پتشترن.

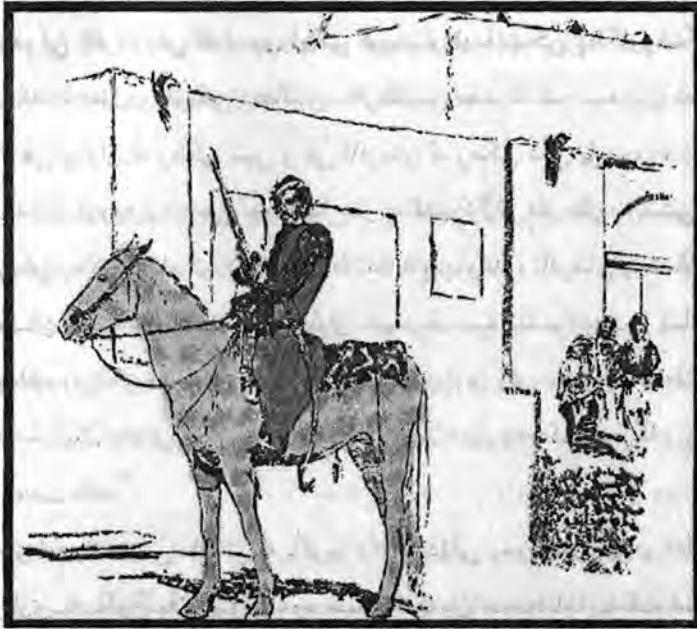
جلوبهركى پياوان له پانتۆلىكى فهراخ و كراسيى قۆل فهراخ پتسكهاتوه كه گهر قۆلهكانى ههلهنددرتتهوه تا نزيك نهژنوكانيان دادهكهويت. زۆر جار كۆتتيكى رازاوه و نهستوو كه قۆلى پتوه نيهه لهگهله نهم جلوبهركانهدا له بهر دهكرىت. پياوان ههروهها جامانهيهك كه به جوانى دهپتچرتتهوه له دهورى سهريان دههالنين.

جلوبه رنگی نافرەتانیش له ته نووره بیکی کورت و قوماشتیکی رهنگاو پرهنگ بینک دیت که له دەوری خۆیانی ده هالینن. نافرەتانیش مەندیلە له سه ریان ده هالینن. به لام هی پیوان له رهنگی سببی و هی نافرەتان له رهنگی شین یا سووره.

له ناو کورده نیشته چی بووه کاندا پیاو به کشتو کال و نافرەتان به نیشی مالهوه خهریکن. به لام له ناو کورده کوچه ریەکاندا به پیچه وانه وه نافرەتان و مندالان گشت کاره کان جینه چی ده کهن و پیوان خه ریک به نیسراحت و یاشه ر و تیکه له چوونن. کوچه ریەکانی ده ور و پشتی رووباری زبی بچووک (که لوی) بو چەند خیتلیک دابهش دهن و هر یک له خیتلانه پارچه یک له وه رگا و زهویان له بهر دهست دایه.^۱

بو نمونه خیتلی مامهش له باکوور و اتا له دۆلی رووباری لکهن و که لوی تا رووباری بادیناوی بلاو بوونه ته وه. سه رۆکه که پان چه مه دئاغیه که له وه رزی زستاندا له گوندی په سوئی نیشته جینییه. سنوره کانی ئەم خیتله بهم شیوه یه: له باکوور به رزاییه کانی که به هۆیه وه ناوه کان بو دوو حه وزی رووباری گاده ر و که لوی دابهش دهن، له رۆژناوا سنووری سیاسی عوسمانی (عیراقی ئەم رۆ)، له باشوور رووباری بادیناوی و له رۆژه لات به رزاییه کانی یاکوباوی. ئەم خیتله زۆر جار له لایهن مەنگورەکانه وه که خیتلی هاوسنیان تالان کراون.

۱- سه رۆکی ئەم خیتلانه له لایهن حاکی سا بلاغ وه ده ست نیشان ده کزین. سه رۆکی خیتله کان له سالی ۱۸۹۰دا بهم شیوه یه: (خیتلی مامهش = چه مه دئاغ)، (خیتلی مەنگور = کاک ئە ل لاغ)، (خیتلی دارمی = چه مه دئاغ)، (خیتلی تالان = عه لی ناغ)، (خیتلی گهورک = خدر ناغ)، (خیتلی مەلکه ری = جوانمیر ناغ)، (خیتلی هه رزه لان = هه باس ناغ)، (خیتلی باسکی کوله سه = له شهش سالی را بردوودا بێ سه رۆک بووه.)

شپوهی ۱۰- نيزه دولاغای په یسی کوردی موکری (کوله په)

به شیک له دۆلی هه لکه وتوو له نیوان پرووباری بادیناوی و چیاکانی وه زنیدا شویتی حهوانهی گیره شپوین ترین خیل واتا مەنگوره کانه. چند سال له مهو بهر سه روکی نه م خیله همزه ناغا بوو که به سه روکایه تی ناوبراو له سه ره لدا نیکدا مەرغه و ورمی و ته ناهت ته ورزیش ویران کران. کوپی سه روکی یاغی که به فرمانی نه میر نیرام حاکمی پیتشوی نازه ربایجان له ده سه لات لادرا و کم نه ندا میش کرا ئیستا که له گوندی خزیدا واتا له وه ره میشان نیشته جینه له حالتیکدا که سه روکی نوئی واتا کاک نه دولاغا له وه رزی زستاندا له بادیناوی یا له ترکش ده میتینه وه.

۱- گوندی ترکش که له سالی ۱۸۸۸دا بنیاد نراوه له نریک گوندی بادیناوی هه لکه وتوو و سه روکی خیلی مه نگور له م گونده دا ده حاوینته وه. بیشتر ناغا له گوندیک له گونده کانی

شیوهی ۱۱- تۆردو گای کۆچهره کانی دهوور و پشتی سابلاخ، (وێنه: سه بغه دین خانی سهردار).

له ناوچهی مهنگوره کانهوه دارستانه کان دهست پێدهکهن، بهلام له ناو گهورهکاندا بایدخ و نرخى نهم سامانه زیاتر و له بهرچاوه و لای مهنگوره کان دارستانه کان گرنگهکیان نییه. سنووری گهورهکان له باشوور نادیاره، بهلام له باکوور به هۆی رۆوبار و چۆمهکان دیار و له بهرچاوه.

له رابردوودا و سهردهمانی پینش نێمه خێلتی گهورک و مهنگور شهڕ و تیکهه لچوونیان له گهه یه کتردا هه بووه. لهو سهردهمه دا سیلاحی وهک تفهنگ بهم

بهرزایه کانی برایمه رهشان دا ده مایهوه، بهلام لهو کاتهوه که حاکی سابلاخ کاک نه لئاغای وهک سهروک ناساندووه نهوا سهروک له ترککش نیشه جی ده بێت. نێمه له مالی نهو دا بۆ دینسی باپیر ناغا کوری هه مزه ناغا (سهروکی پینشووی سه رهه لدا نه کان) و هه مه دناغا (دوژمنی سویند خواردووی مامه شهکان) ده چین. نێزه و جلویه رگه کانی ناویراو له خوینی نهو سن هه زا ره دا شه لاو بووه که شهوی رابردوو کوشتوونی، بهلام له باره ی باپیر ناغا وه بێت بلتین که سن سال له مهو بهر کۆشکه که ی به هۆی بهر کهوتنی قومیه له ی تۆپه وه ویران بووه و لهو کاته وه شوینکی جه وانسه ی چتگیری نییه و به درێزایی سال له ژیر خیره تدا ژبان به سه ر ده بات (نووسینی ۱۳ ی تۆکتۆبه ری ۱۸۹۰ ی زا ک دمۆرگان).

ناوچانه نه گه یشتبوو و شهړکه ران به تیروکه وان له گه ل یه کتردا له شهړدا بوون. ههروه ها له و سهرده مه دا بۆ پاریزگاری خپل له هه ر دوو لای رووباره سنووریه کاندا گونده کان درووست ده کران، و هه ول ده درا تا شوینی گونده که به جوړیک بیت که له تیرهاو یژی دوزمندا نه بن. به لام له و روانگه وه که پوژ به پوژ مهیدانی تیرهاو یژی دوزمن زیاتر و به ربلاوتر بوو نه وا گونده کان له یه کتر دوور که و تنه وه و ئیستا که نزیکترین شوینه کانی نه م دوو خپله له یه کتر له لای گه ورکه کانه وه گوندی نیزه و له لای مه نگوره کانه وه گوندی عه لیاوایه. نه م دوو گونده نزیک به هه شت کیلومتر له یه کتر دوورن. له ناو نه م دوو گونده دا که لاهوی شوینه کانی نیشته چی بوون و داره کانی میوه که له ناو چوون به رچا و ده که ویت.^۱

۱- کۆچه ریه کانی هه رگیز به ره و ناوه وه ی سنووری خپلی هاوسیبیان ناچن. ته نانه ت ریتو تیکه ره کانی هه رگیز به ره و ناوه یان نییه. نه وان له چه ند سه د مه تری سنوور ده وه ستن و زور به وریایه وه جموچول ده کمن. بۆ نمونه مه نگوره کان له باکووره وه هه رگیز رووبار (چۆم) ی بادیناوی تیه ر ناکن مه گه ر نه وی که ژماره یان زور بیت و یا خود نه وه ی که بۆ شه ر بچن. به م شیوه یه له نیشان مه نگور و گه ورکه کاندایه زه وی زوری تیا دایه که شینوازی ناوچه یه کی ئینتیقالی واتا گواستراوه یان هه یه. له سنووری عوسمانی (عیراقی نه م پو) وه مه نگوره کان زیاتر به پشه ره یه کان ده گمن و زور جار تیکه له چوون له ناویاندا روو ده دات. له م شیوه شه ر و تیکه له چوونانه له ناو بنه ماله کانی شه دا به دی ده کرین. هه ر که سیک به راده یه ک هه سوودی و به رچا و ته نگی تیا دایه، به را له گه ل به را یا خود کوپ له گه ل باه دا. گه ر حکومه تی ئیران ئیتمیازیک به سه رۆک خپلنیک بدات نه وا ده بیت هه مان ئیتمیاز به سه رۆکه کانی تریش بدریت و گه ر وانه بیت شه ر و نالوژی روو ده دات. مه نگوره کان سالانه ۵۰۰ تمه ن واتا ۳۵۰۰ فرانک ده بیت باج به دن. سه رۆکه که بیان واتا کاک نه لئاغا به ریرسی نه م باجانه یه. که واپوو ناویرا و پاره (باج) کان کۆ ده کاته وه و به حکومه تیان ده دات. گه ر ۵۰۰ تمه ن به سنوورقی حاکمی سابلاخ نه گات سه ربازانی ئیرانی (عه جهم) به ره و خپل هیرش ده بن و له م حاله ته دا کۆچه ریه کان بۆ چییا سنووریه کان راده کمن. له م رووه هه ندئ له خپله کان به ره و ناوه وه ی عوسمانی (عیراقی نه م پو) پایان کردوه و هه رگیز نه گه راونه ته وه. به لام نه وان دوزمنا نی سه ره کیان له بیر ناکن و هه ندئ جار سنوور ده به زیتن و تالانی گه ورکه کان ده کمن (نوسیه نه کانی ۱۵ تۆکتۆبه ری ۱۸۹۰ی زاک دموږگان).

شیوهی ۱۲- باپیر ناغا کۆپی همزاغای په یسی مهنگوره کان

تا نزیک سنووری باشووری گهورکهکان هەر دوو خیتل (گهورک و مهنگور) هەر دوو لای کهنارهکانی کهلوتیان له بهر دهستدایه. له بهشی باشوورتر پووباری زینی بچووک (کهلوئی) خۆی حوکمی سنووری ههیه.

له کهناری چهپ کهلهوورهکان حهواونه تهوه که تا سنووری بانه بلاو بوونه تهوه. له لای راست خیتلهکانی باسکی کۆلهسه و له کویستانهکاندا خیتلهکانی دارمسی و ههرزه لان و مهلکهریهکان^۱ و نالانیهکانن. ئەم خیتلانهی دواپی ریگاو بانهکانی دۆلی

۱- حاکم و سهروکهکان له بهرامبهر کۆچهریهکاندا ناچارن که تا دهوانن توندوتیژی به کار بهێنن. بهم دواپیانه فهروخ خان چوار چهکداری خیتلی پشدهری گرت و تا رادهیهک نهشکه نهجی کردن که نینۆکی دهستهکانیان وهربیسوون. له سهیبتسی ئەم پۆزهرا نهشکه نهجی ئەم چهکدارانه به شیوازی تر و له لای سهریانهوه دهستی پتیکرد. دواتر چهند پۆژ بهم شیوهیه دهست به سهر بوون و دواتر که برینهکانیان کرمهخۆره بوون بهره لا کران تا به رهو خیتله که بیان بگهڕیتهوه. ئەمه له پووی

زئی بچووک ده پارتیزن. نه وان له سنوره کان به نه سپه کانیان هاتو چۆ ده کهن. هندیکیان له داوینی بهرزاییه کانی کونه کیه چن و دانیسووی که ناری چه پی پرووباری زئی بچووکن. هندیکی تر له داویتی چیای هومل و که ناری راستی پرووباری ناوبراو حمووانه ته وه. له بهرامبهر نه مانه دا له عوسمانی (عیراقی نه مپۆ) پشده ره به کان^۱ ختیگیر بوون که له خیله رۆژ ئالۆره کان به نه ژمار دین.

شیوهی ۱۳- کاک نه لاغا په یسی مهنگوره کان

مامهش و مهنگوره کان که متر له خیلانه ئالۆزی ده نویتن. به لام خیله کانی که له چیاکانی باشووردا ژیان به سهر ددبهن، خو و په هوشتی سه ره تایی و ئالۆزی

باشی و چاکی حاکم نه بوو که به ره لا کرابوون، به لکو بۆ نه مه بوو که به ره و خیلانی خۆیان بگه ریته وه و بۆیان باس بکریت و ببینن که دو چاری ج به لا و نه شکه نجه گه لیک بوونه ته وه. نه م کردارانه تنیا له حاکمیتی ناوچه که ده توانریت ببینریت، گه حاکمیتی نیرانی (عه جه م) وه ها کرداریک بنویتی به زوویی له لایهن خه لکه وه نووشی کوشتن ده بیته وه.
۱- پشده به واتای نیشته جی بوو له دۆلی بچوو کدا دیت.

خویان زیاتر پاراستوو و دهسه لانی ئیرانی زور به زحمهت تهحه مول دهکه ن بویه زور جار هتیرش کردنه سهر حاکمی سهردهشت روو دهدا و بهرچاو دهکه ویت^۱ به دلنیا بیهوه سهره تاییتیرینی خیلنه کان، خیلنی دارمین که له ناوچه شاخاویه کانی دهور و پشتی خویاندا زیان به سهر ده بن. خوراکیان به پروویه و له وهزی زستاندا بو خو حهشاردان له سهرمای زستان په نا بو گه لا و بهرگی داره کان ده بن که له نه شکه و تهکاندا حه مباریان کردوون. له گه ل نه مه شدا له م ناوچه په چند گوند و یا باشته بلننن که چند کومه له کوخیک بوونیان هه یه که بریتین له: شوباشو و سیره میرگ و دارمه کوون و بوبانه و بیورئ و... هتد.^۲

۱- ههروهها مه لکه په کان سالانه ۱۲۰۰ تمه ن وانا ۸۴۰۰ فرانک باجیان له سهره و نه م بره بو دانیشتوانی نه م ناوچانه زور و بهرچاوه که نه م بره پاره له فروشتنی مازوو به دهست دهخن.

۲- خیلنی کوستانه بهرزه کان له خرابترین دوخدا به سهر ده بن و هه زارترین نه م خیلانه دارمه یه کانن که له کوخهکاندا زیان به سهر ده بن و شتیکی تر جگه له گه لا و بهرگی داره کانیان نیه که تیایدا بخمون. نه م گه لا و بهرگانه له دهوری ناگریکه که له ناوهندی زووره ودا کراوه توه و دانیشتوانه کان دهوری ده دن. جلوه بهرگی نه م خیلنه له په شمی سروشتی قاوه یی رهنگه و تنیا له دوو پارچه پیک دیت که په کتیک وه ک کراس و نهوی تریان وه ک پانتول به کار دهه تیریت. تیمه که بو دیتی کاروانتیکی دارمه یه کان رویشتبووین پیاوه کانیان تا حه ددینکی زور رووت بوون. به لام گشت دارمه یه کان چه کدار بوون. که سیک له خیلنی دارمی که له دوخیتیکی زور باشدا به سهر بیات نهوا ساحیتی نه سپیکه. نه سب له ناوچه ی وهزنی نازه لیکنی نه ناسراوه، به لام نافرته له م ناوچه یه دا کاری قورس دهکات و شتومهک ده گوازیته وه. له خیلنه کوستانیه کاندایه منداله کان زور و له نه زمار نه هاتوون. بنه ماله ی وهها له ناویاندا په که له بهری چوار یا پینچ دایک نزدیک به سهد کوربان هه یه. له بهشی هه زه لان گوندیک هه یه که تیایدا جگه له سن بنه ماله (به کوپ و کچ و نهوه کانیانه وه) تنیا یک پیاو هه یه که هیشتا خوی زیندوو یه، نه م گونده له م سن بنه ماله به سهد و سی مال و شمش سهد و په نجا که س دانیشتووی لیکه و توته وه. له ناو دارمن و تالان و هه زه لانیه کاندایه ماله کان له پرووی زماره وه زورن، به لام له م پرووه مه نگوپ و مامه شه کان که مترن. نه مانه که متر چه ند نافرته تیان هه یه و مندالیشیان که متره. له بهرامه ردا دارمه یه کان لاوازتر و له هونه ر کم ده زان، به لام له رویشتن و رویتواندا له ناستیکی بهرز و پینشه و دان.

شێوهی ١٤- شوینی چهوانهوهی پهیسی مهنگورهکان، (وێته: سهفه دین خانی سهردار).

شوینی چهوانهوهی حاکی سهردهشت له شوینیک ههڵکهوتوه که به سههر دۆلی رووباری زێی بچووکدا دهروانیت. له نزیک ئەم شوینه گوندیک ههڵکهوتوه که به باسکه دوو ناسراوه و له گهڵ نهوهدا که له ژێر دهسهلاتی ههمان خێلی سهردهشتدايه، بهلام مهلکه پهکان تیايدا نیشه جێ بوون.

خێلی ئالان که له شێوهی دارمه بیهکان له چیا دووردهستهکاندا جینگیر بوون بهراورد دکریت ههر وهک دارمه بیهکانیش دواکهوتوو بن، بهلام له راستیدا بهم شێوه نییه و نهوان زۆر پێشکهوتوترن و کشتوکال لای نهوان زیاتر گهشه ی کردووه و ههروهها ژماره ی گوندهکانیان زیاتره.

له ناوچهی نیوان کۆیی سنجق و پهواندز و سنووری ئیران نهو خێله کوردانه نیشه جێن که به ههمان زمانی موکریانی دینه ناخافتن و له ناو دارستانهکانی دهوهر و پشتی ناوچهکانی خۆیاندا چهوانه توه. به داخهوه من نه متوانی جگه له چه نده زانیاریهکی کهم له باره ی ژماره ی نهوانه وه، زانیاری نهوتو به دهست بهێنم، بهلام

لهوه تیگه‌یشتم که خێلێ سهره‌کی و گرنگی ئه‌و ناوچه‌یه هه‌مان خێلێ
پشده‌ریه‌کانه. پشده‌ریه‌کان ئه‌و خێلێن که زۆر جار به‌فری به‌رزاییه‌کان ده‌برن و بۆ
ناو خاکی ئێران دین و تیایدا نازاوه ده‌نینه‌وه یا خود شتومه‌ک ده‌رفینن.^۱

له‌گه‌ڵ به‌رزای چیاکاندا و هه‌روه‌ها سه‌ختی سنووره‌کان و گۆشه‌گیری هه‌ندیک
له‌ خێلێکان که به‌رده‌وام له‌گه‌ڵ یه‌کترا له‌ شه‌ر و تیکه‌له‌چووندان، به‌لام گشت ئه‌و
خێلانه به‌ یه‌ک زمان و زاواوه ده‌دوین و قسه ده‌که‌ن که به‌ پای من ئه‌وه نۆینه‌ری
په‌سه‌ترین زاواوه‌ی زمانی کوردیه. من له‌ باستیکی تایبعت به‌ موکریاندا ئه‌م لایه‌نه
پروون ده‌که‌مه‌وه.

له‌ ناو وشه‌کانی ئه‌م زمانه‌دا زۆرێک له‌ وشه‌ی ده‌ره‌کی فارسی و تورکی و
عه‌ره‌بی به‌رچاو ده‌که‌ون که نمونه‌ی ئه‌وان بریتین له‌:

وشه‌ عه‌ره‌بیه‌کان وه‌ک: کتاب، مه‌کته‌ب، قه‌لم، ئه‌للا، ئه‌میر، حه‌یوان، سه‌باح و
جیران.

وشه‌ ئێرانی (فارسی)ه‌کان وه‌ک: سه‌د، هه‌زار، مار، کۆتر (که‌بوتەر)، ماسی، بادام
و ئه‌سپ.

وشه‌ تورکیه‌کان وه‌ک: کۆچ، ناغا، ساغ، پیشکه (پشیله)، قۆناغ و قاز.

لای ئێرانی و کورده‌کان که به‌ هۆی عه‌ره‌به‌کانه‌وه ئایینی ئیسلامیان پێ
قه‌بوولیندراوه، ته‌نیا هۆکاری تیکه‌لاوبوونی وشه‌ عه‌ره‌بیه‌کان له‌گه‌ڵ ئه‌و زمانانه‌دا

۱- له‌ ئێراندا سه‌رۆکی خێلێکان له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و پرووداوانه‌دا که له‌ ناو خێلێه‌که‌یاندا پروو ده‌دات
به‌ریرسیارن. گه‌ر مه‌ترسی یا پرووداوێک بۆ ئێرانی (عه‌جه‌م)یه‌ک یا بۆ که‌ستیکی ده‌ره‌کی پروو بدات
ئه‌وا سه‌رۆکی خێلێ به‌ربرسه و به‌ توندی غه‌رامه ده‌کریت. گه‌ر غه‌رامه نه‌دزیت ئه‌وا سه‌رۆکی خێل
ده‌ست به‌ سه‌ر ده‌کریت و ئه‌شکه‌نجه ده‌دریت تاوه‌کوو غه‌رامه‌که بدریت، دواتر سه‌رۆک نازاد
ده‌کریت. شایانی باسه‌ له‌ ماوه‌یه‌دا له‌ لایهن سه‌رۆکه‌وه چیگرتیک له‌ شوێن ئه‌ودا ده‌ست‌نیشان
ده‌کریت.

بۆ ئەمه دهگه‌رپتهوه. هه‌ر وهک ده‌بینین که نوێز و عیبادهت و پارانه‌وه‌کانیشیان به زمانی عه‌ره‌بییه. هه‌ندێخ نمونه وشه‌ی ئەم زمانه بریتین له: پیاو، کچ، شیو، نانشک، قامک، مافووره، نێزه، میتال، هاوین، مه‌لۆتکه، دروو، قووڤ، گۆڤ، شین، په‌ش، ده‌نک، کوون، دینه‌وه و گووتن. له ڤووی ڤێژمانه‌وه زاراوه‌ی موکریانی زۆر له ئێرانی واتا فارسی ده‌چیت، به‌لام فارسی زه‌ند یاخود زاراوه‌ی په‌هله‌وی نییه. نمونه‌ش بۆ ئەمه سه‌رف کردنی کرداریک له زه‌مه‌نه جیاوازه‌کاندايه.

نمونه:

کوردی موکریانی	فارسی (ئێرانی)	کوردی موکریانی	فارسی (ئێرانی)
ده‌یکه‌مه‌وه	می‌گشایم	ده‌یکه‌یه‌وه	می‌گشایی
ده‌یکاته‌وه	می‌گشاید	ده‌یکه‌ینه‌وه	می‌گشاییم
ده‌یکه‌نه‌وه	می‌گشایید	ده‌یکه‌نه‌وه	می‌گشایند

ئه‌مه‌ش نمونه‌ی کرداریک له زمانی په‌هله‌وی ئێرانی‌دايه:

تاک		کو	
که‌سی یه‌که‌م	درم	که‌سی یه‌که‌م	دریم
که‌سی دووه‌م	دری	که‌سی دووه‌م	دریت
که‌سی سه‌هه‌م	دریت	که‌سی سه‌هه‌م	درند

له زمانی زهندی فارسیدا پاشکۆکانی که زۆر جار کهلسکیان لیوهردهگیریت بریتین له:

کۆ		تاک	
ماهی	کەسی یەکەم	می	کەسی یەکەم
ت، تا	کەسی دووهم	هی، شی، ی	کەسی دووهم
ئەنتی، ئانتی، دیتتی و...	کەسی سێهەم	تی، ئینتی	کەسی سێهەم

نەمانە له گەڵ کردارهکانی زمانی فارسیدا زۆر پێکۆپنیک دیتەوه. بەلام له زمانی کوردیدا پاشکۆ لکاوهکان بۆ کردارهکان بریتین له:

کۆ		تاک	
نامان	کەسی یەکەم	م، نام	کەسی یەکەم
ئاتان	کەسی دووهم	ت، ات، ایت	کەسی دووهم
ئەوان، یان	کەسی سێهەم	ئی، ی، ئی	کەسی سێهەم

نەم جیاوازیانە زۆر گرنگن و لیکۆلیاران به هۆیانەوه سه‌رنجیان بۆ زمانه‌کانی په‌له‌وی و زهند و تهنانت هیندوئیرانی‌ش پراکیش ده‌بیت.

من باسم له‌وه کرد که زاراوه‌ی موکریانی په‌سه‌ترین شیوه‌زاری زمانی کوردیه و من لهم روانگه‌وه نهمه ده‌خه‌مه روو چونکه له گشت ناوچه‌کانی موکریاندا و تهنانت له ناوچه دوورکه‌وتوه‌کانیشدا زمانی دوان له یه‌ک ده‌چیت و کارتیکه‌ری

زمانی دهرهکی له سهري زۆر کهمه.

له کوردستانی بهشی عوسمانی (عێراقی ئهمرۆ) شدا به ههمان شتیه بهم زمانه ناخافتن دهکریت و لهم پرووهوه بهم دهرهنجامه دهگهین که ئهم شتیاوه له موکریاندا له ههر جینگهیهکی تر زیاتره و کوێستان و چیاکانی ئهم ناوچهیه (موکریان) زمان و داب و نهاریتهکانی ئهم ناوچهیان باشتتر پاراستوه.

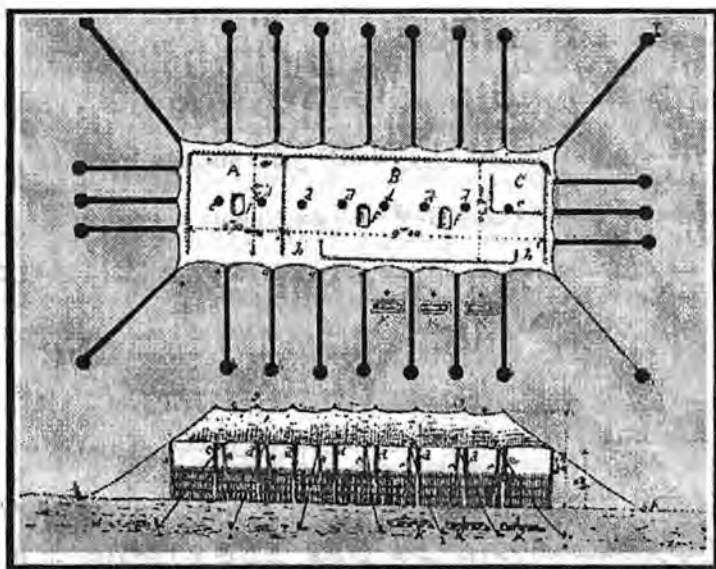
پێشتر باسم لهوه کرد که سهههتا زۆرینهی کوردهکان کۆچهری بوون و دواتر به لاسایی کردنهوهی ئێرانیهکان و هاوسن مهسیحیهکانیان گوندیان هینایه کایه. میژووی ئهم پرووداوه یا خود باشتتر وایه بلتین میژووی ئهم گۆرانه کۆنه و دیاری کردنی ئهم میژووه ئاسان نییه. کوردهکانی ئهم ناوچهیه لهو سهردهمهدا که ئهمیرخانێ سهردار و سهیفهددین حاکمی موکریان خهریک به فراوان کردنی سنووری دهسهلاتی خۆیان بوون ئهم خواستهیان هینایه بواری جێبهجێ کردنهوه. ناوبراو سهردارناوای بنیاد نا و بهم کاره گرنگیهتی بۆکانی زۆر زیاد کرد و دهوور و پشتی بۆ دروست کردنی ژمارهیهکی زۆر گوند له سهه زهویهکانیاندا هان دهدا.

له وهها دۆختیکدا سهه سوورپهینهره که شتیوازی گوندی کوردهکان له گههله هی تورکهکاندا له یهک بچیت و له سهه ئهم بنهمایه شتیوازی ئهم گوندانه تهواو له گههله هی یهکتردا جیاوازه.

بهلام بۆ چادر و ختیهتهکانیان ده بیتت بلتیم که ختیهتهی کوردهکان وهک هی گشت ناسیایه کانه و له قوماشتیکی لاکیشهیی موویی فراوان پینک دیت که له کاتی بهکارهینانیدا پیزی ناوهراستی به دار و نامرازی له شتیوهی عهمود بهرز پرادهگیریت. بهلام چهندیهتی فراوانی ئهم ختیهتانه به پنی چهندیهتی ختیزانی ناو ختیهتهکه جیاوازه. ختیهتهکانی گهورهی ختیهکان له شتیوازی ههسیرهکانن که گهورهتر و بۆ

چهند به شیک دابهش کراون.

من ختیه ته ره شه که ی (که له زمانی کوردیدا تا ولی یی ده گوتریست) سه روکی ختیلی مهنگور و اتا باپیر ناغا بو نمونه ده هینمه وه. نهمه گه وره ترین و فراوانترین ختیه تیکه که من له سه فهری خو مدا لای کوچهریه کورده کان بینومه. دریزیای نهم ختیه ته زیاتر له ۱۳ متره (شیهوی ۱۵).

شیهوی ۱۵- نمونوی ختیه تیکی ره یسی کوردی موکری

دهوری ختیه ته کان ماوه ماوه نالقه یان تیادا دروست کراوه و نهم نالقه انه بو بهستی ختیه ته که به نهرزه وه که لکیان لیوره ده گیریت. بو نه وهی که گواستنه وه و نالوگور تیایاندا ساکارتر بیت نهوا ختیه ته کان بو چهند به شیک دابهش کراون. له دهور و پشت و چواردهوری ختیه ته که دا و اتا لهو شوتیناندا که گوریسه کان تیپه ر

دهبن داره تاشراوه کانی له شیوهی بزمار چهقاون. له ذهوری نهوانه وه بهرده کان هه لئو اسراون تاوه کو باران به رهو ناوه وهی ختیه ته که نه چیت و له شوینی دوورینه وه که به رهو ناو تاوله که ناوی باران ری نه کات. بهم کاره ختیه ته که لار و شفق راده گیریت. نهو شویتانه له ختیه ته که که دوراونه ته وه به پارچه یه کی تر له قوماش ده شاردریتته وه و بهم شیوه یه خوراگری نه م به شه زیاتر ده بیت.

به شیک له ناو ختیه ته که که به شیک ی بچو که بو راگرتنی خوارده مه نیه کان تیایدا ترخان کراوه (C). به شیک تر. له ختیه ته که که به شی زورینه له خو ده گریت بو دایشتن و ههوانه وهی خیزان که لکی لئوه رده گیریت و گشت چالاکیه کانی ماله وه له م به شه دا به نه نجام ده گهن (B). له زووره گه وره کاندای سو با که ناو پتیا ن ده گو تریت دانراون و له دهره وهی ختیه ته که که قهدی داری داهینراو که بو شاخوره که لکیان لئوه رده گیریت و ناوه وه یان دهره یینراوه به رچاو ده که ون و له نزدیک نهوانیش نه سپی سه روک ختیه کانن که به زینه وه به رده وام حازر و له نزدیک ختیه ته که به ستراونه ته وه.

له م پرووه که ختیه کان زورچار له گهل یه کتردا له شه پ و پیکداداندان بویه به رده وام نه سپه کان به زین و به ناماده کراوی له به رده م ختیه ته کاندای به ستراونه ته وه. له ناو ختیه کاندای به گه یشتنی هه والی هاتنی دوژمن [که تیه مه (وه رگیران) به چاره ره شی گه لی کوردی ده زانین که ختیلی هاوستی به دوژمن ناو بیری ت و له به کاره یینانی نه م وشه یه زور نامور تاحین، به لام ناچارین بو یاراستنی وه رگیرانی دیره کان وهک خویان نه م وشه یه به کار به یینین و... هتدا] پساوانی ختیل سواری نه سپه کانیان دهبن و به رهو دوژمن هیرش ده بن و له م کاته دا نافرته ان که لوپه له کان کو ده که نه وه و سواری مانگا کانیان ده که م و له شوینی تیکه له چوون دوور

دهکه ونه وه و گهر له شه په که دا سه رکه ون شه وا جار یکی تر بۆ شوینی خۆیان ده که پینه وه و ختیوه ته کانیان بهرز ده که نه وه. به لām گهر شه پ بۆ دوژمن بیت و دوژمن براوه ی شه په که بیت شه وا کاتیک دوژمن بۆ تالانی که لوپه له کان دیت ده بینیت شتومک و که لوپه له کان زۆر دوور کراونه ته وه و ده ستیان پتیا ناکات.

کوردی ناوچه ی موکریان به راده یه کی زۆر نه سپ دۆستن و نه سپیان خو ش ده ویت. ههر چه نده که به رای من تورکه کان له به راورد له گه ل کورده کاندا نه سپ سواری باشتن، به لām کورده کانیش له م بواره دا نه زمونی باشیان هه یه. شه م گه له نه سپ سواری و راوکردنی به نه سپیان زۆر چه ز لینه. به لām شه م راوکردنه که تیه له نه وروپا بینیومانه له گه ل راوی به نه سپی کورده کاندا جیاوازی زۆره. کورده کان به توندی به دوا ی نیچیره کانیاندا راده که ن و له گه ل راکردن به ره و راوه که یان تیره کانیان ده هاویشن. ده کریت بلتین که نه سپ سواری وه ها له گه ل خو و و په وشتی کۆچه ره که کاندا ناوخته بووه که نه وان بیه نه سپ سواری ماوه یه کی دوور نارۆن و ساحیبی نه سپه کان شه وی خۆیان له گه ل نه سپه کانیاندا رۆژ ده که نه وه. شه م حاله ته لای خه لکانی هه ژار به م شتیوه نییه، به لām له به رامبه ردا هه ژاران توانایه کی زۆری رۆیشتنی به پتیه کانیان هه یه و ماندوونه ناسن. شه وان له ماوه یه کی زۆر که مدا دووریه کی زۆر و داوخته زۆر هه ورازه کان تیه ره ده که ن. کوردانی موکریان دوا ی شالۆوی داگیرکه ری عه ره یی نه رکه کانی نیسلامی جتیه جی ده که ن، به لām له دوو مه زه به یی سه ره کی شیعه و سوننه بۆ مه زه به یی دوا یی و اتا سوننه نزیکترن و هۆگری شه م مه زه به بن و بچوو کترین ترسپکیان له تورکه کان نییه که به هۆی چیا به رزه کانه وه له یه کتر جیا بوونه ته وه. کوردانی موکریان رق و بیزاریه کی زۆریان به رامبه ر به تیرانیه کان هه یه که زۆر جار زه ویه کانیان داگیر ده که ن و باج و

سه رانه یهکی زۆریان لی وهرده گرن. رق و بیزاری مه زهه بیهش نهم داخه ی کوردانی موکریانی زیاتر و نهستورتر کردوه.

نهمرۆ که موکریان سه ره به خۆیی خۆی له دهست داوه و حاکم و سه رهۆ که کان پیاوی ئیرانیه کان، زۆر له سه رهۆک عه شیره ته کان ناگاداری رپوره سه مه کانی حوسین و حه سه نن و لانی که له رواله تدا شیهه شیهه. به لام زۆریه ی گوند و کۆچه ریه کان هیهشتا سوننه ن و مه لا کورده کان بۆ خۆیندنی ئایینی به ره و عوسمانی (عیراقی نهمرۆ) پیده که ن.

دوا سه ره له دان و خۆراگری سوننیه کانی موکریان سالی ۱۸۸۷ بوو. نهم سه ره له دانه له نزیک رووباری که لوی لای مه نگوره کانه وه دهستی پیکرد و گشت کوردستانی هه زاند و میانداو و بناو و گشت گونده کانی لای چه پ و راستی ده ریاچه ی ورمی و تا ته وریز له ناو چوون. به لام موکریان به م سه ره له دانه نهم نازادیه که مهش که بووی له دهستی دا و به وه حشیه گه ری و جینه یه تی زۆر له لایه ن ئیرانیه کان ویران کرا. نهمرۆ که نهم ناوچه یه به برینه کانی نهم کاره ساته وه ده نالتینیت و ههست ده کریت که زۆر شت لێیان نهستیندراوه و له ناو چووه.

۱- له نوکتۆبه ری ۱۸۹۰دا سه یفه دین خان حاکمی موکریان له کاتی که جیگری سه رهۆکی ولاتی تیران سه ردانی سابلاخی کردوه، نهمانه ی پیشکهش به ناوبراو کردوون:
۱ نهمسبی سه د تمه نی، ۱۵۰ که لله قه ند و ۲۵ کیلو چا، ۱۶۰ کیلو مزم، ۸۰ کیلو مۆمی گه چی، ۱۹۲۰ کیلو برنجی گیلانی، ۴۸۰ کیلو برنجی نازمه ریا بجان، ۶۴۰ کیلو نان، ۳۲۰ کیلو نوک، ۸۰ کیلو خوی، ۱۰ دانه زینی فه رشی، ۲۰ دانه زینی چه رم، ۲۴۰ کیلو کا، ۲۰۰۰ جیگا وینجه، ۱۶۰۰ کیلو چۆ، و ۱۰۰۰ تمه ن پوولی نوقره (۷ تا ۸ هه زار فرانک ده گریته مه). نهمانه جگه له چه ندین شتومه کی تر که به گه وره کانی تری کۆشک دران.

شینو هی ۱۶- گوندی نهمه شیر (سه ر به پانه)

له گه ل نه و ه دا که باوه پری خه لکانی نهم ناوچه یه له سه ر دینی نیسلام و مه زه بی سوونته یه، به لام داب و نه ریتی سه یر و سه مه ره له م ناوچه یه دا کم نین و من نموونه ی بووک هینانیک له گوندی نهمه شیر ی پانه باس ده کم که خو م له م بزنده دا له م گونده بووم.

بووک له گوندی هاوسی تا نهمرۆکه لای دایک و باوکی زیانی به سه ر بر دووه. نهم بووک له به رامبه ر پریکی که می پاره دا که ۲۰ تمه نه و به رامبه ر به ۲۱۴ تا ۲۴۰ فرانک ده بیت فرۆشراوه [پنده چیت مه به سستی نووسه ر له فرۆشتنی بووک هه مان حه قه ماریی نه و بووکه بیت (وه رگتیران)].

نزیک به کاتر میتر پینجی دوانیوه رۆ که کاروباره مه زه بیه که له گوندی هاوسی به نه نجام گه یشت، بووک سوار له سه ر نه سب به ره و نه و گونده به ری که وت و ناژه لیک ی بارکیش له دوی بووک ده رۆیشت که جلوبه رگ و جیهاز و شتومه کی بووک له سندوو قیکی سووردا له سه ری بار کرابوو.

هاوکات له گه ل ده رکه وتنی نهم کاروانه بچوو که دا لای گوندی هاوسی ته قه ی خو شی له هه ر لایه که وه به گوئی ده گات. له کاتی گه بشتنی بووکدا به گوند، ناوبراو

بهره و مالی بیاوه که ی ریتمای ده کریت و نافرته تانی گوند به گهرم و گوریه وه دهوری ددهن و لهم بونه یه دا نافرته تان به تاییه تی و هندی له پیاوان به دهنگی بهرزوه له گهل یه کتردا دهوین. دواتر به دهنگی گورانی گوتنی پیاو یا خود نافرته تیک ناماده بیوان دهست له دهستی یه کتردا له دهوری ناگریک هله پهرکی دروست دهکن و شادی و خوشی دهرده برن.

شبهه ی ۱۷- گوندی نه مه شیر (سهز له بانه)

شبهه ی گورانی گوتنه که نارام بوو و هندی جار یکه نینتیک که زوریک له جه ماعه تی ده گرتوه رواله تی هله پهریکه کی ده گوری. من خوازیاری نه مه بووم که وه رگتیر دراری نه م گورانیانه به دهست بخم، به لام هیچ کام له هاوری کورده کانمدا نه میاتنوانی نه م گورانیانه بوم وه رگتیرن و ده یانگوت که نه م گورانیانه جگه له زمانی کوردی ناگوتیرن و به زمانی ر وه رناگتیر درینا خوم له به شیکی که می نه م گورانیانه گه یستم که به راستی ناتوانریت نه م به شه که مهش وه رگتیر دریت!

له نه ده بیاتی موکریاندا چهن دین به سه رهات و چیرۆکی سه رنج پراکتیش هدیبه ساده بی و خوش باوه ری خهلکانی نه م نارچه یه ی لیسوه دهرده که ویت. من چهن د

دانه بیک لم چیرۆکانهم به دهست خست، به لام خۆم به ناچار دهزانم که لیسه دا به چاییان نه گه یه نم. هه لپه رکینی بووک هینانه که تا دره نگاهی کی شهو دریزه ی کیشا و من نیعیراف ده کهم که نه متوانی تا کوتایی ریتوره سمه که خۆم رابگرم و له راستیدا من کوتاییه کهم نه بینی، چونکه ریتوره سمه که نزیک به خۆره لانی سهر له بهیانی کوتایی بیهاتوو و نهو کات بووک و زاوا دهست له دهستی به کتردا کومه لی خه لکیان جیهیتشبوو. گهر بووک هینان له ناوچه یه دا سهیر و سه رنج راکیشه نهوا ده بیت بلیم که ریتوره سمی به خاک سپاردنی مردوویه که له بووک هینانه که سه رنج راکیشه تره. نه م خه لکانه تا راده یه که ساده یی و ساکاری چینه کانی پتیش خۆیانیان پاراستوو. له کاتی مانه وه ی مندا له گوندی په سوئی پیاوێک مرد، یا لانی کهم ناسه واری زیان تیایدا نه ما. له ماوه یه کی زۆر که مدا گشت هاوسیکان به ره و مالی نهو که سه چوون و پیاوان که متر هاوار و گریانان هه بوو، به لام نافرتهان و مندالان هاواری بن هیوایانه یان به ناسمان ده گه یشت! گهر هه زاریک هیشتا گیانی له بهردا مابوایه و خه لکان بهم شتیه یه بۆی گریابایه ن نهوا نه م که سه زۆر زووتر گیانی ده سپاردا! نزیک به نیو کاتمیر دوا ی بلا بوونه وه ی هه والی کۆچی دوا ی نه م که سه، پیاوانی گوند نوێزیان له سهر خویند و کۆچ کردوویان به ره و پروبار برد تا دوا ی جلوه برگ له بهر دانانی به پاکی بیشۆن. له م کاته دا نه م پیاوه دهست و پتیه کانی جوولاندن و زیندوو بۆوه، خه لکان هاواریان کرد که شه یتان له ناو چه سه ته یه دا یه... شوشتنی کۆچ کردو به کوتایی گه یشت و به ره و گۆرستان هه لیا نگرت. گشت خه لکی گوند نه م مردووه یان به گریان و هاوار کردنه وه به ره و گۆرستان هاواریی ده کرد و له مه ده چوو که نه م که سه لای گشت خه لکی گوند جیه گی ره یز بوو بیت. دوا ی دا پۆشرانی گۆری کۆچ کردو نافرتهان له ده وری

کۆبوونهوه و گریانهکانیان درێژه پێدا و دواتر به دوور کهتنهوهیان و به ڕێ کهوتن بهرهو گوند و به هاواری «وهی وهی وهی وهی» که به یکهوه ئافرهتان دهیانگوتهوه نهم دۆخه درێزهێ کیشا. دواي نهمه که پیاوان کاریان لهم رێورهسمه دا تهواو بوو له دهواری یهکتر کۆ بوونهوه و خهريک به قلیان کیشان بوون و باسیان له نیش و کارهکانیان دهکرد. دواتر هاوارهکانی ئافرهتانی نیش که متر بوو و به کۆتایی گهیشته و بلاوه بهم کۆبوونهوهیه کرا. کۆچکردوو جاری یهکهم به هژی نهخۆشیهوه چاوهکانی لێک نابوو، بهلام دواتر به شیتوازیکی سهیر کوزرا و کۆتایی به ژبانی هینرا. خهڵکان له گهراوه بهرهو گوند باسی کۆچکردوویان دهکرد و یهکتیک دهیگوت که نهمه سهرشۆریه بۆ گوندهکهمان که نهم پیاوه نهبتوانی له شهردا گیانی له دهست بدات و ئهوی تر دهیگوت که نهم پیاوه ههزار بوو و سه ههزاری کۆچی کرد و... هتد. نهم باسکردنهێ دواي کۆچکردووش ههر وهک گریان و هاوارهکان بهشیک له رێورهسمی به خاک سپاردنی کۆچکردوو بوون و تا گهیشتهی خهڵک به گوند نهم باسکردنه درێزهێ دهکیشیت و ههچ کهس بیر لهم قسه ناکاتهوه که دهیکات.

نه ریتی له ناو بردنی کهسانیک که توانایی ناسین و ناسینهوهی خۆیانسان له دهست داوه له گشت کوردستان و ئیراندا زۆر و بهرچاوه. ههندی جار کهسینک که دهگوتریت گیانی سپاردووه له کاتی خسته ناو. گۆردا دهست و پێهکانی لیده دات. گهر دهنگیکی لێوه بیت ئهوا ههر کهسینک له نزیکي بیت ههول ده دات تا خۆی لی برهنجیتیت، بهلام ههچ کهس نهمهێ له بیر ناچیت که ده بیت بهردیتکی گهوره له سههر جهستهی دابنریت^۱

۱- کوردهکان تا ئادهیهک له خهوتنی نهخۆش دهترسن له کاتی نهگهري خهوتنی نهخۆشیکدا به ههر چهشینیک بتوانن دهنگ دهردههینن و بهم کاره دهیانوهیت بهر له خهوتنی نهخۆش بگرن چونکه نهوان خهوتنی نهخۆش به مهرگ و کۆچی دواي دهزانن.

گهر بزانیته که نافرته تیک خیانه تی به پیاوه که ی خۆی کردوو - حاله تیک که له موکریان و کوردستاندا دهگمه نه - و گهر چوار شاهیدیان بو ئهم کاره هه بیته نهوا ههر دوو نافرته و پیاوه که بهردباران دهکرین¹ و تا رادهیهک بهرد به رهو ئهم دوو کهسه ناراسته دهکرین که بهرزایهک له بهرد له دهوریان دروست ده بیته.

هه لیهته ئهم دیاردهیه له کوردستاندا کهم روو ده دات، چونکه بوونی چوار شاهید که بو جیهه جیکردنی ئهم سزایه پتویسته به نه نجام گه یاندنی ئهم کاره زهحمته دهکات.

له داب و نه ریته کۆنهکانی موکریان به باشی ده زانم باس له جیژنی حاکمی درۆیین (میر درۆزن) بکه م. ریتوره سمیک که له وه رزی به هاردا له سابلاخ بهر پیه ده چیت. لهم شارهدا خه لکان حاکمیک بو ماوه ی سێ رۆژ هه لده بژیرن که حاکم لهم سێ رۆژهدا ههر کاریک که ههزی لئی بیت ده توانیت نه نجامی بدات. هاوکات له گه ل هه لباردنی حاکمدا، حاکم وه زیر و بهردهستهکانی خۆی هه لده بژیریت و له گه ل نه وهدا که خه لکان لیبان کۆ بوونه ته وه حاکمی درۆیین بو له سه ر کار لادانی حاکمی پتשוو ده چیت. ئهم ریتوره سمه چه نندین جار کیشه ی لیکه و تۆته وه و زۆر جار خه لکی سابلاخ لهم هه لومه رجه دا حاکمی راسته قینه یان کوشتوو. بویه ئیستاکه حاکمی درۆیین به رده وام چه نندین سه رباز و نویتنه ریکی حاکمی راسته قینه ی له گه لدا یه تا وه کو حاکمی درۆیین له سنووری شوخی و گالته تیه ر نه کات.

1- نه ریتی بهردباران کردن نه ریتیکی نه شیاهه که له عبریه کانه وه سه ری هه لدا. نه و سه ره نجامه که هانی و نابسالون گرفتاری بوون.

شێوهی ۱۸- جهژنی ئەمیری درۆیین (میر درۆزن) له سابلاخ (وێنه: سه یفه دین خانی سردار).

ئەمیری درۆیین (میر درۆزن) سێ پۆژ حوکمرانی دەکات. لەم سێ پۆژەدا پێش سێهەتی بۆ سەیر و سەمەرەترین کێشەکان دەکات و گوناھکاران تەمبێن دەکات لێیان دەدات. لەم ریش سێهەتیانەدا که حاکمی درۆیین دەیانکات یەک دینار که بەرامبەر بە یەک ملیۆن قرانە بە یەک قران حساب دەکریت. ئەم بێرە پارەیه دەدەن و خۆش دەبگوزەرتین. له راستیدا ئەمە کارنەوالتیکی موکریانە.

له سەر دەمانی پێشووتردا ئەم جهژنە زۆر سەرنج راکیشتر بوو و گشت دانیشتوانی ناوچەکە بە کلاو و تیزهکانیانەوه بۆ ئەم پۆرە سەمە دەهاتن، بەلام ئەم پۆرە ئەم جهژنە شێوازه پەسەنەکە ی خۆی له دەست داوه.

من له گەل دیراسە ی مەیدانی مەدا بۆ ئەم بۆنە یه، بەلام نەمتوانی چۆنیهتی سەر هەلدانی ئەم بۆنە یه بزانم و بەم شێوه یه ولامی منیان دەدا یه وه که ئەم پۆرە سەمە له باب و با ییرانمانەوه بە تێمە گە یشتوووه. چۆنیهتی ئەم سەر هەلدانە هەر چۆنیک بێت هە لێژاردنی حاکم لهویان سەرنج راکیشتره.^۱

۱- ژاک دمۆرگان: ئەم پۆرە سەرمایه و باران و تەرزە دادەباریت و با یهکی سارد دیت. تێمە نیو فرسەخ واتا ۳۳ کیلۆمەترمان تێبەر کردوووه تا بە گوندیک له بەرزایی ۱۶۱۰ مەتری ناستی

شار و گوندهکان

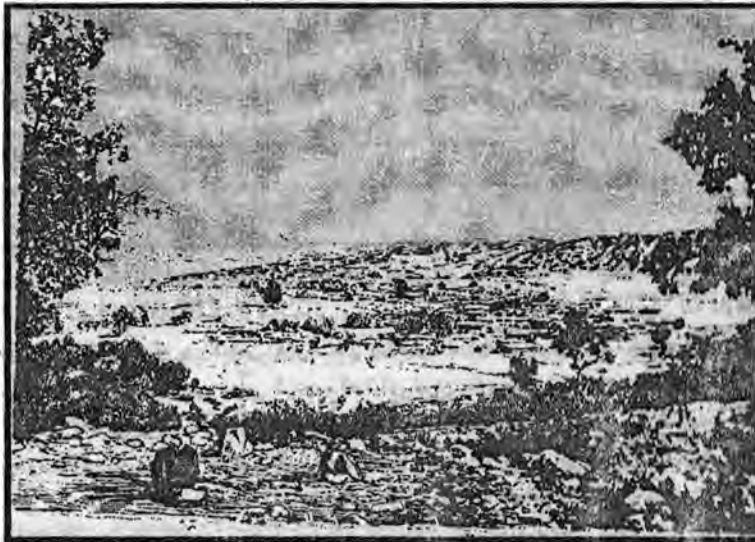
له باره‌ی سابلاغهوه ده‌بیت بلتیم که نهم شاره له که‌ناری راستی رووباریکی بچووک هه‌لکه‌وتوو که لقتیکی ته‌ته‌هوویه. سابلاغ شاریکی پاک و خاوین و به به‌راورد له‌گه‌ل شاره‌کانی تری ئیران ریکویتی‌کتر بنیاد نراوه. شاری ناوبراو ۸۰۰ بنه‌ماله و ۹۰۰۰ کەس ژماره‌ی دانیش‌توانی هه‌یه. حاکم و گه‌وره‌کانی ناوچه‌که له‌م شاره‌دا نیشته‌جین. نه‌وان له لایه‌ن تیمیکی ۲۰۰ که‌سیه‌وه پارێزگاریان لێده‌کریت. له راستیدا دانیش‌توانی گونده‌کانی ده‌ور و پشتیش به‌شیک له هه‌مان تیمن و به بچووکترین فه‌رمانی حاکم ۱۵۰۰ سوارکاری چالاک و چه‌کدار له هه‌ر شوینی پتویست بیت ناماده‌ده‌بن. سابلاغ ناوه‌ندی پۆسته و تیلینگرافی هه‌یه و قه‌سریکی رازاوه بو حاکم و چه‌ند مزگه‌وتیکی تیا‌دا‌یه. نهم شاره له لای پۆژه‌ه‌لاته‌وه به‌و

رووی ده‌ریا بگه‌ین. له‌م گونده‌دا دوو نه‌رمه‌نی ته‌وریزی هه‌ن که له‌گه‌لماندا زۆر باشن و به‌باشترین شتواز خزه‌تمانیان کرد. نه‌وان بو باشتر راپه‌راندنی کاروباره‌کانیان له ناوچه‌که‌دا جلوه‌برگی کوردی له به‌ر ده‌که‌ن. هه‌والمان پێگه‌به‌شت که سه‌رتیپ سه‌یفودین‌خان حاکمی کوردستانی موکری کۆچی دوایی کردوه که شای ئیران پله‌ی سه‌رتیپی پین‌به‌خشیوو. ناوبراو ته‌نیا ۲۹ سال ته‌مه‌نی بو. سه‌یفودین له زه‌مانی مندالیه‌وه سیه‌زی باوکی له سه‌ر لاچوو و هه‌تیو مایه‌وه. باوکی ناوبراو که حاکمی نازه‌ربایجان بوو کاتیک کۆچی دوایی کرد سه‌یفودین ته‌نیا ۷ سالی بو. دایکی سه‌یفودین که نه‌رکداری سه‌یفودین بوو له خواردنی مالی جی‌ماوی پیاوه‌که‌یدا دزیقی نه‌ده‌کرد و له گشت ۸۰۰ گوندی ژیر ده‌سه‌لاتی نه‌و حاکمه‌ ته‌نیا گوندی بۆکان له ژیر ده‌سه‌لاتیاندا مایه‌وه، بۆیه له کاتی سه‌ره‌له‌دانی موکریاندا سه‌یفودین به‌کیک له سه‌رکرده‌کانی سه‌ره‌له‌دان به‌ نه‌زمار ده‌هات.

سه‌یفودین له رووی هۆش و هزره‌وه که‌موینه‌ بوو. ناوبراو زمانه‌کانی کوردی و فارسی و عه‌ره‌بی و تورکی به‌ باشی ده‌زانی و هه‌ندێ له زمانه‌کانی فه‌ره‌نسی و ئینگلیزی و نه‌لمانی ده‌زانی. له کاته چاره‌نوس‌ساز و گرنگه‌کاندا په‌رتۆه‌به‌ریکی زانا و بویر بوو. چه‌ندین چار کوردستانی موکریانی گرتوه‌ و نارامی کرده‌وه. کۆچی دوایی ناوبراو خه‌ساریکی گه‌وره‌ بو حکومه‌تی ئیران بوو. من دواتر له‌مه‌ ناگادار کرام که سه‌یفودین له لایه‌ن نافرته‌که‌یه‌وه که کچی ناغایه‌کی کوردستانی موکریان بوو زه‌ه‌رخوراو کراوه (نوسینه‌کانی زاک دمۆرگان له ۲۰ی نو‌فامه‌ری ۱۸۹۰دا).

بیستنانانه ده‌گات که میوه‌کانی تریی که مویته ده‌دن.
زۆرینه‌ی دانیشتوانی سابلاغ کوردن و تمنیا چهند سهد که سیک له تیرانی و
تورکی تیادایه.

دووهمین شاری گرنگی ناوچه‌که شاری سه‌رده‌شته که ۱۵۰۰ کهس دانیشتوانی
هه‌یه و گشت نهم دانیشتوانه کوردن. سهد سه‌ربازیکی تیرانی بۆ پاراستنی حاکم و
فهرمانبه‌ران که هاوکاری حاکم له دزی کورده‌کانن به شیوه‌یه‌کی کاتی لهم شاره‌دا
ماونه‌توه.

شیوه‌ی ۱۹- دیتی سه‌رده‌شت، وینه کراو له ڤروی وینه‌ی نووسه‌روه.

بانه که ناوه‌ندی گهورکه‌کانی بانه‌یه ته‌نیا گوندی‌کی گهوره‌یه.^۱ جلوبه‌رگی

۱- له کاتی چوونی مندا بۆ بانه حاکمی بانه به خرابی پیشوازی له من کرد و فهرمانی دا که من له
لایهن خه‌لکانی بانه‌وه ڤیتمایی نه‌کریم. حاکمی بانه ده‌ترسا که من نامار و ژماره‌ی گونده‌کانی نهم
ناوچه‌یه به تاران رابگه‌یه‌نم. حاکم باج و مالیاتی له بنه‌ماله‌کان و نهو که‌سانه که بۆ عوسمانی

خه‌لکانی نهم ناوچه‌یه جوان و رینکوپینکه و نافرەتانی بانه جلوبەرگی نافرەتانی کوردی عوسمانی (عیراقي نهمرۆ) ده‌پۆشن.

بانه گرنگیه‌تی له بۆکان و سه‌ردهشت که‌متره. به‌لام سه‌قز^۱ به‌ پیچه‌وانه‌وه شاریکی بچووک، میژوویی و گرنکه که له رابردوودا بینای خۆراگری تیا‌دا زۆر بووه. نهم شماره ۴۰۰۰ کەس دانیشتووی هه‌یه و جیگرێکی حاکی سنه‌ فرمان‌په‌وایی ده‌کات.

ناوچه‌کانی تری موکریان پیتویست به‌ باس کردن ناکهن و گشت ناوچه‌کانی تر گوندی بچووکن که هه‌موویان له یه‌کتر ده‌چن.

له‌ نزیک سابلاخ ناگردانیک هه‌یه که من نهم‌توانی بیبینم و ته‌نیا ده‌بیت شه‌وه بلیم که خرابووه. هه‌روه‌ها له‌ نزیک دۆلی سابلاخ له‌ شویتنی به‌ ناوی ئیندرقاش گۆرێکی کۆنی لێیه که به‌ باشی یاریزراوه. نهم گۆزه له‌ ناو به‌ردێکی کلسیدا هه‌لکه‌ندراوه که ۱۲ تا ۱۵ مه‌تر به‌رزتر له‌ سه‌ر ڤووی زه‌ویه. لایه‌کی نهم به‌رده‌ نووسراوی په‌هله‌وی تیا‌دا‌یه که به‌ جه‌وه‌ریکی وه‌ها نووسراوه که له‌ ناوچوونی زه‌حه‌مه‌ته، به‌لام نهم‌رۆکه نووسراوه‌کان به‌ باشی دیار نین و له‌ ڤووی نووسینه‌وه‌یان نه‌سته‌مه. نهمه به‌رچاوترینی بینا‌کانی موکریانه که له‌ نزیک ناسه‌واری شاریکی

(عیراقي نهمرۆ) سه‌فه‌ریان ده‌کرد و نه‌و که‌سانه که سزا ده‌دران وه‌رده‌گرت (نوسینه‌کانی ژاک دمۆرگان له ۲۲ی نوکتۆبه‌ری ۱۸۹۰دا).

۱- له‌ سه‌قزدا که ناوه‌ندی گه‌ورکه‌کانی کوردستانی سنه‌یه، سه‌د بنه‌ماله‌یه‌کی که‌لیمی تیا‌دا ده‌ژین. له‌ ناوه‌راستی نهم شماره له‌ سه‌ر ته‌پۆلکه‌یه‌ک توره‌که‌کان له‌ سه‌ده‌کانی ناوه‌راستی قه‌لایه‌کیان بنیاد نابوو که هه‌شتا ناسه‌واره‌کانی ماوه‌ته‌وه. خه‌لکانی ناوچه‌ی سه‌قز که‌ساتیکی ساده و شه‌رانبین. له‌ کاتی گه‌یشتن به‌ سه‌قز یه‌کێک له‌ دانیشتووانی نهم ناوچه‌یه به‌ سیلاح‌که‌ی هه‌ولی کوشتنی منی دا، به‌لام من به‌ خه‌وتنم له‌ سه‌ر زه‌وی گیانم به‌ ده‌برد و دوا‌ی نه‌وه‌ی که هاو‌ریکانم نه‌و که‌سه‌بان گرت له‌ لایهن حاکیه‌وه سزا درا. دانیشتووانی میرزادی جوتیان به‌ نیمه‌ دا و هه‌ره‌شه‌یان لی‌مان کرد، بۆیه ناچار بووین شه‌و له‌ چادرکه‌ماندا به‌مێنینه‌وه (۲۴ی نوکتۆبه‌ری ۱۸۹۰).

کۆن هه لکه و تووه.

شپوهی ۲۰- بۆکان، وینه کراو له پرووی وینهی سه یغه دین خانی سه رداره وه.

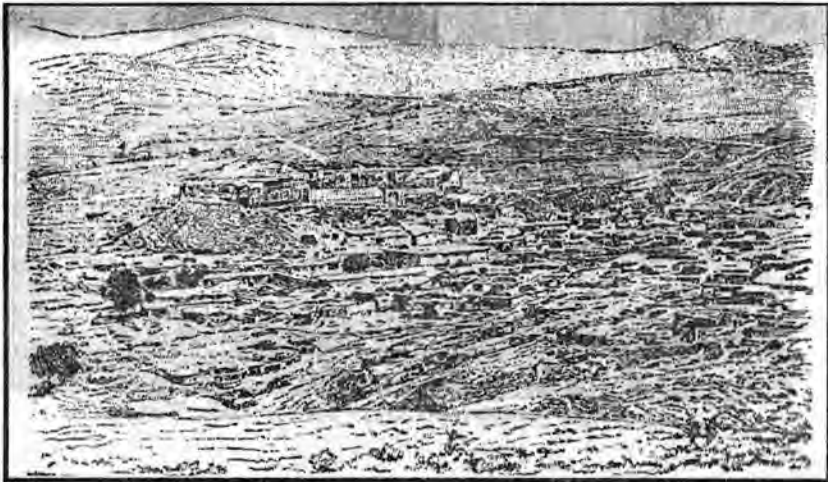

شپوهی ۲۱- بۆکان، وینه کراو له پرووی وینهی سه یغه دین خانی سه رداره وه.

که می بینا و یاشماوه و ناسهواره کانیان له موکریاندا بۆ شهوه ده گه پستهوه که خه لکان له م ناوچه یه دا زیاتر ژبانی کوچهریان هه بووه و بینایان دروست نه کردوون تا ناسهوار یکیان بمینتتهوه. واتا ته نیا له رۆزگاری تیمه دا و له چهند سالتیک له سه و به ره وه کوردانی موکریان نیشه جی بوون. به لام ییده چیت کوردانی موکریان له رۆزگاران ی زۆر کۆنه وه له م کویستانانهدا زیان به سه ر ده بن.

کشتوکال، پیشه‌سازی و بازرگانی:

وهک باسماں لیتوه کرد کشتوکالی سهره‌کی له‌م ناوچه‌یدا چاندنی گهنم و جۆیه. به‌لام له‌گه‌لیدا ماش و گهنمه‌شامی و چهند به‌همه‌میکه‌ی تریش ده‌چینریت. دوو به‌ره‌م که به‌ شیوه‌یه‌کی سهره‌کی بۆ ناردنه‌ ده‌روهه‌ که‌لکیان لیتوه‌ده‌گیریت بریتین له‌ مازوو و خوری. مه‌ره‌کان که له‌ موکریاندا لای کۆچه‌ریه‌کان یاخود نیشته‌جی بووه‌کان پاده‌گیرین بریکی زۆر خوری به‌ره‌م ده‌هینن. بریکی که‌م له‌م خوریه بۆ دروست‌کردنی قوماشه‌ نه‌ستور و گهرمه‌کان له‌ ناوخۆدا که‌لکی لیتوه‌ده‌گیریت. هه‌روه‌ها له‌م خوریه بریکی بۆ دروست‌کردنی پاخه‌ر به‌ کار ده‌هینریت. به‌لام به‌شیکه‌ی زۆری بۆ شاره‌کانی تر ده‌نیردیت.

شیوه‌ی ۲۲- تورجان، وینه‌ کراو له‌ پرووی وینه‌ی سه‌ یفه‌ دین‌ خانی سهرداره‌وه.

له‌ باره‌ی مازوودا هه‌روه‌ک گوتمان له‌ سهرده‌شت و بانه‌ کۆ ده‌کریتسه‌وه و بۆ سابلاغ ده‌هینریت. له‌ سابلاغیشه‌وه بۆ ته‌وریز و ته‌نانه‌ت پرووسیا هه‌ناره‌ ده‌کریت.

نه سپی موکریان له رووی توانا و هیزی ههنگاو هکانیا نه وه له به هیزترین
نه سپهکانی نیران. نه م نه سپانه بۆ مووسل و نازه ربایجان ده نتردرین. ریگاکانی
موکریان ساده و ساکار و هه ندی جار زۆر مه تر سیدارن که گرنگترینی نه م ریگایانه
که کاروانه کان پیااندا تیه ر ده بن بریتین له:

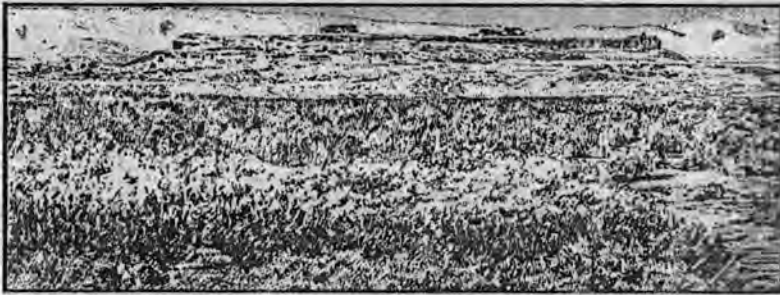
سابلاغ بۆ نازه ربایجان له ریگهی میاندواوه.

سابلاغ بۆ گه رووس له ریگهی سه ردارناواوه.

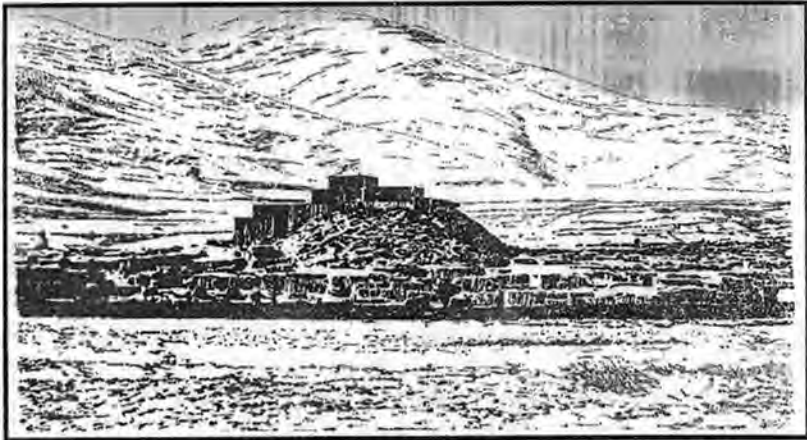
سابلاغ بۆ سه رده شت له ریگهی بانه و گه رده نه ی به ناوبانگی کینه شینه وه.

سابلاغ بۆ شو و ورمی له ریگهی په سوئ وه.

له کاتی تیه رپوونماندا له گه رده نه ی کینه شین به چه ندین کاروان گه یشتین که
به ره و سلیمانی ده رۆیشتن.

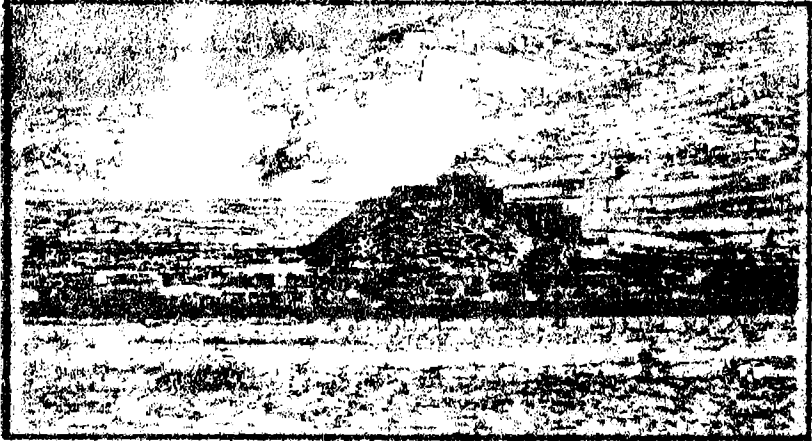

شینه ی ۲۳- مژتاوه، وینه کراو له رووی وینه ی سه یفه دین خانی سه رداره وه.

شێوی ۲۴- قەرە گریز، وینه کراو له رووی وینهی سه یفه دین خانی سه دراره وه.

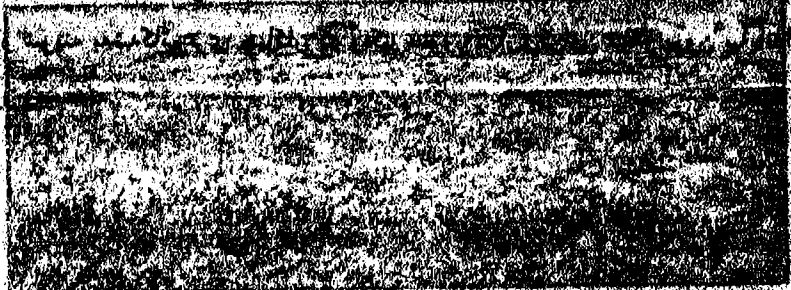
له ڕینگهی گمردنه ی کێله شینه وه بۆ مووسل ڕینگا هه یه. ههروه ها له ڕینگهی سه درده شته وه و به تیه پوون له ناوچه ی ئالان ده کریت به م شاره بگهی. جگه له م دوو شوینه به شه کانی تری چیاکان که وه ک سنوور دیاری کراون تیه پوون پیا یاندا زۆر زه حمه ته.

میدان خرمین در قم، در زمان ساختن حرم ائمه اطهار (ع)

به کاشی، تزیین و زیبایی داده شد. این به جهت این است که بشکلی کند.

در این مکان، کاشی‌کاری‌ها و تزیینات بسیار زیباتری را می‌توان دید. این کارها در زمان ساختن حرم ائمه اطهار (ع) انجام شد.

کاشی‌کاری‌های حرم ائمه اطهار (ع) در قم

.....كوردستان له نيكوليه وهكاني دمورگاندا

بهشی دووهم:
كوردستانی سنه

بهشى دووهم: كوردستانى سنه^۱

جوگرافىاي سروشتى

من كه وشهى كوردستان لئيره دا به كار دههينم مه بهستم ته نيا ناوچه يه كى بچووك نيهه و له راستيدا ناوچه ي تيوان ۳۶ پله ي باكوور و دولى پرووبارى گاوه پۆ له باشوور و هيله درتزه كانى ۴۶ پله له پۆزه لالت و سنوورى عوسمانى (عيراقى نهمرۆ) له هزرى مندايه. نهم ناوچه يه گهر وهك يه كه يهك سه ير بكه ين له باشوورى موكرىان هه لكه وتوووه و سيسته مى ئيستراتيگرافى (چۆنيه تى هه لكه وته ي چينه كانى زه ويناسى له سه ر يه كتر) يه كه ي به شيوه يه كه كه لئيره وه سيسته مى ئيستراتيگرافى باشوورى ئيرانى لهم جوۆره دهست پئنده كات. به رزى و نزميه كان ناراسته ي گشتى باكوورى پۆژئاوا بۆ باشوورى پۆزه لاتيان هه يه و ده توانين بلتئين كه له گه ل يه كتر دا هاوته ريين. له باكوور چىاي چلچهمه دوايين پئسكه اته ي نارتيك و پئسكه، نهمه له حالتيكدايه كه چىاكانى گورمىيان و دانى قاشان و نه شكان و قالى سه ر و... هتد له گه ل يه كتر دا هاوته ريين.

۱- شويتى بيادا تئيه ربوونى وه فدى زانستى فه رهنسا له كوردستانى سنه:

- ۲۰ى نۆقامبه رى ۱۸۹۰، سه ردار ناوا (موكرىان).
- ۲۰ و ۲۱ى نۆقامبه رى ۱۸۹۰، كوچك (موكرى).
- ۲۱ و ۲۲ى نۆقامبه رى ۱۸۹۰، كه مه نتو (سنه).
- ۲۲ و ۲۳ى نۆقامبه رى ۱۸۹۰، جونيان (سنه).
- ۲۳ و ۲۴ى نۆقامبه رى ۱۸۹۰، كه له كان (سنه).
- ۲۴ و ۲۵ى نۆقامبه رى ۱۸۹۰، زاغه (سنه).
- ۲۵ و ۲۶ى نۆقامبه رى ۱۸۹۰، گه زان (سنه).
- ۲۶ى نۆقامبه ر تا ۵ى ديسامبه رى ۱۸۹۰، سنه.
- ۵ و ۶ى ديسامبه رى ۱۸۹۰، كه رگاوه.
- ۶ و ۷ى ديسامبه رى ۱۸۹۰، چه موغلى.
- ۷ و ۸ى ديسامبه رى ۱۸۹۰، قوروه.

بهلام لهودوی سنورهه واتا له ناوچهکانی تیوان کهرکوک و سلیمانی ئەم دیاردانه سەرنج پراکیشترن. بەرزاییهکانی عەلی داخ و قەرە داخ و سەگره و ئەزمەر پیکۆپتیکیهکی زیاتریان تیادا دیاره. ئەم بەرزاییانه بەرهو باشوور له کوردستان درێژهیان ههیه و تهنیا له گەشتنیان به دۆلی پرووباری دیاله یا سیروان له بهکتر جیا دهبنهوه.

چپای چل چهمه که تا ئیستا که چەند جارێک ناومان هیناوه بریتیه له چپایهک که سه رهکی ترين پرووباره کانی باکووری تیران وهک قزلههزان و جهغهتوو لێیهوه سه رچاوه دهگرن. ههروهها چەند لفتیکی پرووباری زێی بچووک له م بەرزاییانهوه سه رچاوه دهگرن. به شێوهیهکی گشتی ئەم چپایه پۆلێکی گرنگ له ناو بەرزاییهکانی کوردستاندا دهگیریت. بهشی باشووری تری ئەم بەرزاییانه به بەرزاییهکانی ههورامان دهگات که جگه لهوهی وهک ناوهندیک دهکریت سه یریان بکریت له هه مان کاتدا ئەم بەرزاییانه هوکمی سنووریشیان ههیه. زنجیره کانی تر هاوتەریبن و جگه لهوهی که پیکۆپتیکیهک به سیستمی توپه کانی ناوی ده بهخشن گرنگیهکی تریان نییه.

من پێشتر به درێژی باسم له پرووباری قزلههزان کرد. ئەم پرووباره له بهشه کانی سه روو ژمارهیهکی زۆر لقی پرووبار وهرده گریت و یه کێک له دوو لقه گرنگه کانی که بۆ ناو پرووباری قزلههزان ده پڕین پرووباری له یلا یا خود له یلا پرووده که له بەرزاییه کانی په نجه عەلی (هه لکه وتوو له پۆژهه لاتنی شاری سنه) وه سه رچاوه ده گریت. ئەم لقه له ده شته پرووبەر فراوانه کان تێیه پ ده بیته که بهرزایی ئەم ده شتانه زیاتر له ۲۰۰۰ مه تره و به درێژی ئەم پێره وه ژمارهیهکی زۆر لقی وپۆی تر. به م لقه پرووباره دهگن. به م شێوهیه ئەم پرووباره کوردستانی سنه جێ ده هیلتیت و به

گهرووس دهگات.^۱

گاوهرۆ یا دیاله ناوه جیاوازهکانی رووباری سیروانن که له ناوچه جیاوازهکاندا پیتی دهدرین. نهم رووباره له بهرزاییهکانی شریشکانی نزیک گهردهنهی نهمه دناوا ههلهکهوتوو له رۆژناوای چیاای نهلهوهند سههرچاوه دهگریت. نهم رووباره له رۆژهلات بهرهو رۆژناوا دهچیت و بهرزاییهکانی شاهۆ و قالی سهر تیهه دهکات و دواتر بهرهو باشووری رۆژناوا ری دهکات تا له کۆتاییدا به رووباری دیجله دهگات.

۱- ژاک دمۆرگان: نیمه له دواي کاروانهکهمان دهگهپین که به پینگایهکی تردا رۆیشتون . له یهکتر دابراوین. بۆ جهوانهوهی شهومان یارمهتیمان له کوردانی گوندی چونیان وهگرگرت. شهویکی زۆر سارده. دابارینی بهفر وهستاوه و سههۆلبه ندانه. نیمه له لایهن ساحیب مالهوه بهرهو زووریک پیتماي کراین که گشت نهندانانی مالهوه بیان لهو زوورهدا بۆون. له حالیکدا که سیلاحهکانمان له ژیر سههمانهوه بۆون دهمانهویست بهخوین ههر چهنده که خهوتن له ناو دهنگهدهنگ و قیژهی مندالهکاندا بۆمان زهحمهت بوو. تا کاتژمیر ۵ی سهر له بهیانی خهوتین. کاتژمیر ۵ که خهبرمان بۆیهوه هیشتا به رادهیهک سههرا بوو که له سهر نهمهسپهکانمان نهماندهتوانی خۆمان رابگرین. دواي کهمیکی تر له سهر هیتلی دابهش کردنی ناوی دوو سهوزی دهراجهی ورمی و رووباری قزلوهزان بهری کەوتین. کوردیک که شهو له مالی نهودا جهوابوینهوه وهک پیتۆین لهگهلهماندا بوو. له گوندهکهی تردا ههوالمان پینگهپشت که کاروانهکهمان سهر له بهیانی ههمان رۆژ بهرهو سه بهری کەوتوو و نیمه له بهفریکی به بهرزایی یهک مهتردا درێزهمان به رۆبشتنی خۆمان دا تا به گوندی حوسین شاوا له بهرزایی ۲۳۲۰ مهتری ناستی رووی دهریا گهپشتین (نوسینهکانی ۲۳ی نوکتۆبهری ۱۸۹۰ی ژاک دمۆرگان).

شبهه‌ی ۲۵- گوندی قوروه، وینه کراو له رووی وینه‌ی نووسه‌روه.

گاوه‌پۆ له لای راسته‌وه رووباری سنه وهرده‌ئزیت که رووباریکی بچوکه و گرنگی نه‌وتۆی نییه و دواتر رووباره‌کانی هه‌ورامان و شاه‌ریز بۆ ناو نه‌و رووباره وانا گاوه‌پۆ ده‌پژین. دواهه‌مین رووبار که ناومان هه‌ینا له‌حوسمانی (عێراقی نه‌مرو) هه‌لکه‌وتوه. دواتر رووباری ناریل له‌که‌لده‌ پنی ده‌گات.

لق و پۆیه‌کان له‌ لای چه‌په‌وه زۆر زیاترن، نه‌مه‌ جگه‌ له‌ دوا‌ی نه‌و خاله‌ له‌ رووباره‌ که‌ وه‌ک سنوور دیاری کراوه. من ته‌نیا باس له‌ رووباره‌کانی خواروو ده‌که‌م: له‌له، له‌ شاهۆ سه‌رچاوه‌ ده‌گرت. زمقان له‌ دالاهوو سه‌رچاوه‌ ده‌گرت و گاواره و ده‌ر مه‌ ته‌په‌ر ده‌کات. چه‌م زرشک له‌ تیوان دالاهوو و چیسای دارووجان سه‌رچاوه‌ ده‌گرت و هه‌ورین و ناو نه‌له‌هه‌ند (ناو هه‌له‌وان) که‌ له‌ زاگرۆسه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گرن به‌شیک له‌ کرماشان.

وهک پروونه کوردستانی سنه بۆ دوو سرووشتی له یهک جیا دابهش دهییت که بهشی باکووری، بانه بهرزهکانی قزلوهزان و بهشی باشوور، دۆلی رووباری گاوهرۆ و لقهکانی له خۆ دهگریت. نهم دوو سرووشته به هۆی سیما گشتیهکان و ناووههواکهیان به تهاوی له یهکتر جیاوازن. بانه بهرزهکان به شیهویهکی گشتی پرووتهنن.

له نیوان رووبارهکانی سهقز و خوڤخوڤه دا ژمارهیهک بهرزایی و چیا به ناراسته ی باشووری رۆژناوا و باکووری رۆژههلات ههلهکهوتوون و دواهه مین کاریگهریهکانیان له سه ر چیا ی تهکلتۆ نواندوهه. له بهشی باشووری تر و له ناوجهکانی کۆچیان و قهرا تهوه ره بهرزاییهکان به ره و نهمان چوون و جیگه ی خۆیان به دهشته فراوان و بهرینهکان داوه که تا رادهیهک شه پۆلاوی و بهرزیهکهیان به ۲۴۰۰ مەتر دهگات. دواتر به ههوزی سهرووی قزلوهزان دهگهین که بریتیه له ناوجهیهکی فراوان که چیا ی چله چه مه و بهرزاییهکانی سنووری بهشی رۆژناواکه ی پیک دههتین و له بهشی باشوور به بهرزاییهکانی سنه و په نهجه کۆتایی دیت. بهلام له بهشی رۆژههلات و اتا به ره و ناوخۆی ئیران هیلنهکانی دابهش کردنی ناو به هۆی بهرزاییه نادیار و نارپیک و پیکهکان دیاری کراون. بهشی زۆری نهم بانانه له کوردستانی گهرووسدا ههلهکهوتوون که باسیان لیسوه ناکهین چونکه له راستیدا سهردانی نهو شویتانه نهم نهکردوهه. له کهناری رۆژناوا زهوی زۆر له نیوان سنه و سهقز و بانهدا ههیه که له رووی سیاسیهوه سهربه ناوهندی سنهن.

درزایی نهم بانه زیاتر له ۲۰۰ کیلۆمهتر و پانی بان به ۲۰۰ کیلۆمهتر دهگات. له ناو نهم بانهدا چه نده بهرزاییهک ههلهکهوتوون که گرنگی نهوتویان نییه. نمونه ی نهم بهرزاییانه چیا ی تلواتتۆیه که دوو لای قزلوهزان له یهکتر جیا دهکاتهوه.

کاتیک به رهو بهشی سهرووی نهم پروباره پئی بکهین نهوا بهو زهوی و چینه نیشته نیانه دهگهین که به رهو پروژه لاتی لیتزاییان وه رگرتووه. نهم زهویانه له بهشی پروژئاواوه به بهرزایی و چیاکانی وهک چل چه مه و دهره وهن و نوخان دهگهن که بهرزترین لووتکه یان به ۴۰۰۰ متر له ناستی پرووی دهریاوه دهگات. به شیوه یهکی گشتی دهوری نهم زهویانه بهو دۆل و خراوه دراوه که به هۆی برینی نیشته نیه کانه وه له لایهن ئاو بهدی هاتوون. ناوچه که تا راده یهک رهنگ و پرووی ناوخۆی تیرانی ههیه.

بهشی باشووری ناوچهی سنه به پتجه وانه وه به توندی خهساری پتجه یشتووه. نهم به شه باشووری به هۆی چیا و بهرزاییه کانه وه له شیوهی دیوارتیک به کۆتا گه یشتووه و ناوی پروباره کانیس به پیره وه باریک و قووله کاندای شوینی تپه رپوون بو خۆیان دهگه نه وه. نهم بهرزاییانه بهرزایی زوریان ههیه و به شیوه یهکی چر له نزیک یه کتردا هه لکه وتوون. داوینه کان وشک و پروتن و لیتزایی زوریان ههیه و هه ندی جار ته نانه ت شیوازی ستوونی وه رده گرن، نهم داوینه تانه زۆریه ی کات به بهر داپۆشراون. ته نیا به شتیکی که م له زهویه کانی نهم ناوچه یه بو کشتوکالی شیاون و زهویه کانی تر دارستانین و ولامده ره وهی چالاکی کشتوکالی نابن. رینگا و بانه کان لیره له به شتیکی سالدای تپه رپوون پیا یاندا مومکین نییه.

ئاوه وهوا، رووه کی سروشتی و سامانی ئازه ل

ناوچه ی سنه له وه رزی زستاندا زۆر سارده و له بهرزایی و بانه کاندای له مانگی گه لاریژانه وه - واتا مانگی دووه می وه رزی پاییز - تا کۆتایی مانگی گولان - واتا مانگی دووه می وه رزی به هار - بهر زهوی سپی پۆش ده کات. له گه ل نهمه شدا

سهرمای ناوچه کویستانیه کان که متر له ناوچه بانه بهرزه کان سهختی ده نۆیتیت. له دۆله تنگه بهر و باریکه کاندای که نزمتر له ناستی رووی ده ریاوه هه لکه وتوون و روو له هه تاون میو و هه ندی جار داری هه نجیر بهرچاو ده که ویت.

دۆخی هه لکه وتهی شاری سنه بهم شیویه: بایهکانی باکوور و روژهه لات و روژناوا ناگریتتهوه و روو له روژهه لات هه لکه وتهوه که ده پیتته هۆی نه وهی که له ماوه یهکی زۆری روژدا گهرمای خۆر وهربگریت. دۆلی گاهو رووش دۆخیکی هه لکه وتهی تاییه تی هه یه به جوړیک که به هۆی هه لکه وتهی روژهه لات و روژناوا داوینته کان له کاتی ده رکه وتی خۆره وه. تیشکی خۆر لیتیان ده دات. به لام بهشی هه ورامان ناووه و هه وایهکی زۆر سارد و سهختی هه یه به شیویه یک که هه ندی جار له ناووه و هه وای بیوه نیجی داوینتهکانی شاهۆ ده چیت.

ئه ستووری بهفر هه ندی جار به دوو مه تر ده گات و له وهها دۆخی کدا که بهفر فرمانیه وایه پتوه ندی تیوان گونده کان به ته وای ده پچریت.^۱

۱- ژاک دمۆرگان: ئیمه ئه مرۆکه له بانیک به بهرزی ۲۱۵۰ تا ۲۳۰۰ مه تری ناستی رووی ده ریاوه زیگه مان بهریوه که تیایدا ئه ستووری بهفر به مه تریک ده گات. تیشکی خۆر و تیشکدان بهوی له سه به فره کان زۆر نیزعاجمان ده گات. له لای روژهه لات هه و هه پانه که به رهو قزل وهزان لیتزایی وه ره گریت. له روژناوا بهرزیایهکانی کوچک به بهرزی ۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ مه تری هه لکه وتهوون. ئیمه به که لاههکانی گوندی ئه حمه دناوا که بشتین. چه ند سنال له مه و بهر حاکمی ناوچه که که کیشمی له گه ل کورده کاندای هه بووه هه ولتی داوه تا بنه ماله نیرانی (عه جمه) په کان به رهو ناوچه که به نیتیت و گوندی بۆیان بنیاد ناوه تا له بهرزه وه ندی خۆیدا که لکیان لهن وهربگریت و ناوچه که بهم شیویه به خاته زیز ده سه لاتی خۆیه وه. ئه حمه دناوا په کیک له م گوندانه په. ئه مرۆکه ئه م گونده به ره به ره به رهو چۆل بوون ده چیت و ته نیا که لاهه کان ماونه ته وه. روژانه ته رمی نه و نیرانی (عه جمه) پانه له ناو مه زرا و کێلگه کاندای ده دوزریتته وه که له لایهن کورده کانه وه کوزراون. به ره به نه کانی نه و که سانه سووتیتراون و نازه له کانیان به تالان چوون. هه ندی له نافرته و کچه کانیان به رهو کویستانه کان به ردوه. نه و که سانه ش که توانیبتیان به رهو ناوچهکانی نیرانی (عه جمه مستان) هه لها تونوه و هه ر چی بوویانه بۆ کورده کان جتیان هیتتوه (نوسینه کانی ۲۵ نو قه مبه ری ۱۸۹۰ ی ژاک دمۆرگان).

نهم ناوچه یه ساحیبی دار و دارستان نییه. تهنیا له چند دۆلتیکدا کورده کان به وردی خزمه تی سپیداره کانیاں ده کهن. جگه لهم سپیدارانه له کاتی سپی پۆش بوونی زه ویدا به هوی به فره وه دار یا خود پروه کتیک تر به رچاو ناکه ویت. لهم کاته دا له دووره وه دوو کله سووتاندنی پهینی نازه لی به رچاو ده که ویت.

دانیشتوانی ناوچه که له وهزی کشتوکالدا گهنم و جو و توتن و سهوزه ده چینن. نهوان بو له وه راندنی نازه له کانیاں کویتستانه کان ده پتون و دوور ده که ونه وه. بو له وه ری وهزی زستانی نازه له کانیشیاں کا و له وه ری وشک کراو راده گرن.

راو کردن لهم باندها که مه چونکه لیره دا حه شارگه ی نه وتوی لی نییه و جگه له گورگ که دهسته دهسته له بهرزاییه کانه وه داده به زن، نازه لی تری کیوی به دی ناکریت. به لام له ناوچه کویتستانیه کاندایا به پیچه وانه وه دارستان و پروهک و نازه له کان زور و لهم پروه وه ناوچه کویتستانیه کان له موکریان ده چن. ژماره ی دانیشتوان له ناوچه کویتستانیه کاندایا که مه بویه تیچیره کان به ناسووده ییه وه له ناو دارستانه کان و شاخه کاندایا ده حاوینه وه. له هه ورمان و بهرزاییه کانی شاهق و دالاهوودا ژماره یه کی زور ورج و بهراز زیان به سهر ده بن. ههروه ها بزنه کیویه کان دهسته دهسته له سهر بهرزاییه به رزه کاندایا که گه یشتنی مروف پتیاں نهسته مه، هاتووچو ده کهن. له باره ی بالنده کانیشه وه ده بیت بلتین که ژماره ی بالنده کان لهم ناوچانه دا زوره.

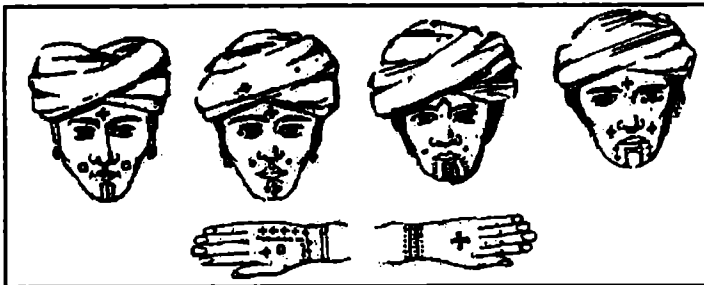
شینۆه‌ی ۲۶- منداڵانی گۆندی قوروه

دانیشتوان کشتوکال ده‌که‌ن به‌لام نهم به‌رهمه‌ کشتوکالانه‌ که‌من. نانی دروستکراو له‌ به‌رووی شیرین بنه‌مای خۆراکی دانیشتوانی ناوچه‌که‌یه. به‌ تایبه‌تی له‌ هه‌وراماندا زه‌وی کشتوکالی که‌مه‌ و دانیشتوان بۆ درێژه‌دان به‌ ژێسانی خۆیان و نازه‌له‌کانیان خه‌ریک به‌ دابین کردنی خۆراک له‌ ریگه‌ی سروشته‌وه‌ن.

دانیشتوان

دانیشتوانی ناوچه‌ی سنه‌ هه‌ر وه‌ک سلێمانی له‌ عێراقی نهمرۆ [که‌ نه‌و کات کورستانی باشوور به‌شیک له‌ عێراقی نهمرۆ بووه. (وه‌رگێڕان)] گشتیان به‌ کوردی دێته‌ ناخافتن و گشت دانیشتوانی ناوچه‌که‌ کوردن. هه‌ندێ له‌ کۆچه‌ریه‌کانی تورک و تێرانی که‌ له‌م ناوچه‌یه‌دان به‌ زمانیکی نزیک له‌ یه‌کتره‌وه‌ قسه‌ ده‌که‌ن. واتا له‌ رووی زمانه‌وه‌ ناوچه‌ی سنه‌ش له‌ موکریان ده‌چیت. به‌لام له‌ راستیدا زمانی ناخافتنی

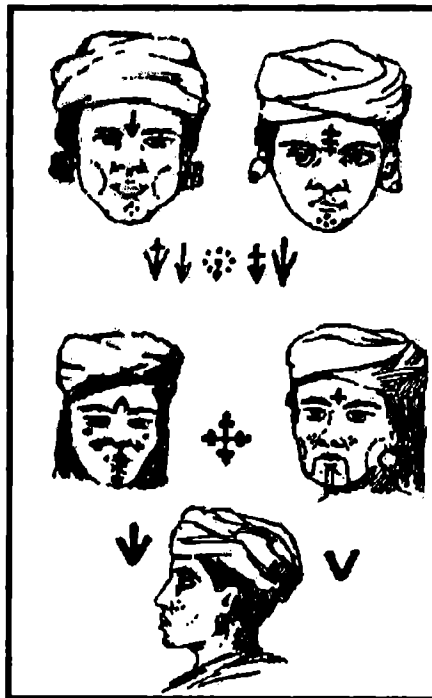
کوردی ناوچهی سنه وهک زمانی ناوچهی موکریان و به تایبته دۆلسی پرووباری زتی بچووک پاراو و رهسن نییه. له زمانی کوردی سنهدا زۆر وشه‌ی تیرانی و عه‌ره‌بی به کار ده‌هینرین و گوتاری کوردی ره‌سن به‌و شیوه‌یه که له موکریاندا هه‌یه له ناوچه‌کانی سنه نه‌پاریزراوه. به‌لام ده‌بیت نه‌وه‌ش بگوتریت که له ناوچه‌کانی دووره‌ده‌ست و سه‌ختی وهک بیوه‌نیچ و هه‌وراماندا کارتیکه‌ری زمانی بیگانه که‌متره و ته‌نانه‌ت شیوه‌زاری تایبته به‌ خۆیانیا‌ن هه‌یه. ئەم خه‌ل‌کانه بیگومان پاشماوه‌ی نه‌و خه‌لانه‌ن که له لایه‌ن سنه‌یه‌کانه‌وه به‌ره‌و ناوچه دووره‌ده‌سته‌کان په‌تینراون.

شیوه‌ی ۲۷- ناتۆی نافره‌تانی کوردی چه‌مژغلی.

من لیره‌دا باس له شیوه‌زاری هه‌ورامی ناکه‌م، چونکه ئەمه‌ خۆی پنیوستی به‌ شیکردنه‌وه و با‌به‌تیک‌ی تایبته‌ی هه‌یه. به‌لام ئەمه‌ روون ده‌که‌مه‌وه که کوردانی بیوه‌نیچ به‌ ناسانی له زمانی هه‌ورامی تیده‌گه‌ن و پینیا‌ن وایه که له‌گه‌ل کوردانی هه‌وراماندا له یه‌ک په‌گن. به‌لام نه‌وان له یه‌ک په‌گ نین و دا‌په‌رانه‌که‌شیان به‌و سه‌رده‌مانی زۆر زوو نا‌گه‌ریتته‌وه و هه‌شتا ناسه‌واری زۆر له‌م باره‌یه‌وه را‌گیراوه. پۆشینی جل‌به‌رگی کوردانی ناوچه‌ی سنه له جل‌به‌رگی کوردانی ناوچه‌ی موکریان ده‌چیت و ته‌نیا جیا‌وازیان له مه‌ندیله‌ی سه‌ریاندا ده‌رده‌که‌ویته. کوردانی

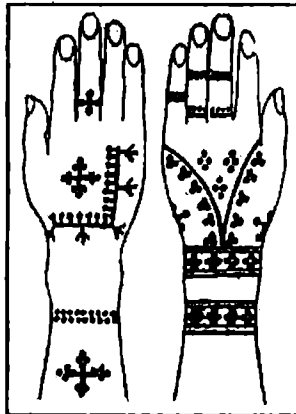
ناوچهی سنه زۆر به هیز و ماسوولکه بین. نافرته کانیان دهم و چاو ریتک و زۆر جوانن و حیجاب راگرتن نییه. جلوه بهرگه کانیان چه ند پارچه قوماشیکی کۆنه ن و به بیتی بی پیتلاوه به سهر به فردا ری ده کهن و سه رما کاریان تیناکات. نافرته کانیان زۆر جار تاتو ده کهن و نهم تاتویه له سهر دهسته کانیان و دهم و چاو و هه ندی جار له سهر گشت جهسته بیان ده بیت. بیاوه کانیان زۆر کم (ئه ویش له سهر بالیان) تاتو نه کهن. و اتا ده کریت بلتین که بیاوه کانیان تاتو ناکهن.

شیره ی ۲۸- تاتوی نافرته تانی کوردی که له کان.

شار و گوندهکان

ناوچهی سنه ته نیا هه لگری یهک شاره که شاریکی گرنکه و به سنه یا سه نه نه دهج ناسراوه. ئەم شاره وهک باسماں لئوه کرد له داویندا هه لکه وتوووه. ئەم شاره نزیک به سی ههزار کهس دانیشتوانی کورد و ئیرانی و جووله کهی هه یه. سنه شوینی ههوانه وهی حاکی ناوچه که یه، به لām له راستیدا ئه رکی ئەم حاکیه زۆر گرنک نییه. دانیشتوان و کۆچهریهکانی ده ور و پشتی سنه و ته نانه ت ناو و شاری سنه له سادهیی و ساکاریدا ژیان به سهر ده بن و له مروقه سه ره تاییه کان ده چن بۆیه بهرده وام کیشه و سه ره ه لدان تیایدا به دی ده کریت. حاکی ته نیا له پرنکه ی زه بر و زه نکه وه باج و مالیاته کان وه ده گریته و زۆر جار پرووی داوه که دانیشتوانی سنه حاکیان له شار به ده ر کردوووه. نمونه ی ئەو پروواوه زۆره. له سنه حوکمرانی سهخت و نه سه ته مه. جگه له مهش کوردانی سنه له میوان و به تاییه ت له بیگانه و مه سیحیه کان خوشیان نایه ت. له گه ل ئەوه دا که من هه لگری چه ند حوکم و هاوړی له گه ل ئەفسه ریکی پایه بلندی ئیرانیدا بووم، به لām به به رد پێشنوازیان له ئیمه کرد. دوا ی ماوه یه کی که می مانه وه مان له سه نه دا کاتییک ئەم شاره مان جی هیشته دووباره هه لکان به به رد و زیل پێدادان ئیمه یان به پری ده کرد.

شیهوی ۲۹- تاوتوی نافره تانی کوردی که له کان و که له ور.

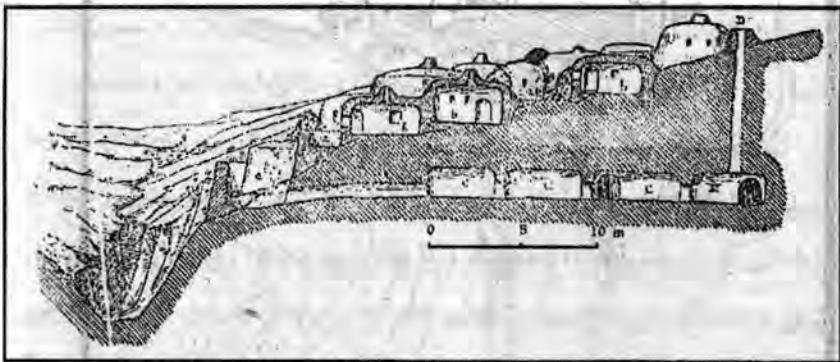
گوندهکانی کوردستان به هه‌لکه‌وتنیان له یه‌که‌ کویستانییه‌کاندا یا خود.یه بوونیان له بانه‌ به‌رزه‌کاندا تاییه‌تمه‌ندی جیاوازیان هه‌یه. له ناوچه‌ دووره‌ده‌سته‌کان و له ناو قوولایی دارستانه‌کاندا به‌گه‌لا و لق و پۆی داره‌کان خانووه‌کان دروست ده‌کری‌ن که به‌ گه‌ل و قور داده‌پۆشرین، به‌لام له ده‌شته‌ بێ‌داره‌کاندا که دار و تمخته‌ نرخ‌ی زۆر زیاتری هه‌یه‌ به‌ خشت خانووه‌کانیان بنیاد ده‌تین. له‌م گوندانه‌دا پۆ نه‌وه‌ی که له وه‌رزی زستاندا خه‌لکان بێ‌ رووبه‌پوو بوونه‌وه له‌گه‌ل به‌فر و سه‌رمادا بتوانن به‌ یه‌ک بگه‌ن زۆریه‌ی خانووه‌کانیان له‌گه‌ل یه‌کترا پێوه‌ندیان هه‌یه. له‌م گوندانه‌دا زۆر جار بۆ گه‌رم‌میدان و خۆ گه‌رم‌کردنه‌وه که‌لک له سه‌ووتاندنی پاشماوه‌ی نازه‌لی وه‌رده‌گیریت و خه‌لکان له ده‌وری ناگه‌که‌دا کۆ ده‌بنه‌وه. زۆر جار گونده‌کان له نزیک جۆگاکانی ناو و دۆله‌کاندا هه‌لکه‌وتوون. له‌م حاله‌تانه‌دا ته‌ویله و ناغه‌له‌کان بۆ نازه‌له‌کان زه‌ویان بۆ هه‌لده‌که‌ندریت. له سه‌ره‌تای زستانه‌وه نازه‌له‌کان له ناو ته‌ویله‌کاندا ده‌مینی‌هوه و تا به‌هار بۆ ده‌روهه‌ پێسگیان پینادریت. شوین بۆ هه‌واگۆرکی له ته‌ویله و خانووه‌کاندا له به‌رچاو گیراوه. به‌ شێوه‌یه‌کی گشتی بۆ ماوه‌ی چوار تا پینچ مانگ دانیشتووانتیک که ژماره‌یان به ۴۰۰ تا ۵۰۰ که‌س ده‌گات، له‌گه‌ل نازه‌ل و بالنده‌کانیاندا له‌ رووبه‌ریکی نزیک به‌ نیو هیکتاردا زیان به‌ سه‌ر ده‌بن. له‌م ماوه‌یه‌دا که‌س به‌ره‌و ده‌روه‌ی گوند ری ناکات و له به‌فره‌کاندا ژێانی خۆی له مه‌ترسی ناویتریت و پشت به‌ست به‌ خۆراکه عه‌مبارکراوه‌کانیان ده‌ژین. ناهه‌تان له‌م ماوه‌یه‌دا پاخه‌ر و قوماش دروست ده‌که‌ن و پیاوان خه‌ریک به‌ دوورینی گۆره‌وی و ناگاداری نازه‌له‌کانیان. هه‌ندی له‌ رۆژان نازه‌ل و نه‌سه‌په‌کان بۆ ناویندان بۆ نزیک رووباز به‌ده‌ر ده‌کری‌ن.

شێوهی ۳۰- شێوازی توپوگرافیکی گوندی کەرگاوا.

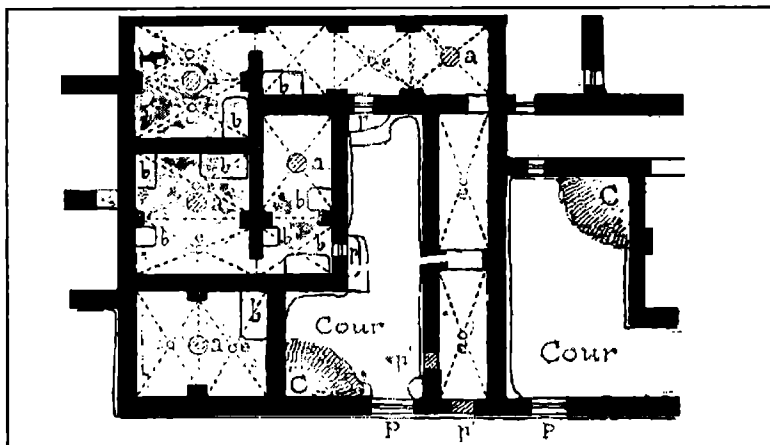
گەر سالیکی وهزری زستان درێتر بیت، واتا زیاتر بخایه نیت و یا گهر خۆراکه عه مبارکراوهکان به ههر هۆیه که وه تووشی خرابوون بین، نهوا ده گوتریت قاتی و قری هاتوه. له وهها دۆخی کدا که مه به ستمان له کۆمه لگایه کی نیشه جیوونی بچوکه که له گه ل ناوچه کانی تری جیهاندا یه وه ندی په کیان نیسه و له ژیر به فره کاندا ماونه ته وه دلته زین ترین رووداو و کارسات ده کريت به دی بیت. نازه له مردووه کان له م بارودۆخه دا ده خورین و دوای ته واو بوونی نازه له کان

مرۆقه کانیس به رهو نهمان دهچن. لهم چهشنه دۆخه دا کتیر کیتی خۆده ریزا کردن و راکردن له مهرگ به مانای راسته قینه له ناو کورده کاندا بهرچاو دهکه ویت. ههندی کس به رهو ناو به فره کان دهچن و ههولسی ده ریزا بوون ددهن و ههندی کس پاریزگاری له عه مباره کانی خویان دهکن. ههندی جار سهری به کتر ده برن تا وهکوو بوونه کانیان له ناو خویاندا دابهش بکن! لیده گهرین تا منداله کان و ئافره ته که ی له نه بوونیدا به هیلاک بچن!

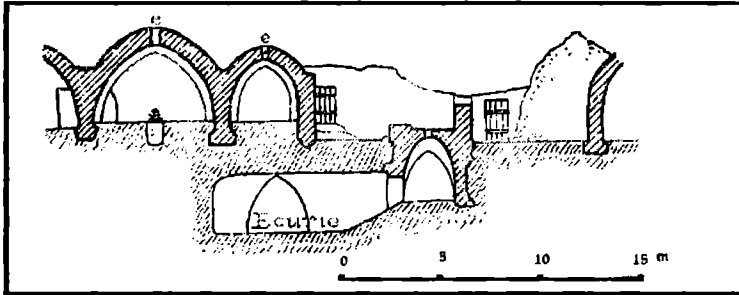
شێوهی ٣١- نمونهی نیوه و (پروفیل) ی گوندی دهوور و پشتی سه

به خۆشیهوه نهو گوندانه که دووره دهست و به ته نیان. کهمن. زۆرینه ی گونده کان به شیهویهک هه لکه وتوون که ههشت تا ده گوند له په نای به کترن و بهم شیهویه به ئاسانی تر به ربه زه کانی له گه ل قناتی و قریدا ده کهریت. به لام گوندی وه هاش هیه که ته نیا له یهک وه رزه زستاندا نۆ له سه ر ده ی دانیشه توانه که ی به هۆی ئه م قاتی و قریه وه له دهست داوه.

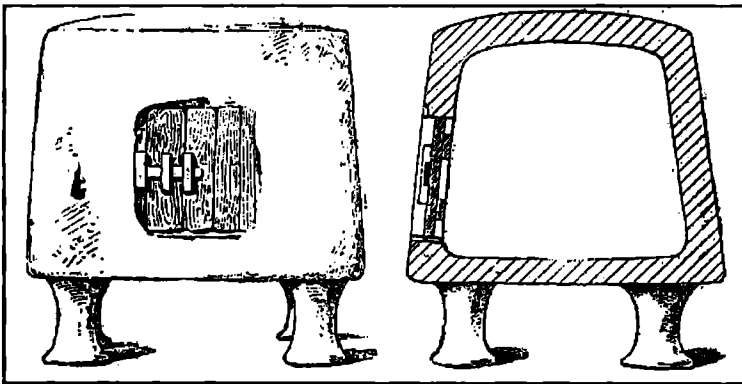

شێوهی ۳۲- نهخشی خانوی کوردێک له گوندی مهراغه

کهمی دار و تهخته له بان و ناوچه نا دارستانیهکاندا به رادهیهک دهگات که گشت شوینهکانی چهوانهوهی مرقوف و نازهلی عهبارهکانی راگرتنی شتومهک له گل و قور دروست دهکریت. ئهم عهبارانه بریتین له سندوو قیقی گهوره که له گلی رۆس (نهرزیل) دروست دهکریت و سوار له سهر چوار تایهیه. دره گایهک لهم سندوو قانه دا داده نریت. گه وهی و بچووکێ ئهم سندوو قانه به پتی به کارهتانیان دهگۆریت. لهو مالانه دا که بوونی زیاتریان ههیه ژمارهیهک لهم سندوو قانه بهرچاو دهکهویت. له شوینهکانی تری وهک سوودان و... هتد که تهخته و دار کهمه بو دروست کردنی سندووقی لهم شتیه، که لک له نارزیل (خاکی روس) وهرده گیریت.

شێوهی ٣٣- نیوه رو(پهڕۆفیل)ی خانووێتیک له گوندی مهراغه

شێوهی ٣٤- دۆلاوی گلی، به کارهاتوو له کوردستانی سنه

گشتوگال، بازگانی و پیشه سازی

کورد هکانی سنه وهک باسما ن کرد گهنم و جۆ و سهوزه دهچینن. بهلام زۆریک لهم بهر هه مانه له شوێنی خۆی بهکار دههینریت، وانا بۆ دهروهه نا ئیر دریت. جگه لهمانه له سنه و دهو رو پشتهی راخه ری زۆر باش دروست دهکری ن و قوماشی نمونه بهر هه م دههینریت.

سنه له رووی دروست کردنی راخهروهه له گشت ئیراندا به گرن گترین ناوه ن

ناسراوه. کهوا بوو ئەم شاره بازرگانی سەرنج پراکێشی تیا دایه. بەلام تا ئەمڕۆ
کەستیک له ئەورووپاوه بۆ پێکخستی دروست کردنی پراخەر بۆ سنه نه هاتوووه. واتا
خەلکان لەم بارهوه به پێگا کۆنه کانیانهوه وێڵ کراون. بۆیه پراخەری سنه به
پەسەنتر دەناسرین. چونکە له شوێنهکانی تر ناوهندهکانی ئینگلیزی کاروباره کانیان
پێک دهخه ن و پەنگ و تەرحیان بۆ ئاماده دهکەن.

جگه لهمه مازوو له دەوریشتی هه ورامانهوه کۆ ده کرێتهوه و تا رادهیهک
بازرگانی پێوه ده کریت. میوه و دانەوێڵه بۆ بازرگانی نییه و تهنیا بهشی ناوچه کهیه.

بهشی سیه م:
کوردستانی کرماشان

بەشی سێهەم: کوردستانی کرماشان^۱

- ۱- شوینی پبادا تێهەربوونی وەقدی زانستی فەرہنسا بە کوردستانی کرماشاندا:
- ۸، ژانویە، ۱۸۹۲، دینەوەر
 - ۱۱ و ۱۲، ژانویە ۱۸۹۲ بیستون
 - ۱۲ ژانویە تا ۱۸ فێوریە ۱۸۹۱ کرماشان و دەور و پستی تاق وەسان
 - ۱۸ و ۱۹ فێوریە ۱۸۹۱ کمبەنی کەو
 - ۱۹ و ۲۰ فێوریە ۱۸۹۱ مایەشت
 - ۲۰ و ۲۱ فێوریە ۱۸۹۱ نارۆن ناوا
 - ۲۱ و ۲۲ فێوریە ۱۸۹۱ کرین (کرنند)
 - ۲۳ و ۲۴ فێوریە ۱۸۹۱ سۆیەریزە
 - ۲۴ فێوریە تا مارس ۱۸۹۱ سەریبەل و دەور و پستی
 - ۲ تا ۴ مارس ۱۸۹۱ رەجەو
 - ۴ و ۵ مارس ۱۸۹۱ زەھاو
 - ۵ تا ۱۰ مارس ۱۸۹۱ ھۆرین شیخخان
 - ۱۰ و ۱۱ مارس ۱۸۹۱ گواوڕ
 - ۱۱ تا ۱۸ مارس ۱۸۹۱ قەسری شیرین
 - ۱۸ و ۱۹ مارس ۱۸۹۱ گواوڕ
 - ۱۹ تا ۲۱ مارس ۱۸۹۱ کۆشکی شیرین
 - ۲۱ تا ۲۶ مارس ۱۸۹۱ ھەوش کوڕی
 - ۲۶ و ۲۷ مارس ۱۸۹۱ گواوڕ
 - ۲۷ تا ۳۰ مارس ۱۸۹۱ قەسری شیرین (باخشا)
 - ۳۰ و ۳۱ مارس ۱۸۹۱ گیەلان
 - ۳۱ مارس و ۱ ئاپریلی ۱۸۹۱ کفراوڕ
 - ۱ تا ۳ ئاپریلی ۱۸۹۱ کەلکۆش
 - ۳ و ۴ ئاپریلی ۱۸۹۱ نارۆن ناوا
 - ۴ و ۵ ئاپریلی ۱۸۹۱ مایەشت
 - ۵ تا ۱۰ ئاپریلی ۱۸۹۱ کرماشان
 - ۱۰ تا ۱۶ ئاپریلی ۱۸۹۱ تاق وەسان
 - ۱۶ و ۱۷ ئاپریلی ۱۸۹۱ نالیوا
 - ۱۷ و ۱۸ ئاپریلی ۱۸۹۱ دینوو
 - ۱۸ تا ۲۰ ئاپریلی ۱۸۹۱ گەراو ۲۰ و ۲۱ ئاپریلی ۱۸۹۱ گولەجار
 - ۲۱ و ۲۲ ئاپریلی ۱۸۹۱ سەراو (مایەشت)

جوگرافیای سروشتی

جوگرافیای سروشتی ناوچهی کوردستانی کرماشان له گه‌ل پیکهاته‌ی نه‌ته‌وه‌یی و تایبه‌تمه‌ندیه نانتروژیوگرافییه‌کانی ناوچه‌که‌دا هاوسنوور و هاونا‌ه‌نگ نیه. بۆیه من لیره‌دا نه‌مه له به‌رچاو ناگرم و هه‌ول ده‌دهم تا له زیر ناویشانی کوردستانی کرماشاندا ناوچه‌کانی که وهک باشووری‌ترین ناوچه‌ی کوردنشین ده‌ناسرین، له‌م بابه‌ته‌دا شیکردنه‌وه‌یان بۆ بکه‌م.

من نه‌م ناوچه‌یه (کوردستانی کرماشان) له باکووره‌وه تا زنجیره‌ی چپای تیسوان دوو سه‌ه‌زی پووباری دیاله و پووباری که‌رخه یا گاماسیاو ده‌زانم. له رۆژه‌لاته‌وه به‌رزاییه‌کانی که‌نگه‌فه‌ر و که‌ناری پاستی پووباری گاماسیاو، له باشووره‌وه به‌رزاییه‌کانی که پشتکۆ له زه‌ویه‌کانی که‌له‌پۆر جیا ده‌که‌نه‌وه و له رۆژناوا ده‌شتی بین‌النهرین.

نه‌م ناوچه‌یه که به‌م شیوه‌یه‌ی سه‌روو جیامان کرده‌وه و چوارچینه‌یه‌که‌مان بۆ دیاری کرد به شیوه‌یه‌کی گشتی بۆ دوو سروشت و یه‌که‌ی ته‌واو له یه‌که‌تر جیا‌وا‌ز دابه‌ش ده‌بیت. یه‌که‌ی کویتسانی که تایبه‌تمه‌ندی کویتسانی به مانای وشه له سه‌ری دیاره و یه‌که‌ی ده‌شت و زه‌ویه هه‌مواره‌کان که سروشتیکی ته‌واو جیا‌وا‌ز له یه‌که‌ی کویتسانی هه‌یه. له‌م یه‌که‌ی دوا‌ییدا کورده‌کان له‌گه‌ل عه‌ره‌به کۆچه‌ریه‌که‌کاندا پێوه‌ندیان ده‌یه.

– ۲۲ و ۲۳ی ئابریلی ۱۸۹۱ تۆنه‌پوود

– ۲۳ و ۲۴ی ئابریلی ۱۸۹۱ ته‌نگ‌تیر

– ۲۴ و ۲۵ی ئابریلی ۱۸۹۱ پیا‌زنا‌وا

– ۲۵ و ۲۶ی ئابریلی ۱۸۹۱ هه‌لنیران

– ۲۶ی ئابریل تا ۱ی مه‌ی ۱۸۹۱ باله‌ه‌من (باله‌ن)

– ۱ و ۲ی مه‌ی ۱۸۹۱ پشتکۆ.

له باسه کانی پیشووترماندا پرونمان کرده وه که له کویتستانه کانی کوردستانی موکریاندا چینه کان به هوی هه لکه وته یان له گه ل چیاکاندا بۆ دیراسه و شیکردنه وه نالۆز و ناروون. ههروه ها ئه مه شمان خسته روو که چینه کان له کوردستانی سنه دا دیار و روون و بهرچاون. له کوردستانی کرماشانیشدا به هه مان شیوه ی کوردستانی سنه چینه کان روون و دیارن. ناراسته ی گشتی چین و بهرزاییه کان له باکووری رۆژناوا بۆ باشووری رۆژه لاته. بهرزاییه کان له شیوه ی دیواره هاته ریه کان گشت کوردستان و باشووری رۆژناوای ئیران و باشووری ئیرانیان دا پۆشیتوه.

به سه یه کردتیکی گشتی ناراسته ی باکووری رۆژه لات و باشووری رۆژناوا که شیوه ی ستوونی له سه ر ناراسته ی بهرزاییه کانه نهوا یه که م چه مانه وه ی گه وه که پنی ده گه ین چه مانه وه ی دالاخانی (چیا ی دئ چشمه) یه. دواتر چه ند زنجیره چیا یه کی هاوته ریب له گه ل یه کتردا. چیا ی په راو که به هوی هه لکه وته ی بیستون تیایدا به ناوبانگه. چیا ی هۆلانه که له باشووره وه به چیا ی سفی کوو ده گات و چیا ی گله کوو په رستوو (په رقرمز) که تا چیا ی بزانی دریتزه ده کیشیت، چیاکانی شرک و دالاهوو و بالۆل که دوو چیا ی دوا یی له رابردوودا له گه ل یه کتردا به زاگراس ناسرابوون، دواتر چیاکانی که له وێ و نواکوو و سه مبوله و نه ناره ک و شاکتیو که نزیک سنووزی عیراقی نه مرۆیه.

شبهه‌ی ٢٥- میرپینچ حیسام‌الملک حاکمی کرماشان و کوره‌کی.

چیا‌ی دالاهوو به‌رزتر له گشت چیاکانی تره و لووتکه‌ی نهم چیا‌یه به‌رده‌وام به به‌فر داپۆسراوه که له دووره‌وه به‌رچاو ده‌که‌ویت. نهم چیا‌یه به‌ پرووی بین‌النهریندا ده‌روانیت و له سه‌رده‌مانی زووه ناوبانگی هه‌بووه. له‌گه‌ل نه‌وه‌دا که ناراسته‌ی گشتی نهم به‌رزایی و چیا‌یانسه رینکوپینسکه، به‌لام له پرووی به‌رزای و به‌رزاییه‌که‌یانسه‌وه هاوشتیوه و یه‌کسان نین. واتا ده‌کریت بلتین که چینه‌کان زه‌خت و پاله‌په‌ستویه‌کی رینکوپینکیان به‌ سهر هاتووه، به‌لام چه‌ندیه‌تی زه‌خت و پاله‌په‌ستویه‌که‌ نایه‌کسان بووه و له نه‌نجامی نه‌مه‌وه به‌رزاییه‌کان به‌ به‌رزای نایه‌کسانه‌وه به‌دی هاتوون و له ناو

نهم بهر زایانده دا دۆلی قوول و هندی جار به بیست بهدی هاتوون. نهم دۆل و دهستانه رینکوپینکیه کی سهرنج راکیشیان ههیه و ژماره یه کی زۆر گوندیان له باوهش گرتوون. نهم دۆل و دهستانه خه لکانی نیشته جی بوویان له خو گرتوون و له کوستانه کانیشدا کوچهریه کان زیان به سهر ده بن. گرنگترینی نهم شوینانه له لایهن پرووباره کانی وهک گاماسیاو و قهره سووه تیرناو ده کرین. به لام ناوجه کانی تر ته نیا ساحتیی پرووباره بچوکه کانن. له هندی شوین ته نیا له رینگه ی زیر زهویه وه ناوی پتیوست دابین ده کریت و به تایبیت لای کوچهریه کان که بهم شیویه خه لکان ناچار به هه لکه ندنی بیرى ناون.

شیویه ۳۶ - کوره کانی حاکمی کرماشان.

رووباری گاماسیاو کاتیک دهشتی نسه د ناوا و نه هاوهندی هه لکه وتوو له بهرزاییه کانی که نگه مهر تیه پ ده کات رووباریکی مه زن و گه وره یه. دواتر به تیه ربوون له دۆله قوول و لاهه کیه کانی دالا خانیدا به داوینی شاخی بیستون ده گات. دواتر رووباری دینه وهر که له باکووره دیت و ناراسته ی باشووری هه یه تیکه له بم رووباره ده بیته. به شوین که وتنی زیاتری رووباری گاماسیاو ده بینین که ئەم رووباره دواتر رووباری قهره سوو تیکه له به خۆی ده کات. رووباری قهره سوو رووباریکی پرئای گرنکه که له کرماشان و مایده شته وه سه رچاوه ده گریته و وه ک باس مان کرد تیکه له به گاماسیاو ده بیته. تیکه له ی دوو رووباری ناوبراو به ته نگ گوله دا تیه پ ده بیته، ته نگه یه ک که له رووی جوانی سروشته که یه وه ده گریته بلتین له تیراندا بی وینه یه.^۱

۱- ژاک دمۆرگان: له رابردووشدا ریگای سه ره کی نیوان تیران و بین النهرین هه مان ریگا بووه که خانه قین و قهسری شیرین و سه ریبه له و نارۆن ناوا و مایده شته و کرماشان و بیستون و که نگاوه ری تیه پ کردوه. له خانه قینه وه ریگایه ک هه یه که ده گریته به هۆیه وه به دۆلی گاماسیاو بگه ی، به لام له رۆزگاری نیمه دا ها توچۆ بیایدا نیه، چونکه ریگایه کی سه خت و تیه ربوون بیایدا نه سته مه. ته نیا نه مه ده میتیته وه که نایا له نیوان نیلام و تیراندا به ریگه ی ریسه ی گاماسیاوه وه شوینی ها توچۆ بوونی هه یه یاخود ناآ من بو روون کردنه وه ئەم پرسیا ره شوین که وتوو ی ربیره ی ناوبراو بووم و به تیه پ کردنی بیستون به ره و باشوور به چیاکانی که به رزی زیاتریان هه یه ده گه ین. له گوندی گه ره بان که نیمه له م گونده دا ماینه وه نیمه یان دلنیا کرده وه که ته نانه ت کویره ریگا کانیش نه م چیا و کوستانانه تیه پ ناکهن. به لام من تا خۆم نه مبینی دلنیا نه بووم. رووبار له باشووری گوندی گه ره بان یه که م چیا ی ناوی گه رم ده پریته و دواتر رووباری گزه روو تیکه له به خۆی ده کات که رووباری ناوبراو له دهشتی خاوه و دۆلی گه وره ی لوړستانه وه سه رچاوه ده گریته. له دور و پشته رووبار به دۆلی وه ها قوول و ته نگه به ردا تیه پ ده بیته که ته نانه ت ریگه یه ک بو تیه پ بوونی ناژه لی وه ک بزنی بیایدا نیه. رووبار له م به شه دا به خیراییه کی زۆر و له شینوازی تا فگه دا ربیره ی خۆی ده پریته و بۆیه ته نانه ت به به له م تیه پ بوونی مومکین نیسه. پیاویکی خه لکی ناوچه که بیتری را گه یاندم که له م شوینه تیه پ بووه به شیوه یه ک که خواردنی پینج شه و رۆزی له گه له خۆیدا بر دووه و له م ماوه یه دا به چدنگ لیدان و پته ه لروسکان شوین ریسه ی رووباره که که وتوو. به وتی ئەم پیاوه له م ماوه یه دا نزیک بووه که ورچ و گورگ و ناژه

له تنگ گولوهو تا بهرزاییه کانی شیروان رووباری گاماسیاو به جوانترین و پازوهترین سروشتدا تیهه ده بیت. رووباری ناوبراو له سهر که فره مه پمده کانددا درزی قولی به دی هیناون. لقی و پوی زور ناوی خوین تیکه له بهم رووباره ده کهن که نمونه ی نهوان بریتین له: تووه روو، هه لیران رو و بیتلوار و ناوی کرند (کرین) و ناوه کانی که له شیوه ی تافگه دا له بهرزاییه کانددا ده ژیننه خواروه. رووباری گاماسیاو له بهرزاییه کانی شیروانهوه به ناوی سه یمره به ره و ناو خاکی لوپرستان ده چیت و به شیوه یک رووباری ناوبراو حوکی سنووری نیوان ناوچه کانی پشتکو له گهل دهسه لاتی خوړه ناوای هه یه. یه کهم لقی که نار ی راستی رووباری گاماسیاو له خوارووی که نگه قهر رووباری دینه وه که رووباری کی بچوکه و له بهرزاییه کانی شریش خان و دالاخانیوه سه رچاوه ده گریت. رووباری دینه وه نیم

کویه کانی تر زیان له مرزفه بستینه وه. دواتر به تیهه روونی له م به شه له لای راسته وه به کویره ریگه یک ده کات که توانیوه تی خو ی له م ریگه وه بهو لای نهو تنگه به ره یی ریگه یه بگه یه تیت. لووتکه ی چیاکان به فریان تیا دایه و داوینه کان ساحتی له وه ریگاکان. به لام ناتوانریت که لک له م له وه ریگایانه وه برگیریت. هه ندی جار راوچیه کان زبانی خوین له مه ترسی داوین و به مه بهستی راو ده رده که ون. خه لکانی ناوچه که ترسیان لهو گورگ و ورچانه هه یه که له م کوستانانه دا زیان به سهر ده یه ن (نووسینه کانی ۱۹۰ ی ناپریلی ۱۸۹۰ ی ژاک دمورگان).

۱- ژاک دمورگان: نیمه له دهشتی مایده شته وه به بهرزی ۱۹۱۰ مه تر له ناستی رووی ده ریاوه بو دولی رووباری گاماسیاو به بهرزی ۱۳۷۰ مه تر له ناستی رووی ده ریاوه له ریگه ی دولی نارینلانه وه داده به زین. نه م ناوچه یه دانیشتونانی تیا دایه نیه و تا راده یه ک دارستانییه. سروشتی داره کانی نه م دارستانانه به جو ری که که داره کان بهرزی زوریان نییه، جگه له به شه شیداره کانددا که لهو شویتانه دا کوته له ی دار چناره کان دیمه نیکی زور جوان ده نویتن. له هه ندی شویتندا به هو ی توانه وه ی به فره کان ناوی زور له م کوستانانه دا هه یه و له هه ندی به شدا داره کان له ره گه وه هه لکه ندرارون بو یه له م دۆخه دا زه حه متی زورمان بو کردنه وه ی ریگا بهر که وه تووه. وه ک پیشتر گوتمان له م دۆله دا دانیشتونانی تیا دایه نیه، به لام من زیاره تگایه کم بیی که له رووی نه م که لویه لانه که لییه تی ده رده که ویت که زیاره تگایه کی گرنگی ناوچه که بووه. من هه ندی له م شتومه کانه کو ده که مه وه. ریگاکه مان به راده یه ک سه خته که زور جار ناچارین به زور ریگه بو خو مان بکه یه وه. به م شیوه یه له که نار ی رووباری توته روود ختیه ت هه لده ده ین و بو حسانه وه مان لیره دا ده مینینه وه (نووسینه کانی ۲۲ ی ناپریلی ۱۸۹۰ ی ژاک دمورگان).

زهویانه بهراو دهگات که پیشووتر شاری دینهوهری تیادا هه لکه وتبوو.

شێوهی ۳۷- دۆلی دینهوه.

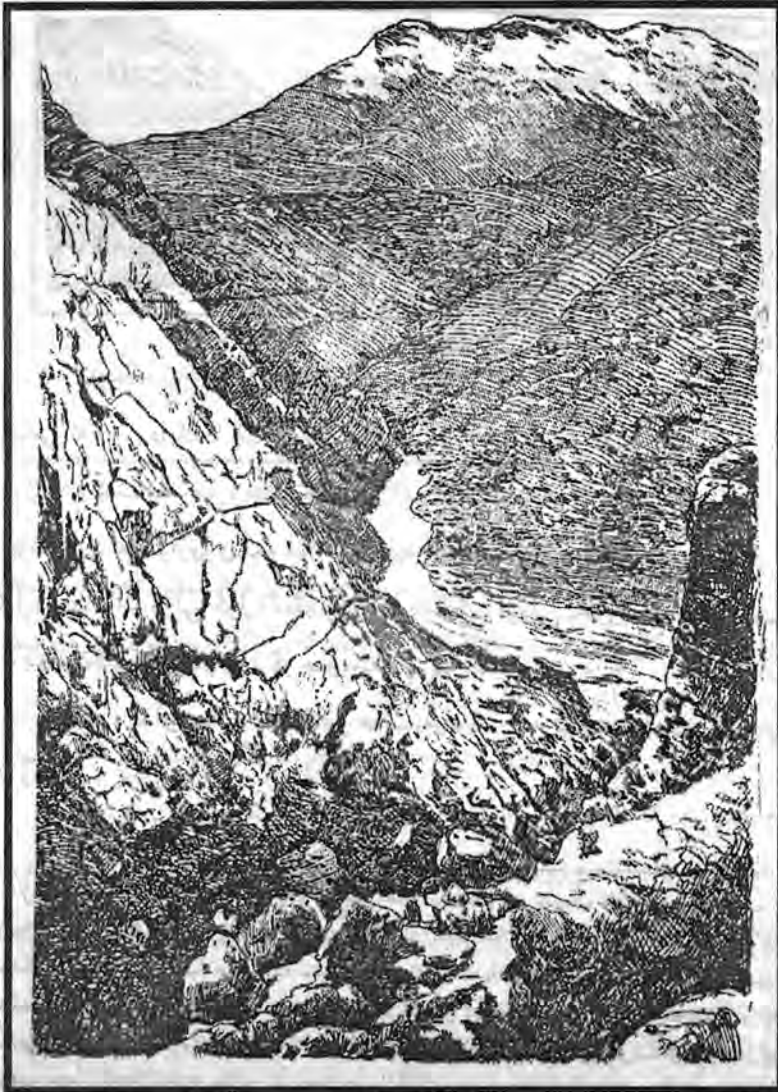
پووباری ناوبراو دواى تیهه کردنی دۆله تهنگه بهرکان، بهرزایی کلسی پهراو له کهناری راستی خۆی چی دههیتیت. له بهشی خوارووتر دهستی کرماشان هه لکه وتوووه که له گه ل دهستی مایده شتدا پتوهندی هه یه. شایانی باسه دهستی مایده شت خۆی به ته نیا به شیکى زۆری زهویه کشتوکالیه کانی ناوچه که یه. دهستی کرماشان له باکوور به بهرزاییه کانی پهراو و تاق وهسان و له رۆژناوا به بهرزاییه کانی بالاوارۆ و هۆلانه دهگات. بهلام له باشوورهوه سفن کور نهم زهویانه له مایده شت جیا دهکاتهوه. بهم شێوهیه نهم دهسته ۵۰ کیلومه تر درێژی و ۲۰ کیلومه تر پانی هه یه. دهستی مایده شت هاوته ریب له گه ل دهستی کرماشاندا یه، بهلام نهم دهسته درێژاییه که ی به ۱۰۰ کیلومه تر دهگات له حالیکدا که له ۸ کیلومه تر زیاتر

پانتایی نییه.^۱

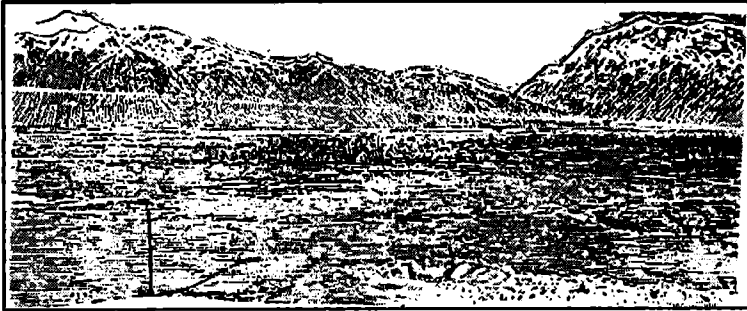
نهو په پری رۆژناوای نهم دهشته چیای په رقرمز و نهو په پری رۆژه لات هک هی
نزیک به چیای گه له یه. له باکوور سفن کوو مایده شت له دهشتی کرماشان جیا
دهکاتمهوه. له لای باشووره وه بهرزایسه کان زۆر نزمتر و له زۆر شویندا خالی
نادیاریان هه یه. پرووباریک که له مایده شته وه تیپه ر دهییت به مرگ ناسراوه.
ناراسته ی نهم پرووباره باشووری رۆژه لات بو باکووری رۆژناوایه و له نزیک
قه لای سمایل تیکه ل به پرووباری قهره سوو دهییت.

دهگریت بلتین پرووباری ناوتونه ته نیا لافاوکی ساده یه که له بهرزایسه کان
رۆژه لات ی مایده شته وه سه رچاوه دهگریت و به شتیه ی تا فگه تا گاماسیاو ده پزیته
خواره وه. واتا نهم لافاو شتیه یه له خوارووی ته نگ گوله دا به پرووباری گاماسیاو
دهگات.

۱- زاک دمۆرگان: سه ر له به یانی زوو کمیه نی چه رمیمان جهیشت و له کاتز میر یه ک به
مایده شت گه یشتین. هه والمان ینگه یشت که نهو دوو که سه ی دویتن هاوکات له گه ل تیمه دا به پری
کهوتیون نه مردووی دۆزراونه ته وه. نهوان به هۆی نهو سه رمایه وه گیانیان له دهست داوه که
تیمه ش به هۆیه و ناچار به وهستان بوین. له باره ی مایده شته وه دهییت بلتیم که نهم دهشته به هۆی
پرووباری مۆرکه وه به راو دهگریت و گشت نهم دهشته به هۆی چاندنی گه نم داپۆشراوه. نهم دهشته
به عه مباری دانوه یلته ی کرماشان ناسراوه. سه ره تای رینگه کمان به ره و ناو دهشته که باتلاقی و قور
و لیه یه و کاروان زۆر به سه ختی به ره و پیشه وه دهچیت. به فیه کان له بهرزایه کانه وه تووشی
توانه وه هاوون و به ره و ناو دهشته که رینگایان پرپوه و له ناو دهشتی مایده شتیه سدا زهویه که زۆر
ناسۆی تر له وه یه که ناوه کان رهت بکات واتا ناوه کان به هۆی ناسۆی بوونی زهویه وه له ناو
دهشته که دا ده میتنه وه و نهم قور و لیه یه به ره هم دههینن. له مایده شت ژماره یه کی زۆر گوندی لیه
به لام له باره ی دار دهییت بلتیم که له م دهشته دا به تاکیش دار به رچاوا ناکه ویت. له ناو گوندی
مایده شت کاروان سه رایه کی رازاوه دانراوه. ده گوتریت نهم کاروان سه رایه له لایهن شاعه باسه وه بنیاد
نراوه. خه لکانی نهم ناوچه یه کورده کان و تیرانی (عه جه م) یه کانن که به زمانی کوردی کرماشانی و
فارسی ده دوین. له م دهشته دا ژماره یه ک ته پۆلکه بوونیان هه یه که ناسه واری بینکانی سه رده می
کۆن و باستانیان هشتا له سه ر ماوه ته وه (نوسینه کانی ۱۹ فیه ریه ی ۱۸۹۱ ی زاک دمۆرگان).

شپوهی ۳۸- نهنگه ی گاماسیاو له بهشی سهرووی گهراو.

شویهی ۳۹- تاق وهسان و دهشتی کرماشان.

ئهم ناوچانه له پرووی زهویناسیهوه رووداوی توندیان به سهردا هاتووه و له ناکامی ئهم رووداوانهدا چپای بهرز بهدیها توون که چوون یۆ بهشی سهرووی ئهم بهرزاییانه ئهسته مه. ههروهها ئهم بهرزاییانه دانیشتووانی تپادا نییه و به دارستان داپۆشراون. له خوارووی ئهم دۆله تنگه بهرانه زهرده لان هه لکه وتووه. دواتر به گۆل ده ری (واتا دۆلی گۆل) ده گهین که له دۆلیکی قوولی بچووکدا به که به چپا و داویته لێزهکان دهوور دراوه و کۆچهریهکان تپایدا ده میتنهوه.

گۆل ده ره دوا ی دۆلی تنگه تیر هه لکه وتووه^۱ که تپایدا رووبار بهرزاییه بهرزهکانی بریون.

۱- ژاک دمۆرگان: سهر له بهیانی زوو شوینی حهوانه وهمان له نزیک ناوتۆنه جهیتشت. به درێزایی شهو ریگرهکان که وایانده زانی من بۆ گرتی نهوان هاتووم بۆ تیمه له کهمین داپوون. بهلام چونکه نهوان جگه له سیلاحی ساده شتیکی تریان نه بوو، نه یانده وێرا به رهو تیمه هیرش بهیتن. سه گهکانی من به درێزایی شهو نامازه یان به بوونی نهوان ده کرد. تیمه به دارستان گه یشتین و جگه له زهرده لال و گۆل ده ره شوینی ده رکهوتن لهم دارستانه مان نییه. ئهم دوو شوینه ی ناومان برد شوینی حهوانه وهی کۆچهریهکانن که هه ندی جارگه نم و جۆ ده چینن. له باشووری ئهم شوینانه رووباری گاماسیاو له دۆلی زۆر قوول و ترسناک تپیه ره ده بیت که به دۆلی تنگه رهش ناسراوه. ئهم دۆله قوول و باریکه به هۆی ییادا تپیه ره بوونی ناوی رووباره که به دیها تووه. له شوینی ده رجوونی ئهم تنگه یه بیشتەر قه لایه ک هه بووه که ناسه واری ماوه ته وه. تیمه له نزیک ئهم قه لایه بۆ حه سانه وه مان خپیه ته که مان هه ل دا (نووسینهکانی ۲۳ ی نا پریلی ۱۸۹۱ ی ژاک دمۆرگان).

شیره ی ۴۰- ناوچه ی زهرده لان.

له بهشی رۆژناوا هه لێران هه لکه وتوو. هه لێران دهشتیکی بچووکه که به هوی روبریکی بچووک تیرناو دهکرت که ناوهکی تال و بو خواردنهوه ناییت و له بهرزایهکانی کاجاوهر سهراوه دهگرت.

له بهشی سهروی ناوچه ی تهنگه بهرهکانی چیا ی شهیتان بازار بالهوهن هه لکه وتوو که ناوچه یهکی کوستانیه و دانیشتوانی کهمه.

له شوینهدا که روبراری گاماسیاو به سهیره دهناسریت نهوا نم روبراره له کهناری راستهوه ناوی روبراری کردی تیکه له دهبیت. نم روبراره که تا پاده یهک

۱- زاک دمۆرگان: هه لێران دهشتیکی بهرینی لاکیشه یه که له م وهرزهدا نزیک به پازده کۆمه لسی کۆچه ری که هه ر یهکه یان هه شت تا ده بنه مالهن له خو گرتوون. هه لێرانیهکان له کوردانی «لهکی» ن. نهوان که متر کشوکال دهکهن و زیاتر خهریک به نازه لدارین. هه لێرانیهکان له وهزی زستاندا له کهناری روبراری گاماسیاو و له وهزی بههار و پاییزدا له دهشتی هه لێران و له وهزی هاویندا له کوستانهکاندا ژبان به سهر دهبن. له ماوه ی وشکی سادا ناوهکانی هه لێران تالهن و بو خواردنهوه نابن (نووسینهکانی ۲۵ ی ئایریلی ۱۸۹۱ ی زاک دمۆرگان).

گرنگه ناوچه کانی کرد (کرین) و هارون ئاوا تیرئاو دهکات و ههروه ها له شه یوان تیهه ده بیت و له بهشی سهرووی بهرزایی چارمن تیکه له به گاماسیاو ده بیت. رووباری کرد (کرین) پینش گه یشتنی به گاماسیاو رووباریکی تری گه و ره که له دهشتی گوار له ناوچهی که له و ره سه چاوهی گرتوه و هه ده گریت. باس کردن له گشت گونده کانی دۆلی رووباری گاماسیاو زۆر دوور و دریز ده بیت بۆیه خۆمانی له ده پاریزین. به لام ئەم رووباره به شتیهی ستوونی له سهه ناراسته ی گشتی بهرزاییه کان پیرهوی خۆی دریزه پیده دات. کهوا بوو رووباری ناوبراو ناچاره له دۆله باریک و قوول و تنگه کان تیهه بیت و شویستی خۆی بکاتهوه.

ئهمه تایه ته مندی گشت رووباره کانی لورستانه و جواتترین دیمه نه کان له منجه موه بهدی هاتوون. ناییت ئهمه له بیس بکهین که ئەم دۆخهش هاتوچۆ زهحمهت دهکات و تنانهت کویره ریگاکانیش بۆ ده رچوون له دۆله تنگه بهرانه ناچار به دهوردانهوهی چه نندین بهرزایی له پشت سهه یه کن. من دۆلی ئاو کړند بۆ نمونه دههینمهوه که له م رووه کاملترین تایه ته مندی به کانی هه یه.

ئاو کړند (کرین) دوو تا سه سه چاوهی ئاوی تیا دایه. یه کیک له وانه له رۆژه لاتی چیا ی تهخت گه را له بهرزایی ۱۸۹۵ مه تری ئاستی رووی ده ریایه و نهوهی تر هه لکه وتوو له بهرزاییه کانی باکووری کړنده. ئاوی ئەم دوو سه چاوهیه که له شتیهی رووبارن له دۆلیکی بان و فراواندا به یه که ناوه مندی به رزی له م زهویانه دا ۱۵۰۰ مه تر ده بیت. دریزی ئەم دۆله ۲۰ کیلومه تر و پانتایه که ی به ۵ تا ۶ کیلومه تر ده گات. له باکوور بهرزاییه کلسیه کان ئەم دۆله له دۆلی پیه نیچ

جیا دهکه نهوه. له باشوور چه ماوه گهوره که ی چیا ی نووا سنووری ئەم دۆله یه. ناوی کرند له کاتی دەرچوونی لەم دۆله دا به دۆلیکی تەنگه بەردا تێپەر ده بێت که به درێزایی چه ند کیلۆمه تریک نزیک به ۲۰۰ مەتر بەرزى ناستی رێپهوی پرووباره که له ناستی پرووی دهریاوه کهم ده بێتهوه. دواتر ئەم پرووباره به دهشتی هاروون ناوا ده گات و ئەم ده شته به راو ده کات که ناوهندی بەرزى له ناستی پرووی دهریاوه به ۱۲۰۰ مەتر ده گات. شینواز و پانتایی دهشتی هاروون ناوا ده کریت بلتین که له دهشتی کرند (کرین) ده چیت. دواتر جارێکی تر پرووبار به دۆله تەنگه بەرهکان ده گات و به رهو نه یوان و چوار دوولی رێ ده کات که بهرزى له ناستی پرووی دهریاوه تا ۱۰۰۰ و دواتر ۸۰۰ مەتر داده بزیت.

له چوار دوولی پرووباری کرند (کرین) له ناو دۆله تەنگه بەرهکاندا له بهشی سهرووی سهیمه به پرووباری گاماسیاو ده گات که سه رنج پراکتیستری نی دۆله تەنگه بەرهکانی ئەم ناوچه یه بێگومان چوارمەن ده بێت. وهک بۆمان پروون بۆتهوه توپوگرافیای ئەم بهشی کوردستان له ژماره یهک دۆل و دهشت پێکدیت که ده شتهکان یهک له سهرووی ئەوی تریان هه لکه وتوووه و به هۆی دۆله تەنگه بەره قووله کانهوه به یهک ده گەن.

ده شتهکانی ئەم ناوچه یه له قوولاییه گهوره سهروشتیهکان ده چن که نیشه نهیەکان تیا یاندا کۆ بوونه تهوه. ناوهکان جگه له وهی که له چیا و بهرزاییهکاندا رینگه یهک بۆ تێپه ربوونی خۆیان ده دۆزنه وه به هه مان شیوه رینگه بۆ هه لگرتن و گواستنه وهی نیشه نهیەکانیش به رهو به شه هه موارهکان په یدا ده کەن.

من ئەو باسه که له باره ی ناوی کرنده وه خستوو مه ته روو بۆ دهشتی کرماشان و ما یده شتیش راسته وانیه.

جیاوازی به‌ری ناستی پرووی ده‌ریا له سه‌رچاوه‌ی ناوی کرندوهه تا گه‌یشتنی نهم پرووباره به گاماسیاو نزیك به ۱۲۰۰ مەتره كه نهم جیاوازی به‌ریسه به سه‌ر ۱۲۰ کیلۆمه‌تردا دابه‌ش بووه. به‌لام له داوینه‌کانی پۆژه‌لاتدا لئواییه‌کان زۆر توند و هه‌لدیترن.

بۆ نمونه له نیوان گه‌رده‌نهی تاق‌گرا (به به‌ری ۱۸۹۵ مەتر) و شاری بچووکی قه‌سری شیرین (به به‌ری ۵۱۵ مەتر) جیاوازی به‌ری ۱۳۸۰ مەتر به‌رچاو ده‌که‌ویت كه ته‌نیا له دووری ۵۰ کیلۆمه‌تردا هه‌لکه‌وتوه. گرنگترین دۆله‌کانی داوینه‌کانی زاگرووس له‌م ناوچه‌یدا له لای بین‌النهرینه‌وه بریتین له: دۆله‌کانی زه‌هاو و هه‌لوان و کفراور و گی‌لان.

نهم دوو دۆله‌ی دوایی و پرووباره‌کانیان له ناوچه‌ی که‌له‌پۆردا هه‌لکه‌وتون. پرووباری زه‌هاو له به‌ریزه‌کانی دارووجانی زاگرووسه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گریست و ده‌ستی بچووکی زه‌هاو به‌راو ده‌کات. دواتر به‌ریزه‌ کلسیه‌کانی ئاهه‌نگه‌ران و چیا‌ی بزینان ده‌بریت و به‌ پرووباری دیاله‌ ده‌گات. پیره‌و و له به‌ر پۆیشتنی ناوی نهم پرووباره زۆر نارێکۆپێکه به‌ شیوه‌یه‌ک که له وه‌ری به‌هاردا لافاوی و له مانگه‌کانی کۆتایی وه‌ری هاویندا نادیار و که‌م به‌رچاو ده‌که‌ویت.

ناوی هه‌لوان سه‌رچاوه‌که‌ی له چیا‌ی تاق‌گرا و له به‌ری ۱۹۰۰ مەتریدا‌یه. نهم پرووباره سه‌ره‌تا له شیوه‌ی لافاوی‌کدا‌یه که دۆله‌ ته‌نگه‌به‌ر و قووله‌کان تیه‌پ‌ر ده‌کات و له چه‌ند شوینێکدا تافگه‌کان به‌دی دینیت. دوا‌ی چه‌ند کیلۆمه‌تر تیه‌پ‌ربوونێک ناستی پیره‌وه‌ی پرووباره‌که بۆ ۱۲۰۰ مەتر داده‌به‌زیت و به‌ ده‌ستی عه‌لی‌گرده‌ ده‌گات. دواتر به‌ریزه‌ی پیشکان ده‌بریت و به‌ ده‌سته‌کانی سه‌ریۆل و قه‌سری شیرین ده‌گات و به‌ تیه‌پ‌ربوونی له شاری خانه‌قی تیه‌که‌ل به‌ پرووباری دیاله

دهبیت. لقو بۆیهکانی نهم ږووباره له دوو بهش بیک دین: بهشی یهکم نهمو لقانن له کهناری راستی ږووباره کهوه هلکهوتوون و له بهرزاییهکانی زاږۆسهوه سهراچاوه دهگرن. بهشی دووم نهمو لقانن که له کهناری چهپی ږووباره کهوه هلکهوتوون و له بهرزاییهکانی کهلهوږهوه بهرمو ږووباره که ږی دهکن.

نهم ږووباره له کهناری راستهوه تنیا ناوی ږهجو وهردهگرت که ږووباریکی بچووک و له بهرزاییهکانی بالۆلهوه سهراچاوه دهگرت. دۆلی ږووباری ږهجو دۆلیکی شاخاویه که ږووباره که تیایدا به ناو شاخ و کهږهکاندا تیپهږ دهبیت و یهکیک له جوانترین سیماکانی ناوچهکهی بیک هیناوه.

دۆلی ږووباری ږهجو زیدهتر له ۶ مهتر پانتایی نییه و دوو لای نهم دۆله به بهرزاییهکانی چندسهده مهتریهوه دهوږ دراوږ. نهمو ږووباره دواي تیپهږکردنی دووریکی تافگه یهکی به بهرزی سده مهتری بهدی دههتیت. لهما به دواوه ناوی ږووباری ناوږاو له دۆلیکی قول و باریکدا تیپهږ دهبیت که دیوارهکانی کهناری تا ۱۵۰ مهتر بهرزیان هیه. دووری نهم دۆله تنگه بهر و باریکه به نزیکه ۸ کیلومهتر دهگات.

بهلام له بهشی خوارووی دۆله کهدا ناوهکان نارام و له سهرخۆ و له ههمان کاتدا پیس بوون.

ناوی ههلوان له کهناری چهپهوه ږووبارهکانی کږاوږ و گیهلان وهردهگرت که نهوانیش به ههمان شتیه له دۆله تنگ و باریکهکاندا ږیرهوی خویان تیپهږ دهکن. من له باسکردنی چند ږووباریکی بچووک که له ناوچه کهدا هه و ناوهکانیان تاله، خۆم دهپاریزم. نهمو ناوانه گرنگی نهوتویان نییه و به هۆی تال بوونه که بیان گوند له کهناری نهمو ږووبارانهدا بنیاد نه تراوږ. هۆکاری تالی ناوهکانیشیان بۆ

هه‌لکه‌وته‌ی سه‌رچاوه‌کان له بێکهاته کلسیه‌کاندا ده‌گه‌رێته‌وه.

دوای گشت ئهو باسانه که خستمانه روو به پێویستی ده‌زانم که له چه‌ند دێرێکدا باستیکی گشتی له باره‌ی چه‌مانه‌وه و چیاکانی ناوچه‌که بو‌ خوێنه‌ره خو‌شه‌ویسته‌کان بخه‌مه‌ روو. من له جیای ئه‌لوه‌ند ده‌ست پێده‌که‌م که شوینی ده‌ستیکی ئهو هیزانه‌یه که چه‌مانه‌وه‌کانیان لێوه به‌دی هاتوون. ناوچه‌کانی نیوان هه‌مه‌دان و زه‌هاو به‌ ته‌واوی کوێستانیه. ئهم کوێستانانه به‌ به‌شیک لهم دیواره داده‌نرێن که هه‌مه‌دان (به به‌رزی ۱۸۷۰ مه‌تریه‌وه) له‌گه‌ڵ ده‌ستی بین‌النهرین (به‌رزی به‌غداد ۴۰ مه‌تر له‌ ناستی رووی ده‌ریاوه) دا له‌یه‌کتر جیا ده‌که‌نه‌وه.

جیاوازی به‌رزی ۱۸۳۰ مه‌تری به‌م شیوه‌یه و له‌ دووری ۳۰۰ کیلومه‌تریدا سه‌رنج‌پراکیشه. بو‌ ویناکردنی باشتری دۆخی توپوگرافیای ئهم به‌شه له‌ میسکی خوێته‌ردا هینانی چه‌ندیه‌تی به‌رزی به‌رزاییه‌کان له‌ ریزێکدا به‌سه:

هه‌مه‌دان	۱۸۷۰ مه‌تر	گه‌رده‌نه‌ی زاخه	۲۳۴۰ مه‌تر
که‌نگه‌قه‌ر	۱۵۶۰ مه‌تر	سه‌حنه (سینه)	۱۴۲۰ مه‌تر
بێستوون	۱۳۶۰ مه‌تر	کرماشان	۱۴۷۰ مه‌تر
نارۆن‌ناوا	۱۳۲۰ مه‌تر	کرند (کرین)	۱۱۶۰ مه‌تر
تاق‌گرا	۱۹۰۰ مه‌تر	قه‌سری شیرین	۵۷۵ مه‌تر
خانه‌قی	۳۲۰ مه‌تر	به‌غداد	۴۰ مه‌تر

له‌ نیوان توپوگرافیای جیاوازی ده‌شته نزمه‌کانی بین‌النهرین و بانی به‌رزی تیراندا ناسته قادرمه‌بیه‌کان به‌دی هاتوون که پێدا تپه‌ربوونیان مومکینه، به‌لام له‌ هه‌ندی شویندا زۆر نه‌سته‌مه.

هه‌ر یه‌ک له‌ دۆل و ده‌شته‌کان لهم ناوچه‌یدا به‌ به‌رزاییه‌هاوته‌ریه‌کان ده‌ور

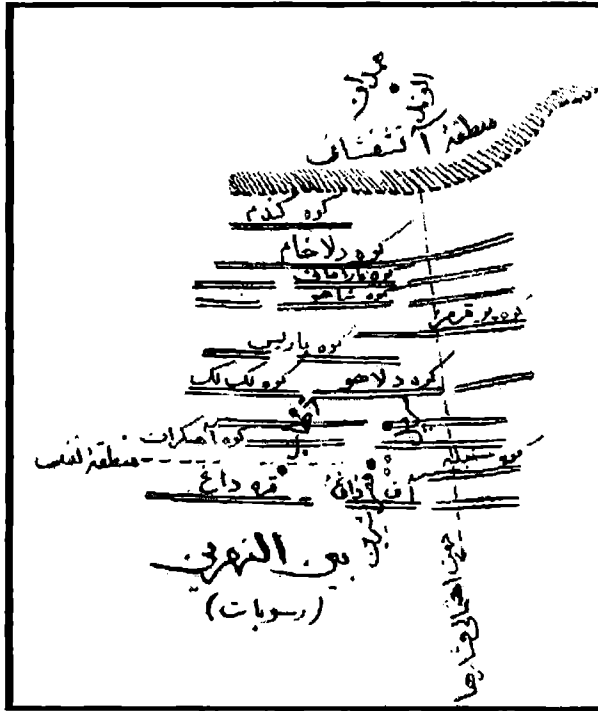
دراون که ئاراسته ی گشتی باکووری رۆژهه لات و باشووری رۆژئاویان ههیه. تا بهرهو ناو بانی بهرزی ئیران ری بکهین لووتکهکان بهرترتر دهین.

هاوتهریبی بهرزاییهکان له نیوان زههاو و ههمه داندای بۆ پالیه پهستوی چینهکان دهگه ریتتهوه که له باشوورهه واتا له لورستانهوه زهختیان بۆ سه هاتوه. چه مانه وهکان له نیوان سه حنه (سینه) و زههاودا ریکۆ پیکیهکی سه رنج راکیشیان ههیه که پیده چیت هۆکارهکی بۆ نهو پالیه پهستویه بگه ریتتهوه که له کاتی پیکهاتی بانی ئیراندا له باکووری رۆژهه لات و له باشووری رۆژئاواوه بۆ سه ریان هاتیت. له باکووری رۆژهه لاتیه ههمه دان پیده چیت روودای زۆر به سه ر بهرزیایی و چه مانه وهکاندا هاتیت. ئهم چه مانه وان به رهو زههاو واتا به رهو باشووری رۆژئاوا نزمتر و دواتر جگه له چه ند شه بۆ لیک خویان به ده ر ناخن.

له نیوان ههمه دان و سنهدا پیکهاتهکان زۆر جیاوازن. لهم به شه دا چینه نیشه نه پهکان زۆر ده گمن بهرچاو ده که ون و جیگه ی خویان به پیکهاته ناگری و بورکانیهکان داوه. لیکۆلینه وهی چینهکان لهم به شه دا به هۆی سه رکه وتن و بهرز بوونه وهیان زه حمه ته. من به شی نیوان ههمه دان و کرماشانم به خیرایی تیه پراند و له کاتی تیه ربوونی مندا ناوچه که به بهر داپۆشرا بوو. من لهم کاته دا توانیم پاشماوهی چه ند ناژه لیک کۆنی وهک برا چیۆ دهکان و زه نچانلیدهکان و تیریراتۆ لیدهکان و نۆسرامو سهکان و چه ند ناژه لیک سه رده می کرتاسه بدۆزمه وه و بیاناسمه وه. له نزیک کرماشان من پیکهاته کلسیهکانی نۆمۆلۆ تیکم دۆزیه وه که ئهم پیکهاته په له ژیر گشت چینه خا کهکانی زههاو بهرچاو ده که ویت. ئمه ههمان چینه که تیایدا سامانی نهوت عه مبار ده بیت.

من له سالی ۱۸۸۹دا له باکووری ئیران پیکهاتهکانی دۆنین و کاربۆ نیفیر و

ژووراسیک و کرتاسهه مینی. بهلام له نیوان هه مه دان و زه هاودا جگه له پینکاتهکانی ژووراسیک و کرتاسه و چاخێ سینهه پینکاتههی ترم بهرچاو نه کهوت. نه گه ری نه وهش هه مه که لیکۆلینهوهکانی من له م رووه وه به به له و ناکامل بن. ده کهرت که پینکاته که نه کان له روودا له ناو چووین، یا خود هینشتا له قوولاییدا شار دراوه بن. به هه ر حال نه مه هه یچ پتوه ندی هک و کار تیکه ره کی له سه ر لیکۆلینهوهکانی سه ر رووی زه وی و چه مانه وه کان و پتوه ندی به رزاییه کان له گه ل یه کتر دا نییه. رینگای سه ره کی نیوان بین النهرین و بانی تیران ته نیا له رینگه ی کرمانشانه وه یه. له تیراندا له نیوان نه ها وه ند و کرمانشان رینگاوبانه کان ناساین، به لام به ولات ره وه که ده بیت به رزاییه کانێ زاگروس یا خود که له ور تیه پ بکرین نه وا لیزی رینگه و بانه کان له گه ل کیشه دا به ره و روو ده کات. که وا بوو نه م به شه ی زاگروس له رووی بازرگانی و هه ره ها له رووی سه ربا زیه وه گرنگی زوری هه یه. نه مه به ساکارترین رینگه ش بو تیه ره بوون له م زنجیره یه ده ناسریت که له نیوان عوسمانی (عیراقی نه مرۆ) و تیراندا یه. من له لاپه ره کانێ دواتردا نه م باسه روونتر ده که مه وه.

شێوهی ٤١- چه مانه وهی چیاکانی کوردستان.

سه رچاوه کانزاییهکان

بهرزایی و چیاکانی کوردستانی کرماشان هه ر وهک بهرزاییهکانی لورستان سامانی کانزایی زۆریان تیا دایه، بهلام به داخه وه تاوه کو ئیستا لیکۆلینه وهی ورد و جیدی له م باره وه به نه نجام نه گه یشتون.

من باس له مه رمه ره په نگیه کان و چینی ئه م مه رمه رانه ناکه م. هه لکه دنده کان بیستون و تاق وه سان هیمایه ک بو ئه م به کاره یێنانه ن که ده کریت له م که قرانه وه ربه گیریت. به لام کورده کان و ئیرانیه کان بو به کاره یێنانی شتومه ک و پرینگاکانی به م

شیتویه به سهخت زور ته مبه لن و به کارهینانی خشت و بلوکه ناشیرینه کانیان بو دروست کردنی خانوو لا باشته که نه جوانی تیا یاندا به دی ده کریت و نه پته وی و خورآگری. له گشت ناوچه کانی سهروو و له بهر زاییه کاندا پیکهاته ی مه رمه ر به شیتویه کی بهرچاو بوونی هه یه. ئەم مه رمه رانه زیاتر هی سه رده می کرتاسه و چاخی سیته من. له به شی خوارووتر واتا له ناوچه کانی ده ور و پشتی زه هاو پیکهاته ی گه چی بهرچاو ده که ویت که جوانترین دیمه نی ئەم پیکهاته یه له که ناری چه یی هه لوان و له بهرام بهر قه سری شیرینه. ئەم پیکهاته یه توانای خورآگری و پته ویه کی زوری هه یه.

ئەم پیکهاته گه چیا نه بو سوور کردنه وه و دروست کردنی شتومه که گه چه کان زور شیاون. ئەم پیکهاته یه له دروست کردنی کۆشکه کانی ساسانی قه سری شیرین و چه وش کوریدا به سه رکه وتوو یی به کار هاتوون. له پیکهاته کانی چاخی سیته مدا پیکهاته ی لیگنیت (Lignite) له سهرووی پیکهاته گه چه کانه وه یه که ئەگه ر ئەم پیکهاته یه له قوولا ییدا بیت ده توانریت مه وادی سووته مهنی به که لکی لی به ده ست بهینریت. سه رنج پراکتیشرین پیکهاته کانزاییه کانی ئەم ناوچه یه کاربو نه کانی چاخی سیته من که له بهر زاییه کانی که له ور و له نزیک گه لان هه لکه وتوون.

به لام سامانکی گرنگتر له وانه له ناوچه که دا که به گرنگترین سامان ده ناسریت به دلنیا ییه وه نه وتی نیوان شاری که رکوک تا پشتکویه. من له کۆشکی شیرین و سه ربۆل ئەم ماده ییم بیسوه و له سه ر پیکهاته که ی به وردی خویندنه وه م بووه.

کیلگه نه وتیه کانی ناوچه ی زه هاو له داویننی زاگرۆسدا (چیاکانی نووا و ناهه نگران و سه گرمه و قه ره داخ) هه لکه وتوون. ئاراسته ی ئەم کیلگانه ش به گشتی باکووری رۆژناوا بو باشووری رۆژه لاته که په کتیک له گرنگترینی ئەم

ناوچه نهوتیانه کهرکووکه که نهوت و قیری تیادایه و ناوچه بهکی تری گرنگی نهوتی له نزدیک قهسری شیرین و چیای شاکوږه له ناو خاکی تیراندا هه لکه وتوو.

نه گهری زۆر ههیه نهم ناوچه نهوتیانه بهرهو باشوور و باکوور دریشه بان هه بیت، بهلام بۆ نهمرۆکه به پیتی نهو زانیاریانه که من هه مه نهم دوو ناوچه بهی باس کراون له ناوچه گرنگه نهوتیه کائن.

ناوچهی کۆشکی شیرین له ناوه راستی نهو ناوچه نهوتیه دا هه لکه وتوو که له داویتی بهرزایی ناهه نگرانه و بهرزای له ناستی پرووی ده ریاوه ۴۸۰ مه تره. کۆشکی شیرین به سه ر پروباری چیا سورخدا ده پروانیت. له نزدیک ۴ کیلۆمه تری نهم ناوچه به بهرهو خواریو گوندی بچووکی کۆشکی شیرین هه لکه وتوو و له ۱۸ کیلۆمتری نهم ناوچه به بهرهو خواریو به قهسری شیرین ده گهین. ده ور و پشتی سه رچاوه ناوچه بهکی تهخته و به هۆی ده رکه تنی پینکها ته بهکی چاخی سه تههم که پینکها ته بهکی لاوازه کۆمه لیک گرد و ته پۆلکه پینک هاتوون. نهم ناوچه به به هۆی زنجیره بهکی بچووک له بین النهیرین جیا ده کرسته وه. ناخ کیتو. هه لکه وتوو له ۲۴ کیلۆمه تری سه رچاوه زنجیره ی بهرزایی سنووری نیوان تیران و عوسمانی (عیراقی نهمرۆ) له م ناوچه دایه.

سه رچاوه له ۱۵۰ کیلۆمه تری بهغداد له رینگه ی خانه قیه وه و ۱۶۸ کیلۆمه تری کرماشان له رینگه ی تاق گراوه هه لکه وتوو. گوتمان که چه مانه وه کان تا له تیران بهرهو بین النهیرین ری بکهین نزمتر و گرنگی که متریان ههیه. له ناو نهم چه مانه وه لاوازاندا کیلنگه ی نهوتی هه لکه وتوون.

سه رچاوه له شویتی یه کتره پینی پروباری چیا سورخ و هیلسی دابهش کرعنی ناویدا هه لکه وتوو. نهم سه رچاوه به بوونی ده ریاچه بهکی نهوتی له ژیریه وه بهرچاو

دهکه ویت.

نهم چینانه له لای راست و چهپی هیللی دابهش کردنی ناوهوه له رۆژناوا ۱۲ پله بهرهو باکوور و له رۆژه لات ۱۲ پله بهرهو باشووره. کاتیک له هیللی تیکشکانی نهم چینانه دوور دهکه وینهوه، نهما هیواش هیواش لاریه که یان که متر دهپتیهوه و پانداژ (ناراسته ی چینه کان له رووی زه ویناسیهوه یا خود رهگی کازا) یک به دئ دیت که له تیوان ۷۵ پله و ۱۸ پله دا گۆراو و له گۆراندایه (له ۱۵۰۰ متری سه زچاوه دا).

نیشته نیه کانی لای چهپ و راستی هیلله شکاوا ییه که له یهک ده چن، به لام کیلگه کان نارینکوپیک و نایه کسانن. یه کیلگه لم کیلگانه که له به شی باکوور هه لکه وتوه پانتاییه که ی به ۵۰۰۰ متر ده گات و دوور یه کی که می له داویتی چپای ناهه نگه ران هه یه. نه وه ی تر له شاخ کینو کوتایی پندیت و له ژیر چینه نیشته نیه کاندا بز ده پیت.

له داویتی چپای بزیناندا و له نزیک چپای ناهه نگه ران شاریکی گرنگ هه لکه وتوه که تیایدا چیه کانی سه رووتر به کوتا گه یشتوون و کلسه نۆمۆلۆتیکه کانی نه ئوسن ده رکه وتوون. هه ر چهنده که نه مۆ نهم چینانه ۴۰۰ متر له سه رووی چینه نیشته نیه کانی ده شته کان هه لکه وتوون، به لام له رووی زه ویناسیهوه ده پیت له ژیر چینه نیشته نیه کاندا بووین. چینه نه ستوره کانی پیکهاته ی که چی له نزیک شاری قه سری شیرین به رچاو ده که ون که نه گه ری نه وه هه یه له هاوسی نی نه وان جی ما بن، به لام پنده چیت نهم چینانه هه ر له م رووه دا له نزیک کۆشکی شیرین بز بووین.

دوای باسکردنی چینه کان و کازراکانی ناوچه که، باشیکی دوور و دریتتر و

پرووتر سهارهت به نهوت له ناوچه که دا پیشکشم ده که یڼ.

باسمان له وه کرد که چینه کان تووشی چه مانه وه هاتوون، بویه ده کړیت بلتیین که دوو لای هیلکی دیار یکر او له پرووی پیکهاته ی زه ویناسیه وه له یهک ده چن، به لام له پرووی چونه ته چینه کان و شیوازه کانی که وه ریان گرتوون له یه کتر جیاوازن.

چینه کان بهم شیوه یه له سهر وو یه کتر دا هه لکه وتوون:

۱- مارنه سووره کان که کون کونن و په گی په گی قاوه بیان تبادا به دی ده کړیت و تا راده یهک شیوازی سهو زیش وه رده گړیت (نه ستووری چین: نادیار).

۲- مارنی چه وری قاوه یی به پشینه ی خوله میشی که تایدا چال و قولاییه کان به دی ده کړین (نه ستووری چین: ۶ متر).

۳- مارن که په ننگه که ی به ره و سوور ده چیت له گه ل پشینه یهک له مومیا (ozokerite) و زیخی مارنیدا (نه ستووری چین: ۶/۵ متر).

۴- زیخی مارنی به په ننگی قاوه یی و سوور و خوله میشی به شیوه ی تاشه به رد (نه ستووری چین: ۴/۵ متر).

۵- زیخی قاوه یی به پیکهاته یه کی لاوازه وه (نه ستووری چین: ۱/۸ متر).

۶- مارن به پیکهاته ی ورده به رده کانه وه، سوور و قاوه یی (نه ستووری چین: ۵ متر).

۷- زیخی مارنی، چین چین و په ننگی سوور بۆ قاوه یی و پیکهاته ی زور پشه و (نه ستووری چین: ۹ متر).

۸- مارنی چند په ننگ (نه ستووری چین: ۱۲ تا ۱۵ متر).

۹- زیخی مارنی به په ننگی قاوه یی و به پیکهاته ی زور لاوازه وه (نه ستووری

چین: ۸ تا ۱۲ مەتر).

۱۰- زیخی رهنگ سەوز بە پینکھاتەیهکی زۆر پتەو و چەندین چینی ۰/۴ تا ۱/۸ مەتر لە سەر یەک (نەستووری چین: ۷/۵ مەتر).

۱۱- مارنی چەند رهنگ بە چینی نەستووری گەچیهوه (نەستووری چین: ۲۸ مەتر).

دیاریکردنی تەمەنی ئەم چین و پینکھاتانە زۆر زەحمەتە. بەلام دەزانریت کە هی سەردەمی ئەتۆسینن. ئەمە تەنیا دیاری کردنیکە کە لە بارە ی تەمەنەوه گەتوانم بیخەمە پوو. رێژە ی خوی لە گشت ئەم پینکھاتانەدا بەرزە.

لە چینهکانی مارنی نمرە ۳دا تایبەتەندی مومیایی (ozokerite) بەدی دەکریت. ئەم رەگانه کەمتر بەدی دەکرین و کەمتر دەبینریت کە نەستووری زۆریان بیت. درشتی شانە لەم پینکھاتانەدا لە نیوان ۲ تا ۳ میلیمەتر دایە. هەندێ جار لە نیوان ۱/۵ تا ۲ سانتیمەتریشدا لە گۆراندایە. ئەوان بە هۆی دەرکردن و پسادا تیبەریبونی رۆنی کانزایی بە ناو مارنەکاندا بەدیھاتوون. ئەم بابەتە لە ناو گشت کانزا نەوتیەکاندا ھاوبەشە و لێرەدا ئەم بابەتە گرنگی زیدەتری لە هی کانزاکانی تر نییە. ئەم پینکھاتە مومیایی (ozokerite) ە قابیلی دەرھێنان و بەکارھێنانی جیددی نییە. ئەوان لە سەققی کانزاکاندا کۆ بوونەتەو، کەواتە لە پروبەریکی بچووکدا بەرچاو دەکەون. بەلام لە پراستیدا بوونی مومیایی (ozokerite) لە سەرووی کانزاکان سەلمینەر و دیاریکەری گرنگی کانزا بە ئەژمار دیت. پتۆیستە زیاتر لیکۆلینهوه کەمان بە لیکۆلینهوه ی نەوتی دەولەمەند بکەین، چونکە بە پتیی زانیاریەکان پرتیکی زۆر نەوت لە ناوچەکەدا بوونی ھەیە و لەم سەردەمەدا زیدەتر لە کانزانی تریش نەوت گرنگترە.

بینیمان که له دوو لای هیلنیک که لیبهوه نهوت دهرهکهویت دوو حهوز به قهبارهی نایهکسانهوه بوونیان ههیه. ههروهها لهم خاله‌دایه که ئهم هیللی دابه‌شکردنه له لایهن پیره‌وی رووباریکهوه که روونی کانزایی تیادا به‌دی ده‌کریت بر‌دراوه. ده‌میتتهوه که هه‌لکه‌وتهی گه‌وره‌کانی ناو سه‌رچاوه‌که که نه‌وتی پیادا ده‌چیت بق سه‌رچاوه‌کان لیکۆلینه‌وه‌یان له سه‌ر بکریت.

یه‌که‌م نه‌گه‌ر ئه‌وه‌یه که سه‌رچاوه دهره‌کیه‌کان دروست له سه‌روو گه‌روه ناوخۆیه‌کان هه‌لکه‌وتبن و نه‌وت راسته‌وخۆ له شوینی سه‌ره‌کی خۆی به‌ره‌و دهره‌وه بیت.

ئهم نه‌گه‌ره هه‌یج لایه‌نیک‌ی وه‌های تیادا نییه که به نامه‌عقول بزانی‌ت. چونکه لهم پروانگه‌وه که چینه‌کان له هه‌ر دوو لای راست و چه‌پ به شتیه‌ی لار له سه‌ر یه‌کتر هه‌لکه‌وتوون، بۆیه به‌رده‌وام نه‌وت له ژیر پاله‌په‌ستۆ و فشاردا ده‌بیت و به‌م هۆیه‌وه ئهم نه‌وته به‌رده‌وام هه‌وللی هاتنی به‌ره‌و به‌شه‌کانی سه‌روو ده‌دات و لهم کاته‌دا سه‌رسوورپه‌نته‌ر نیه که هه‌ندێ جار لهم چال و بیره ناویانه‌دا که له لایهن خه‌لکه‌وه هه‌لکه‌ندراون نه‌وت بینریت و تا به‌تال‌کردنی بیر زیاتر به دره‌نگی بکه‌ویت نه‌وا بریک‌ی زیاتر نه‌وت تیادا کۆ ده‌بیتته‌وه. لهم حاله‌ته‌دا هه‌روه‌ها رۆنه کانزاییه‌که‌ش به جینگه‌ی بوونی له ژیر پاله‌په‌ستۆی چینه‌کانی زه‌ویدا تا راده‌یه‌ک که بۆی مومکینه به‌ره‌و دهره‌وه واتا ناو بیره‌کان ده‌کشیت.

به‌لام ئیمه زیاتر بیروپامان وایه که گه‌رووی ناوخۆیی یه‌کتیک لهم دوو حه‌وزه‌ی باسکراوی باشوور و باکوور له‌و شوینه‌دا که که‌لینه‌کانی ناو خاک پر بوون، واتا به راده‌ی تیر بوون گه‌شستوون کرایته‌وه و دهریاچه‌یه‌کی ناوخۆیی که سه‌رچاوه شوینی لاهه‌کی و هاوسنییه‌تی به‌دی هاتبیت.

کهوابوو لهم بوارهدا به شیوهیهکی گشتی دهبیت چهمانهوهکانی که بهرهو ناو زهوی واتا له قوولایی دهچن زیاتر له بهشه زهویه بهرزبووهکان ههنگر و بهدر بن. تیسنا که ناتوانین بلتین که نهوت له بهشه باکوور یا خود باشووردا ههنگهوتوووه و نهم ولامه تنیا به لیکۆلینهوه وردهکان ولام دهدریتتهوه. بهلام نهوهی که سهلماوه و لینهوه دلنیا بووینهتهوه نهوهیه که نهوت لهم ناوچهیهدا بوونی ههیه و قهبارهیهکی زۆریشی ههیه. بهلام له بارهی چهندیتهی کانزاکانهوه زانیاری وردمان لهملا و لهولا دهست کهوتوووه. بهلام نهم زانیاریانه لهگهڵ دیراسه مهیدانیهکاندا بهراورد نهکراون. بهلام من تهنکید دهکهسهوه که بوونی وهها سهرچاوهیهک و مهیدانیک به قهبارهیهکی یهکسانی سامانی کهرکووک له باکووری پشتکۆ به دریزایی زیاتر له ۳۰۰ کیلۆمهتر به پوالت ناییت گرنگی کهمی بییت.

نهو چالاکیانه که نهمرۆکه لهم ناوچهیهدا به نهنجام دهگهن میژوویدهکی کۆنیان ههیه. نهمه له پووی نهو ژمارهیه زۆره له بیرهکان که هیشتا بهرچاو دهکهون پوون دهبیتتهوه. واتا دانیشتوانی نهم ناوچانه بهم شیوهیه بیرى نهوهکانی پتیشووی خۆیانیان بۆ کهلک وهگرتن لهم سامانه پاراستوووه.

کوردهکان قوولهکانی که ههلیان دهکهمن به قوولی ۸ مهتر و پانتایی ۳/۵ مهتر و بهشی سهرووی چالهکه به ۶ مهتر دهگات. بۆ چوونه ناو نهم قوولانه یاخود بۆ دهکهوتن لیبانهوه کهلک له قادرمه وهردهگیریت. له نزیک نهم قوولاییه یا باشتتر وایه بلتین له نزیک نهم بیرهدا دوو بیرى تری به قوولایی ۹ مهتر بهرچاو دهکهون که له پووی فراوانیهوه بچووکترن.

ناوه سویرهکان و ههروهها نهوت لهم دوو بیرانهدا که باسمان لیهو کردن کۆ دهبنهوه و به ۴ تا ۵ پۆژ نهم بیرانه بهتال دهکرتن. له ههر جارێ لهم بهتال کردنانهدا

نزیك به ۲۵۰ لیتر پوڼی خاو و پریک ناوی سویر له بیره کان ده پریخته دهره وه. به تال کردنی بیره کان به که لک و هرگرتن له په تیکی دریز و سه تلنیکه موه به نه نجام ده گات. نهوتی ده سته که وتوو له شو تینکدا که پیشتر پوی ناماده کراوه کو ده کرتنه وه و ناوه سویر هکان له به شیکه تری زهویه که دا دینه رشتن تا تووشی به هه لم بوون بینه وه. ده تا دوازده کهس به دریزایی پوژ هم نیشه پر ماندوو بوونه به سهر ده بهن و ههر یه که یان پوژی یه ک قران و هر ده گرن.

ناوه سویر هکان که تووشی به هه لم بوون دهن خوئی له پاشی چی ده مینیت. دوو کیلو له م خویانه به پینج شایی به فروش ده گات، به لام هم خویانه به شپوه یه کی خراب راده گیرین و پوڼی نهوت ددهن.

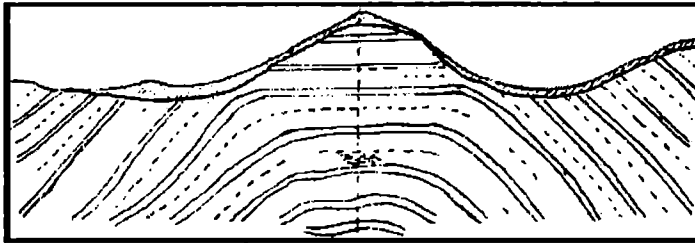
له باره ی پوڼی خاو ده بیت بلیم که به پشتی و لاخ تا قه سری شیرین بار ده کرت و له م شاره دا دوو لیتر به یه ک تمن به فروش ده گات. و اتا سئ شایی بو یه ک له سهر سئی ههر لیتریک. له قه سری شیرین پوڼی خاو ده پالتوریت و دوا ی هم کرداره ههر دوو لیتر له م پوڼه پالتوراوه به دوو تمن ده فروش ریت.

هم پوڼه خاوه زور شل پوڼیکه توندی هه یه. نهو چال و بیرانه که کورده کان هه لیان ده که من که متریان به م چینانه له زهوی ده کهن که نهوتیان تیا دا کو بو ته وه. من باس له وه ناکه م که هم کازا و نهوتانه لای ئیران - حکومتی ئیرانی - چ گرنگیه کی هه یه.

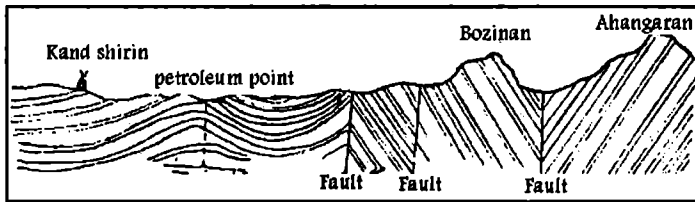
همه ش ده زانین که گشت نهو نهوتانه که له چین و هیند و ئیران و عیرا قی هم پوڼه سووتینرین و به کار ده هینرین له باکو یا پینلیسوانیا ده هینرین. که لک و هرگرتن له م سامانانه بو ههر ولاتیک سهرچاوه ی داهاتیکه مهن ده بیت. همه ش له چیگه ی خوئی بیت که نهوت به شی ته نانهت یه ک چرا له ولاتیکه وه ک ئیران

به نرختیکی زۆر بهرز دهست دهکهویت!

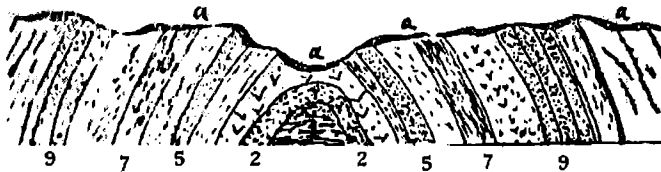
بۆ ناردنه دهروهه نزیکترین بهندهر بهغداده. ئههه له حالیکدايه که نهوتهکانی باکو ناچارن تا کانالی سوئز تیهه بکهن و به هیند بگهن. نهوتی زههاو راستهوخو به هیند دهگات و له گهه نهوتی باکو دا کتیر کن دهکات.

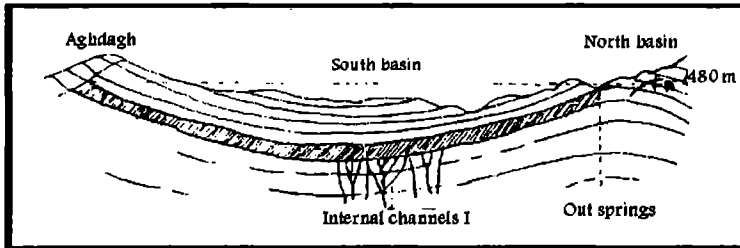
شێوهی ٤٢- نیوهه و (ههزفیل)ی زهوی و کیلگه نهوتایه کان.

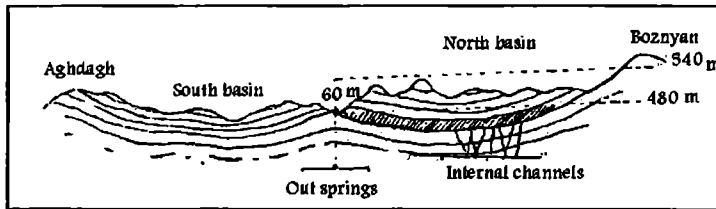
شێوهی ٤٣- نیوهه و (ههزفیل)ی چای بزنان.

شێوهی ٤٤- نیوهه و (ههزفیل)ی بیکهاته بهرده کانی نزیک سهرچاوه نهوتیه کان.

شپوهی ٤٥- نیوه پرو (پرو فیل) به کک که گومانی لینه کریت سهرچاوهی نهوتی له بهشی باکووری هه بیت.

شپوهی ٤٦- نیوه پرو (پرو فیل) ی پیکهانه بهردیه کانی نزیک سهرچاوه نهوتیه کان.

ئاوههوا، سامانی نازهل و رووهکی سروشنی

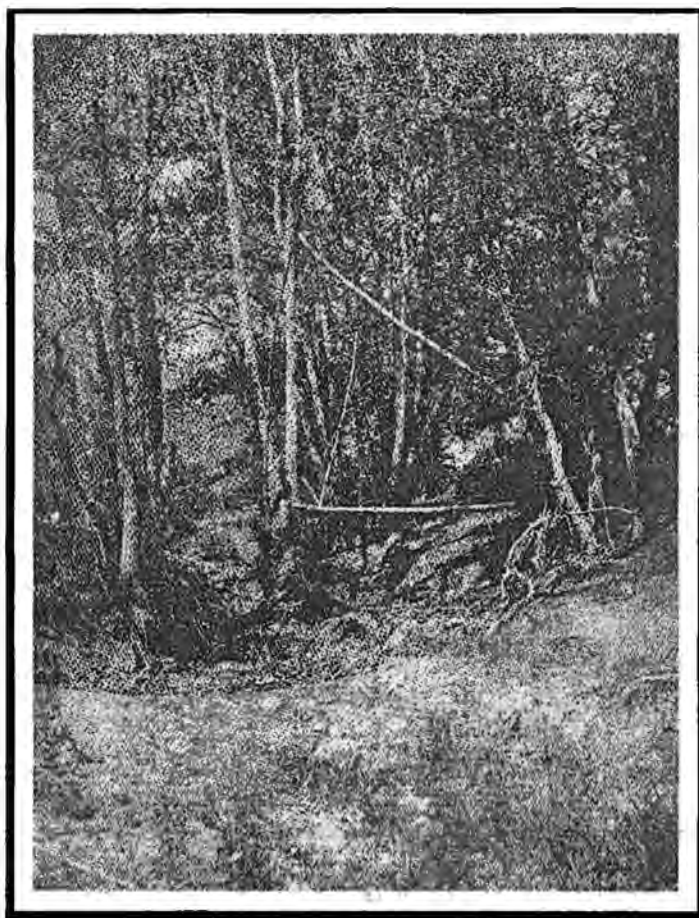
به روونی دهرده که ویت که له ناوچه یه کدا بهم ناسته تو یوگرافیا جیاواز بیت و بهرزایی و دهشت و دۆله نزمهکان بهم شپوهیه که ههیه خو بنوینن نهوا ئاووههوا یهکی یه کسان بهدی ناکریت و جیاوازیهکان سهرسوور هینه ناین. دهشتهکانی کرماشان و مایدهشت به بهراورد له گهله ناوچه بهرز و شاخاویهکاندا ئاووههوا یهکی مام ناوهندیان ههیه. بهلام به بهراورد له گهله دۆل و ناوچه نزمهکاندا هیشتا ئاووههوا یهکی ساردیان ههیه.

له کرماشان بهفر که متر دهباریت و سهرما له ناوهراستی دواین مانگی وهرزی پاییزهوه دهست پندهکات و تا کوتاییهکانی مانگی خاکه لئوه واتا یه کم مانگی وهرزی بههار دریزه دهکشیت. لهم کاتهی سالموه به دواوه ئیتر بهفرهکان تووشی

توانهوه دهبن و ناوچهکه سهوزپۆش دهییت. به هۆی بهرزاییهکانهوه که دهوری دۆل و دهشتهکانیان داوه ئەوا به دیتزایی وهرزی هاوینیش ئاوی پتویست دهست دهکهویت. گهرما لهم ناوچهیهدا ههرگیز سههرهڕۆ و به رادیهکی زۆر بهرز ناگات و شهوانی ناوچهکه فینکن.

له ناوچهی کهلهپورهکاندا و له بهرزاییهکانی تیوان کهناری راستی پرووباری گاماسیاو و دهشتی مایدهشتهوه وانا لهو شویتانهدا که ئاووههوا مامناوهندتر و بهفر زۆر به دهگمن دهباریت ئەوا کۆچهریهکان لهوهڕگی باشیان ههیه و لهم شویتانهدا دهحهوینتهوه. له وهرزی هاویندا به پینچهوانهوه ئەم کۆچهریانه بههرو بهرزاییهکانی بهرزتر له ۲۵۰۰ مهتر کۆچ دهکهن و شوین ئاووههوا فینکهکان دهکهون.

ناوچهی زههاو له پرووی ئاووههوا ییهوه به دلرفینترین شوینی ئیران ناسراوه. ئەم شوینه له داوینی بهرزاییه پهبهفرهکانی زاگرو سدا ههلهکهوتوووه و به دریتزایی وهرزی هاوین تیرئاوه. ههروهها با ساردهکانی باکوور و باکووری پۆژئاوا ناتوانن ئەم کهشه دلرفینه تووشی شیواوی بکهن. ئەم بهشه لهگهل وهرزی زستاندا ناشنا نییه و بهفر تهنیا له لووتکهکاندا دهباریت که دهوری زههاویان داوه. وهرزی بههار له زههاو پربارانی و بارانی له دوا یهکمان له بیردا دهنهخشیتیت.

شیوهی ٤٧- چناره کانی دۆلی رووباری توله.

مانگی کۆتایی زستان و دوو مانگی سهرهتای بهار کاتی ده رکهوتنی گول و رووه که کان له زه هاوه نهمه له حالیکدایه که ١٠ تا ١٢ فهرسهنگی رۆژناوای زه هاو هیشتا داپوشراوی به فره.

له کاتی هاتنی تیمه دا به رهو زه هاو له بهرزاییه کانی ریگه دا و له بانی به رزی

تیران سه‌رمایه‌کی زۆرمان چیتشت. ئیمه له ماوه‌ی رۆژتیکدا دووری نیوان چییای تاق گرا و سه‌ریته‌لمان تیه‌ر کرد و دوای چه‌ند کاتر میتریک به‌هار بۆ ئیمه جینگه‌ی زستانی ساردی گرته‌وه. نه‌سته‌مه هه‌ستی ئیمه له ده‌ریاز بوون له‌م سه‌رمایه و گه‌یشتمان به‌م به‌هاره دله‌رفینه بزائن. هه‌ستمان کرد که له‌م سه‌روشته سه‌رسه‌وزه‌دا و له ژیر ئه‌م خۆزه‌دا گشت رۆژانی ساردی رابردوومان له یاد چوو.

له وه‌رزی به‌هاردا و تا ئه‌و رۆژه که بارانه‌کان کۆتاییان پێنه‌هاتوه ناوچه‌که سه‌رسه‌وزی و جوانی خۆی ده‌باریت. به‌لام له کاتی گه‌رمای سه‌ره‌تای مانگی سه‌یه‌می به‌هار و دوای نه‌بارینی بارانه به‌هاریه‌کان گشت ئه‌و روه‌خانه که ئاوی جوگاکان و روه‌باره‌کان پێیان نه‌گات له سه‌ر پۆل تووشی وشک‌بوون ده‌بنه‌وه. به‌رزاییه‌کان و چیاکان په‌نگیکی خۆلای به‌ خۆ ده‌گرن و گه‌ر که‌سیک له‌ سه‌یه‌ر و فینکی بگه‌ریت ده‌بیت په‌نا بۆ شاخه‌کان و داوینه‌کانی زاگرووس بیات. به‌لام له‌ باری ناوچه‌کانی نزیک سنووری عوسمانی (عیساقی ئه‌مپو) ده‌بیت بلێم ئه‌م ناوچانه دانیشتوانی که‌می تیادا ماوه. ئه‌م ناوچانه با گه‌رم و سووتینه‌ره‌کانی باشووری رۆژناوا ده‌گرنه‌وه و له‌ با فینکه‌کانی باکووری بیه‌شن و جگه له‌ ئاوه سویر و تاله‌کان نیانه. که‌سیک گه‌ر له وه‌رزی هاویندا سه‌ردانی ئه‌م ناوچه‌یه بکات خۆی تووشی کێشه ده‌کات. په‌له‌کانی به‌رزی گه‌رمی له‌م وه‌رزه‌دا له گشت بین‌النهرین و شووش و سنجار و ناوچه‌کانی باشووری تر و که‌ناره‌کانی که‌نداوی فارس به‌دی ده‌کریت. له‌م ناوچانه‌دا ده‌کریت گه‌رمای سه‌خت هه‌ست پێبکریت.

له ناوچه نزمه‌کانی که‌له‌وپیشدا په‌له‌کانی گه‌رما تا راده‌یه‌کی زۆر به‌رز ده‌بنه‌وه، به‌لام به‌ هۆی ئه‌وه‌ی که ناوچه‌که داپۆشراو به دارستانه هاوسه‌نگیه‌ک راده‌گیریت. ئه‌م دۆخه بۆ هه‌لیران و زه‌رده‌لان و باله‌هه‌ون و ناوچه‌کانی نیوان ما‌یه‌دشت و

روویاری گاماسیاویش به هه مان شتیه به.

ئه وه مان له یاد نه چیت که پله کانی گهرمی لیره هه رگیز به راده ی ناوچه کانی بین النهرین بهرز نابنه وه و ئه مهش به هوی بوونی نهم بهرز اییانه وه یه که ریتگه له هاتنی با گهرم و سووتینه ره کانی باشوور و باشووری رۆژناوا ده گرن. کوردستانی کرماشان یه کتیک له وه ناوچه یه که رووبه ریتکی زۆری به رووهک و دارستان داپۆشراوه و لهم رووه وه به ناوچه یه کی ده له مه مند دیتته ئه ژمار. جگه له ناوچه کانی زه هاو و دهشتی کرماشان و مایده شت و شاخه کانی نزیک بیتوون گشت ناوچه ی کوردستانی کرماشان به رووهک و دارستان داپۆشراوه. داره کانی ناوچه که تیکه له و ناپتیک و پتکن و ئهم تاییه تمه ندیه ی دارستانه کانی کرماشان جوانیه کی تاییه تیان به سروشتی ناوچه که به خشیوه.

له دهشته بهرزه کاندای داری سپیدار و چنار و بی ههروه ها داره کانی میوه ی باکووری ئه وروویا بهرچاو ده کهن. به باشی پاریزگاری له باخه کان ده کریست و بهرده وام ئهم دارانه تیرئاون و لهم حاله ته دا باخه کان شیوازی دارستان به خۆیان ده گرن. به لآم له بهرزایی و داوینه کاندای داره کانی بهروو و ههنجیر بهرچاو ده کهن. سه بۆل یه کهم شوین بوو که تیایدا داری خورمام بینسی. ئهم دارخورمایانه ته نیا چند سالتیکه لهم ناوچه نه دا کردراون. به لآم له گه له ئه وه شدا به باشی گه شه یان سه ندووه، به لآم هیشتا وهک داره کانی خورمای باخی شای قه سیری شیرین نابن. ئه وان له هاوسینی تی داره کانی ههنجیر و پرتقال و نارنج و هه نار گه شه ده کهن. له باره ی ئه و رووه کانه دا که به باشی له شویتتیککی وهک ئهم گو شه یه له خاکی بیابانیدا گه شه ده کهن و له باره ی ئه و رووه کانه دا که له باخی قه سیری خوسره ودا بوونیان هه بووه به ئاسانی لیکدانه وه مان بو ده کریست. ئه مرۆکه یهک دانهش لهم دارانه

بوونیان نیبه به لام ویتناکردنیاں له میتشکماندا زهحمهت نیبه. ئەو دارستانه که زۆریک له جۆری دارهکانی تیدایه و له هه‌مان کاتدا ژماره‌یه‌کی زۆری جۆری نازهلێ له خۆ گرتبوو به فەرمانی سولتان بۆ راوی شا بنیاد نرابوو.

به‌رزایی ره‌جه‌و شویتتیکی گواستراوه له تێوان زووه‌کی به‌رزاییه‌کان له‌گه‌ڵ زووه‌کی ناوچه‌ نزمه‌کاندا. هه‌نار و هه‌نجیر لێره‌دا به‌ باشی گه‌شه‌ ده‌کن و داره‌کانیاں تا راده‌یه‌کی باش گه‌وره‌ ده‌بن، له‌ حالیکه‌دا که له‌ کرند (کرین) ئەم دارانه‌ لاواز و باریک ده‌مێننه‌وه و جگه‌ له‌ ده‌سته‌کانی کرماشان و ما‌یده‌شت توانای زیندوو‌مانیاں نیبه‌.

گشت داره‌کانی میوه‌ی ناوچه‌ مام‌ناوه‌نده‌کان له‌ باخه‌کانی ره‌جه‌ودا به‌رچاو ده‌که‌ون. میوه‌کان لێره‌دا وه‌ها گه‌وره‌ ده‌بن که توانای داپۆشینی داره‌ گه‌وره‌کانیاں هه‌یه. باسی میوه‌ی وشک‌کراو له‌ بازرگانیدا باسیکی گرنه‌گه‌ که بۆ ئەم ناوچانه‌ له‌م باره‌دا هه‌نجیری وشک‌کراو بوونی هه‌یه و باشت‌ترین هه‌نجیرتکی وشک‌کراوه‌ که بینومه‌.

جگه‌ له‌ میوه‌ و سه‌وزه و باخه‌کان له‌م ناوچانه‌دا کشتوکالی‌ت‌ریش به‌رچاو ده‌که‌ویت. له‌ ناوچه‌ سارده‌کان گه‌نم و جۆ و گه‌نمه‌شامی و هه‌رزن و ماش و خه‌شخاش ته‌نانه‌ت کشتوکال ده‌کریت. له‌ خه‌شخاش بۆ دروست‌کردنی تریاک که‌لک وه‌رده‌گیریت. به‌لام له‌ ناوچه‌ گه‌رمه‌کاندا به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ برنج و لۆکه‌ ... هه‌ند کشتوکالی پتوه‌ ده‌کریت. برنجه‌کانی ناوچه‌ی زه‌هاو زۆر ره‌ق و ناشیاون. ئەم برنجانه‌ توانای به‌راورد‌کردنیاں له‌گه‌ڵ برنجی گیلان و مازهنده‌راندان نیبه‌ که له‌ گشت تێراندان بازاری باشیاں هه‌یه. واتا ده‌کریت بلتین که ئەم برنجه‌ ره‌قانه‌ لای چینی هه‌ژار و جووتیار و کۆچه‌ریه‌کان زیاتر به‌ کار ده‌هێنریت.

چاندنی خه شخاش له چند سالی له مه و به رهوه له کرماشان به ره ی سه ندووه. که سیتی که عه رب که سه ره تا وهک باخدار ناسرابوو و ئیستا که میلیۆنیره ئهم چاندنه ی به ره پیداووه. ئه مرقۆ ئهم که سه عه ره به چند کارگه یه کی بنیاد ناوه و رۆژانه بریکی زۆر تریاک بۆ هیندوستان هه نارده ده کات.

به داخه وه ئه مرقۆ که کورده کان ته نیا به چاندن واز له خه شخاش نا هینن و ته نانه ت به ره و به کارهینان و اتا کیشانی کشان. ئهم که سه عه ره به بۆ ناوچه که به لایه کی مه تر سیداره. هه ره وها ئهم که سه بانکدار یکی نمونه ییه! ناوبراو له گشت ناوچه کانی ئیراندا لقی کردۆته وه و سه رۆک خیله کانی شی به ره و خۆی راکیش کردووه. ده بێت ئهم راستیه بدرکینم که ئه وه که سه بۆ ده رباز بوون له رقی ئیرانه کان خۆی وهک فه رمان به ری کۆنسولی به ریتانیا ناوزه د کردووه و له ژیر ئهم چه تره دا کاری بازرگانی خۆی به ره و پێش ده بات. له گه ل گشت ئه مانه دا کاتی ئه وه هاتووه که له تاران ه وه بۆ به گۆر داچوونی راسته قینه ی ئه وه مه تر سیه و اتا به کارهینانی تریاک کاری جیددی بکریت. ئیستا که زۆریک له خه لکانی ناوچه ی خوراسان نالوو ده ی ئهم زه هره بوون. گه ر به م شیوه به به ره و پێش به جیت له چند سالی دا هاتو دا زۆریک له ناوچه کان و خه لکانی ئیران ده گریته وه.

له کوردستانی کرماشاندا راو به شیوه یه کی به رچا و بوونی هه یه. پاوی له م ناوچه یه دا ورج و گورگ و پړوی و بزنه کتوی و که رویشک و که و له وه رزی زستاندا قاز و مراوی و پالنده کۆچه ری هه کانی تر له مه تر سی ده هاوی تریت.

به نزیک بوونه وه له بین النهرین له گه ل ئه وه دا که سه ر وشت و دار و پووه که کان به ره و گۆران ده چن له هه مان کاتدا ناژه له کانی شی به رهنگیکی تر به خۆ وه ده گرن. ئه وان له له ناو خۆل و خاشاک و هه ندی جار له نزیک پووباره کان زیان به سه ر ده به ن.

کهوهکان له بینالنهریندا دهسته به دهسته واتا به کۆمهڵ له ژێر شاخهکاندا و له داوینتهکاندا ههواونهتوهه. ژمارهیهکی زۆر ناژهلی تر لهم ناوچهیهدا بوونیان ههیه. ههروهها بهراز لیرهدا زۆره.

ناژهلان و بوونهوهرائی نهم ناوچهیه جیاوازی تیااندا به بهراورد لهگهڵ ناوچهکانی تری ئێران به پروونی بهرچاو دهکهویت. بۆ نموونه لیرهدا کۆلۆپیتتر (بالنده بچووکهکانی که دوو بالی پهقیان ههیه)هکان بوونیان ههیه و ههروهها لیبیدۆپیتتر (بالنده بچووکهکانی که خاوهنی چوار بالین)هکان بهرچاو دهکهون که جیاواز لهوانی ناوچهکانی تری ئێران.

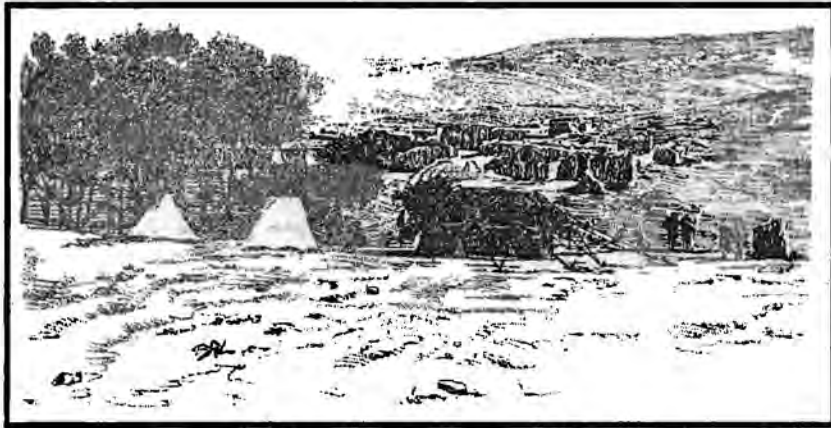
فیسهکان که بوونهوهریک له بنهمالهی سیفۆنۆفۆهکانن و جهستهیهکی سهرنج پراکتیشی وههیاان ههیه که توانای خهپوونهوهی زۆریان تیادایه و به ئاسانی له سهراو دهتوانن بووهستن، بۆیه بهلهمیشیان پێدهگوتریت بهرچاو دهکهون. ههروهها لهم ناوچهیهدا پلانزۆربهکان جیگهی خۆیان به میتلانیهکان و هلیکسهکان جیگهی خۆیان به بولیمهکان داوه. واتا دهکریت بلتین که لیرهدا ژیانی ناژهلیش تا رادهیهک جیاواز له ناوچهکانی تره. له زههاو مار و دوویشک ژمارهیان زۆره. به تاییهت له ناسهواری پاشماوهی ساسانیدا مروف دهپیت زۆر ناگادار بیت. دوویشکهکان به پهنگی پهس و زهرد بوونیان ههیه. زهردهکان زۆر مهترسیدارن و ههندی جار درێژیهکهیان به ۱۱ تا ۱۲ سانتیمهتر دهگات.

دانیشتوان

کوردستانی کرماشان نیشتمان و جیگهی نیشتهجی بوونی عاشیره ته کورده کۆچهریهکانه. جگه له دهشتهکانی کرماشان و مایدهشت که تیرانی تیادا نیشتهجین ناوچهکانی تر شوینی حهوانهوهی کوردانی ناوچهکه به. شیوهزاری جیاواز له ناوچهکه دا قسهیان پیده کریت که بریتین له: شیوهزاری لهکی که له گشت کوستانهکانی که ناری راستی رووباری گاماسیاو و ناوچهی که لهوهر قسهی پیده کهن. شیوهزاری رهجهوی که شیوهزاری خه لکانی بیوه نیج و بهرزاییهکانی رهجهوه و شیوهزاری جاف که کۆچهریهکانی نزیک سنوور تا ناو خاکی عوسمانی (عیراقی ئهمرۆ) قسهی پیده کهن. ئه م شیوهزارانه زۆر له یه کتر نزیکن. لهکی و جافی زۆر له زاراوهی سنهیی نزیک ده بنهوه و رهجهوی زیاتر له شیوهزاری هه ورمانی ده چیت و له زمانی تیرانی زۆر دوور ده که ویتتهوه.

له دهشتهکانی کرماشان و مایدهشتدا تیرانی تیادایه که پیده چیت له لایهن دهسه لاتدارانهوه له کاتی بنیادانی کۆشکهکانی ساسانی له نزیک تاق وهسان بۆ ئه م ناوچهیه هینرابن. ئه م تیرانیانه که به زمانیکی تیکه له زمانی تیرانی و وشه کوردیهکان قسه ده کهن ژمارهیهکی زۆر گوندیان بنیاد ناون. ئه وان ناوچه تهخت و دهشتهکان بۆ کشتوکال به کار ده هینن و له م رووهوه سیمای ناوچهی کرماشانیان هیناوه ته گۆرین.^۱

۱- ژاک دمۆرگان: گوندی سویمه ریزه یه کدم گونده که له لای کرین (کرنده) هوه و دوا به دوا ی تیه پرپوون له جیای زاگروس پی ده گهین. ئه م گونده له دۆلکی باریک و تهنگه بهر دایه که به دارستانهکان دایوشراوه. کشتوکال له م گونده دا که مه و خه لکانی گوند زیاتر به فرۆشی کا و جۆ به خه لکانیک که لیره وه تیه پر دهن و خۆراک بۆ ناژه له کانیان دابین ده کهن ژبان به سه ر ده بن. ئه مه ته نیا گوندیکه که له گشت ئه م کوستانانه دا بوونی هه یه. له دۆله کانی دهور و پشتدا کۆچهریهکان

شێهێ ٤٨ - گوندی دینوو و توردوو گای وهفله که مان.

له نێوان مایده شت و بهرزاییهکانی زاگرو سدا کوردهکان زیان به سهر ده بهن که به شیوازی نیشه جی بوو ده ژین.

ئهوان نیشه جتی گوندهکانن که گوندهکانیان زۆر به خرابی بنیاد نراون و کشتوکالی که میان ههیه. شوپتی هه لکه وتهی شاری کرند (کرین) که شوپتیکی شاخاوییه زمانی کوردی تیایدا قسهی پنده کریت و تا راده یهک تووشی گۆران هاتوو. له کرند (کرین) ئیتر به زاراوهی لهکی قسه ناکریت. به لکو به تیکه له یهک له دوو زاراوهی لهکی و پهجهوی دینه ناخافتن واتا تیوانیک لهم دوو زاراوهیه به کار دههتیریت.

له نزیک زههاو گوندی زۆر ههیه و له دهوور و پستی گشت رینگاکانی که به رهو عوسمانی (عیراقتی نه مرقه) دهچن گوندی کوردهکان و دانیشهتوانی کورد بهرچاو

دهحهوتنهوه که له مرقه سه ره تاییهکان دهچن که هه رگیز له گه ل ده ره کیه کاندای پنه وندیان نه بووه (نووسینهکانی ٢٣ ی فیهو بهی ١٨٩١ ی زاگ دمۆرگان).

دهکەون.

شێوهی ٤٩- گوندی حەوش کۆری و تۆردوونگای وهفده کهمان.

له باکووری رۆژئاوای زههاو، له سنووردا جافهکان بوونیدا ههیه که به شێوهزاریکی تایبەت قسه دهکەن. نهوان ژێانی کۆچهریان ههیه و جلوبه‌رگی هاوستیکانیان واتا جلوبه‌رگی عه‌ره‌به‌کان له به‌ر دهکەن.^٢

١- کرین (کرد) شاریکی بچوکه که له به‌رزایی ١٥٤٥ مەتری ناستی ڕووی ده‌ریاوه هه‌لکه‌وتوو. ئەم شاره ٨٠٠ خانوو و سێ هه‌زار کەس دانیشتوانی له خۆ گرتوووه که زۆریه‌یان جووتیارن. نه‌وانه‌ له‌م کوردانه‌ن که باوه‌ری عه‌لی‌للاهی یان هه‌یه. نه‌وان به‌ زاراوه‌یه‌کی نزیك به‌ ره‌جه‌وی ده‌دوین. کرین (کرد) له نزیك فالزیکی نزیك به‌ ستوونیه‌وه هه‌لکه‌وتوووه که پشکاته‌ی کلسی هه‌یه. به‌شێکی له‌ ناو پشکاته‌یه‌کی شاخاویدا و به‌شێکی تری له‌ داوێنی چیا‌دا هه‌لکه‌وتوووه. له نزیك کرین (کرد) پۆسته و تیلیگراف و کاروانسه‌را و چۆره‌کانی جیاوازی باغ به‌رچاو ده‌کەون. ڕیگای گاواره له کرین (کرد) تیه‌پ ده‌بیت و شوین به‌رزاییه‌کان ده‌کەوت. ئەمه‌ کویره‌ ڕیگایه‌کی زۆر خرایه (نووسینه‌کانی ٢٢ی فیه‌ری ١٨٩١ی زاك د مۆرگان).

٢- گوندی قوره‌تۆ چه‌ند سالتیکه‌ به‌ فه‌رمانی عه‌زیزخان سه‌رۆکی کوردوه‌وه له‌ که‌ناری ڕووباری زه‌هاو بنیاد نه‌راوه. عه‌زیزخان به‌ ره‌گه‌ز تورک بووه. ماوه‌یه‌ک سه‌رۆک خێلسی کۆچه‌ریه‌کانی باجه‌لان (جاف) و مێزووی ڕیگریشی هه‌بووه. دوا‌ده‌ سال له‌مه‌وه‌به‌ر سوڵتانی ئێرانی (عه‌جەم) ناوبراوی بۆ نیسفه‌هان هه‌ناوه و پششیری ناگاداری سنووری پێداوه. تا نه‌و کات ناوجه‌که‌ زۆر جار له‌ لایه‌ن ڕیگر و هه‌ندێ جاریش له‌ لایه‌ن باجه‌لانیه‌کانه‌وه وێران ده‌کرا. سوڵتان ڕووبه‌ریکی

له باشووری مایدهشت و زههاو کۆچهریه که له پوریهکان دهحاوینهوه. شیوه زاری
نهوان لهکی و نهم شیوهزاره له دۆلی پروباری گاماسیاو تا پشتکۆ و سنووری
لوپستان دریتۆ ده بیتتهوه.^۱

دانیشتوانی نهم ناوچانه گشت موسلمان و شیعهن. کرنند (کریسن) و زههاو
هاوستی موسلمانه سونیهکانن و ژمارهیهکی زۆر له دانیشتوانی نهم دوو شماره له
سه ر بیرورای عهلیوللایین.

بهلام له بارهی مهسیحیهکانهوه ده بیتت بلتیم که له گشت نهم ناوچانهدا تهنا نهت
یهک کهسی مهسیحی بوونی نییه.

زۆری زهوی نیوان پروباریهکانی ههلووان و دیالهی له گهه له پاره ی سالانه ی ۶ تمهن (۴۸۰
فرانک) دا به ناوبراودا و ههر وهها عمزیزخانی به پله ی سهرتییی وه رگرت. له م کاته دا عمزیزخان
نهم کهس و ختیلانه ی ترس و دوودلی لنیان هه بوون به رهو ناو خاکی عوسمانی (عیراقی نهم مرۆ)
دوور کرد نهوه و بۆ حهوانه وه ی کهسانی نزیک ی خۆی و سوارکارانی گوندی قوره تۆی بنیاد ناوه.
دواتر له ناوچه ی نزیکتر به سنوور گوندیکی تری بنیاد نا و کورهکان و کهسوکاری خۆی تیادا
نیشته جت کرد. نهم مرۆ که سنووری نیران به م هۆیه وه زۆر سه قامگیر و نارامه. چونکه نهم پارێزه ره
سنووره له بهرام به ر عوسمانی (عیراقی نهم مرۆ) دا رۆلی ریگر ده گیتت و کهستیک که به ریگری
گهوره بوو بیتت زیاتر به رهو سنووری هاوستیکه ی ده جیتت و له ناو سنووری نه ودا چالاکی خۆی
دهنوینتیت (نووسینهکان ۱۰ مارس ی ۱۸۹۱ ی زاگ دمۆرگان).

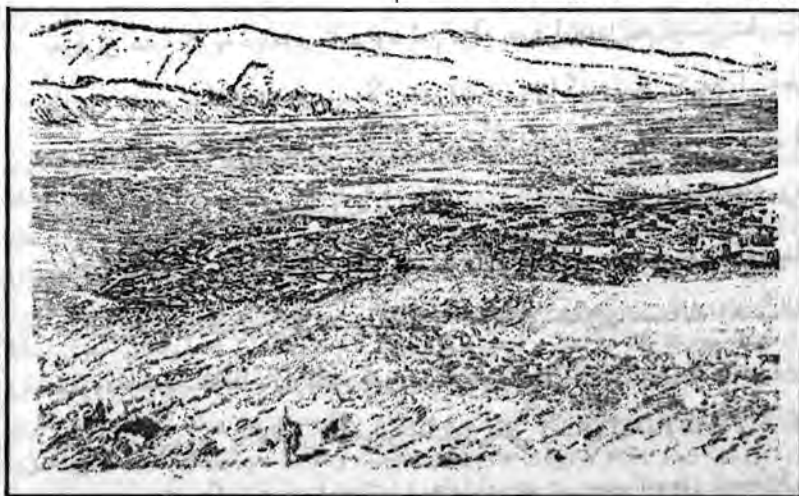
۱- له باره ی کۆچهریهکانی هه لیران و بالهون (بالهن) ده بیتت بلتیم که نهوان تیکه له یهک له کورد و
لوپهکانن. نهوان له هه ژاری و فه قیریدا ژیان به سه ر ده بن. له م روانگه وه که نهم دۆل و دهستانه له
حکومه تی ناوه ندیه وه زۆر دوورن نه و نهم خه لکانه به شیوازی سه ره خۆیی ژیان به سه ر ده بن.
زۆریک له م خه لکانه نه و یاغیا نه ن که له حکومه تهکانی هاوسن رایان کردووه و لیسه دا له ژیر
ختیوه و چادره کاند ده ژین. نهوان که متر کشتوکال ده کهن و زیاتر نانی به رووی شیرین و به ر و
بوومی دهسکه وتوو له نازه لهکانیان بژنوی ژیانیان دا بین دهکات. نهوان ریگرانیکی ترسناکن و
سه لامه تی تیمه ته نیا به بوونی سیلاحهکانمان مسۆگه ر بوو. چه ند مانگ له مه به ر که دوو کهسی
پشتکۆ و یستوویانه له ناوچه ی نهوان تیه ره بن و بۆ کرمانشان بچن له لایهن نه و ریگرانه وه ها تونه
کوشتن (نووسیهکانی ۲۸ ئاپریلی ۱۸۹۱ ی زاگ دمۆرگان).

شار و گوندهگان

کوردستانی کرماشان لهم پروانگهوه که ناسهواری بینا کۆنهکانی تیادایه له تیراندا گرنگی تایبهتی ههیه و له راستیدا کرماشان و شووش و شیراز لهم پروانگهوه وهک یهک گرنگی دهنوینن.

ههرچهنده که دهبویه من له بهرگیکی تایبهتدا باس لهم ناسهواره میژوو بیانه بکه، بهلام له باستیکی تهسهلدا نهم باسه له رۆژههلاتهوه بهرهو رۆژئاوا دهخهسه روو. له چهند فهرسهنگی کهنگهفر له نیوان کویستانهکانی کوردستاندا دۆلێکی بهرفران ههیه که به دینهوهر ناسراوه. لهم دۆله بهرفراوانهدا له کۆندا شارێک به ناوی دینهوهر بوونی ههبووه. بهلام نهمرۆکه تهنیا گوندیکی کهم بایهخی لێ ماوهتهوه. به پیتی نووسینهکانی یاقووت (معجم البلدان) پانتایی دینهوهر یهک له سه سیتی ههمههههه بووه. نهم شاره به باخهکانی میوه و کشتوکالی چالاک دهوهر دراو بووه و له ناوچهیهکی جوان و رازاوه و پر ناودا ههلهکهوتوووه. نهم شاره ساحیبی چهندن زانای گهورهی ئیسلامی بووه که نمونهی نهوان عبدالله وهب الحافظه. ههروهها لهم شارهدا بازاریکی گهرم و شویتنی ههوانهوهی میوان ههبووه. بهلام نهمرۆکه دینهوهر یا ههمان دینهوهر ناسهواریکی وههای لینهماوهتهوه و به گشتی له ناوچهوه. تیس تاکه نیتر دینهوهر تهنیا به مانای شویتنی ههوانهوهی کۆمهلیک کورد - بێ گرنگی نهوتۆ - به کار دیت. باخهکان ناسهواریان لێ پراوه و کشتوکال پاش گوێ خراوه. نیتر ناوی شاریکی به جوانی شاری دینهوهر بۆ نهم شوینه به کار نایهت. له نیوان گوندهکانی زیواجوو و شیخان ناسهواری دینهوهر بهرچاو دهکهویت. زهویهکانی نهم بهشه تهواو ناسۆیین و خهلهکانی ناوچهکه بۆ دۆزینهوهی شتومهکی گرانبهها چهند شویتنیکیان ههلهکهندوون. لهم شوینهدا چهند سکهیهکی سهردهمی ههخامنهشی تا سهردهمی دهسهلاتی عهربهکان دۆزراوهتهوه. لهگه

بریک زیر، کوردهکان نهو شتومهکانه که به دهستیان دههینن له گدل خان واتا سهروکی خویاندا بهشی دهکن. بهلام لهم روانگهوه که نهه هه لکه نندن و دۆزینهوانه بینیزی حکومهتن بۆیه زۆر جیتی باوهر و متمانه نین و من بۆ دیاری کردنی میزوی نهه ناسهوارانه نه متوانی جگه له چهند ورده که لوپه لیک شتیکی تر به دهست بهخهه. نهو سکانه که باسم لیوه کردن له هه مه دان پیتشانم دران. نهوان منیان دلنیا کرد که نهو سکانه له شویتی دینهوهر دۆزراونه تهوه، بهلام من نه متوانی راستی نهو ورده کاریانه که به من دران بیانسه لمینم.

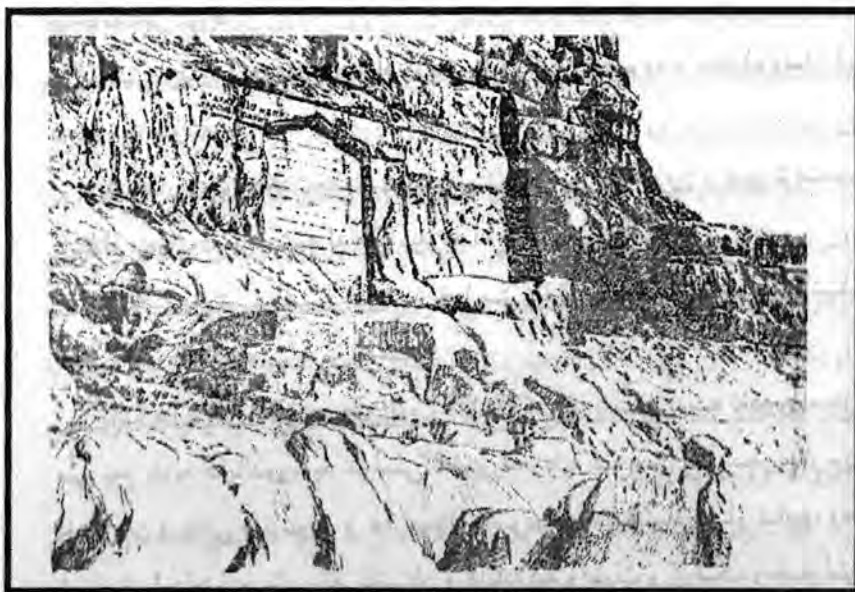
شپوهی 0۰- شوینی شاری دینهوهر.

ههرچی بیت نهه روون و سهلماوه که دینهوهر له رابردوودا شاریکی گرنه و گهوره و پرچه شیمهت بووه.

به تپه روون له دیناوه به تهنگه بهریک دهگهین که نیمه به زهویه کراوهکانی گاماسیاو دهگهیه تیت. لیتهدا به هۆی کرداری ناوهوه شاخهکان شپوازی چهندین

دهندووکی تیژیان وه گر توه. و هر لیره دا ناسه واری رینگایدک که به دهستی مرۆق هاتۆته دروست کردن ده بئیریت.

له نزیک بیستونه که ناوی رووباری دینه وهر به رووباری گاماسیا و ده گات. که میک له سهرووی نهم به شه دا و له که ناری چهپی رووباره که شویتیک به ناوی تهختی شیرین هه به که تیایدا ته بۆلکه کان ناسه واری چند کۆشکیکیان له خو گرتوه که پتده چیت هی سهرده می ساسانی بن.

شویه 01- ناسه بهرده کانی بیستون.

بیستون گوندیکی بچووکه که له نزیک شاخی مهزنی بیستونی ستونیدا کئوی په راودا هه لکه و توه. له سهه نهم شاخیه که داریووش باسی داگیر کردنه کانی خوئی وینا کردوو و بیره وه ریه کانی خوئی هه لکه ندوو و له

سهردهمی تیمه شدا پاشایه کی ئیرانی ناوی خوی پیوه زیده کردووه. نووسراوه کانی هه خامه نه شی زۆر دوور و دریتز و بۆ بواره کانی جوگرافیا و میتزوو هه لگه ری چه ندین به لگه ی گرنگن که بهم وشانه دهست پیده کهن:

منم داریووش، پاشای گه وره، پاشای شایه کان، پاشای پارس، پاشای ولاتان و کوری ویشتاسب و نهوی نهرشام، هه خامه نه شی.

پاشا داریووش ده لیت: من کوری ویشتاسبم و باوکی ویشتاسب نهرشام بووه و باوکی نهرشام ئاریامنه و باوکی ئاریامنه چیش پيش بووه و باوکی چیش پيش هه خامه نه ش بووه.

پاشا داریووش ده لیت: تیمه له کۆنه وه ناویانگمان هه بووه و پاشا بوونمان له کۆنه وه بۆ ماوه ته وه.

پاشا داریووش ده لیت: هه شت پستی پيشووی من پاشا بوون و من نۆه مین پاشا له بنه ماله که مدام، تیمه له دوو سهرده مدا پاشا بووین.^۱

پاشا داریووش ده لیت: من به خواستی نه هوورامه زدا بووم به پاشا و نه هوورامه زدا پاشایه تی به من به خشی.

پاشا داریووش ده لیت: به لئی له و ولاتانه دا که من پاشام نه مه نه هوورامه زدا منی بهم پله یه گه یاندووه. به خواستی نه هوورامه زدا یه که من له سه ر پارس و خووزیان و بابل و ناسوور و عه ره بستان (مودرای) و ولاتانی ناو ناوی وه ک ئسپرد (سارد) یۆن و ماد و نهرمه نستان و کاپادۆکیه و پارت و زرنگ و هه رات و خاره زم و باخته ر و سه غد و قه ندهار و سرمین و ستاگوش و ره خج و ماسی

۱- سهره تا شمش پاشا و دواهه مینیان هه خامه نه ش، پيش ده سه لاتی فراژورتس تا ۶۵۰ سالی پيش زاین. دواتر سه ر له نۆی له کوروشه وه (ج. اوپرت، نه ته وه و زمانی ماده کان، لاپه ره ی ۱۱۳، نووسینی ۱).

(مهککه) که له سهر یک ۲۳ ولات له خو ده گريت پاشايه تی ده کم. دواي نهم وتانه باسيکی وردی چالاکيه گرنه گه کانی حکومه تی داریووش دیت.

نهم نووسینانه که له نووسینه کانی هه خامه نه شی که بو ئیمه جی ماون به سی زمانی مادی و پاریسی و ناسووری تو مار کراون. نهم نووسینانه له دوزینه وهی سره کانی نووسینه میخیه کاندای پرتلی گرنه گیان هه بووه.

له مغریب که تیبهی داریووش واتا تاشه به ردی گه وره ناماده کراوه، به لام کاره کانی به کوتایي نه گه یشتوون و هیچ نووسراویک له سهری هه لئه که ندراره. نهو کاروانانه که له به غداده وه به رهو تیران دین گشتیان له به رده م تاشه به رده کی بیستوون تیبهر دهن و به م هوی شه وه شاعه باس بو نهم کاروانانه له م شویتنه دای کاروانسه رایه کی رازاوه ی بنیاد ناوه.

نهم تاشه به رده که لای تیرانیه کان به بوغستان و لای یونانیان به بغیستانوون ناسراوه. جگه له تیرانیه کان سه رنجی عه ره به کانی شی به ره و لای خو ی پاکیش کردووه. نهوان نهم که فره به بیستوون (بیستوون) یا به هستوون ناو ده بن و نه مه ناویکه که زیاتر بوی به کار ده تیریت. خه لکانی ناوچه که نهم سیما و شیوانه که له سهر نهم که فرانه دای هه لکه ندراون بو رووداوه نه فسانه بیه کانی خو یانیان ده گه پرتنه وه. یاقوت نووسیویه تی که:

«له خوارووی نهم شویتنه له سهر که فریکی سافدا شوینی هه لکه ندرای نانشکیک به رچاوه ده که ویت که روونه نه مه کار و شوین دهستی مرۆفه. پروون و به رچاوه که یه کیک له پاشاکانی تیرانی به مه بهستی ده رختن و سه لماندنی گه وره یی و هیزی خو ی خوازیاری بنیادنانی بازاریکی گه وره له ده وری چیا بووه.»

بهلام نهمه پیناچیت زیاتر له خهیا لیک شتیکی تر بیت که لای نووسهری
 عه ره ب خۆی نواندوووه. چونکه نهمه ته نیا ناماده کاری بو که فریکی گه وره یه و
 هیچی تر. بهلام نه گهری نهمه ش هه یه که له نزیک نهم سه رچاوه ناوه پوونه ی که له
 تاشه بهره که وه ده رزته ده ره وه بینا و دامه زراوه ی لسی بوو بیت، بهلام نهمرۆ که
 شتلیک جگه له چهند پیکهاته ی وردبووی بی ناو نیشان شتیکی تر به رچاوه ناکه ویت.
 له بهرزایه ههکانی هه لکه وتوو ی که ناری چه بی پووباری گاماسیا و له بهرام بهر
 که قری بیت و نندا چهند گۆریکی سه رده می هه خامه نه شی به رچاوه ده که ون.
 سه رنج راکیشتر بی نهم گۆرانه گۆری دیتوو یه. نهم گۆرانه پیتش من له نه ورو پواوه
 سه ردانکه ریان بو نه هاتوووه. له رۆژ ناوای نهم بهرزایانه دا و له دۆلیکی زۆر کراوه دا (که
 شتوازی دهشتی له خو گرتوو و زیاتر له دهشت ده چیت تا دۆل) شاری کرماشان
 هه لکه وتوووه که به کرن گترین شاری کوردستان ده ناسریت. نهم شماره له سه ر
 دوا شه پۆ له هکانی بهرزایه ههکانی چیا سی هه لکه وتوووه و به شتوه ی نامفی تیا تر بنیا د نراوه.

شتوه ی ۵۲- کرماشان

گشت نهم سیمایانه بۆ سهردهمی ساسانی دهگه ریتنه وه.

شیوهی ۵۳- کرماشان، کوشکی حاکم

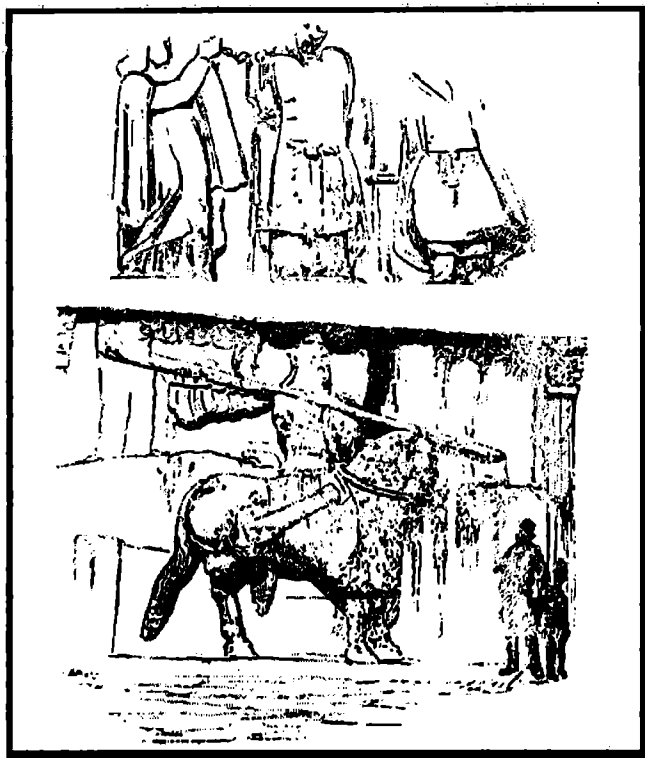
له دهروهی هۆله گه وره که دا تاشه بهردینکی رازاوه بهرچاوه ده که ویت و له بهشی چهماوهی سه قفه که دا دوو فاتح بهرچاوه ده که ون که تاجیکیان به دهسته وهیه. دیواری خواره وه تیکه له یه که له دوو چین و ناسته. ناستی یه کهم هه لگری وینهی سوارکاری که که نینه و قه لغانی هه لگر توه. له وینه که دا دیاره که سوارکاره که جلوه برگی زرهی (دژه نینه) ی له بهردایه. و ناستی دووه و اتا وینهی دووه سن پیاو له خۆ ده گریت که ناوه راستیه که پاشایه و به جلوه برگی قوماشی حاشیه داره وه ده که وتوه که پالی دا وه ته وه.

دهور و پشتی بینایه که به وینه هه لکه ندراره کان رازاوه ته وه که وینهی پاو بیتان ده دن. له بهشی رۆژ ناوا و اتا له لای چهپ وینه یه که هه لکه ندراره که بیتاندهری پاشایه که به نینه کانی خۆی به رازیک کون کون ده کات، له ملاتریشه وه

فيله كان كۆ بوونه تهوه و نافرەتان پيشان دراون كه به جهسته‌ی رووت و به جلوبه‌رگهوه خهريك به موسيقازەنينن.

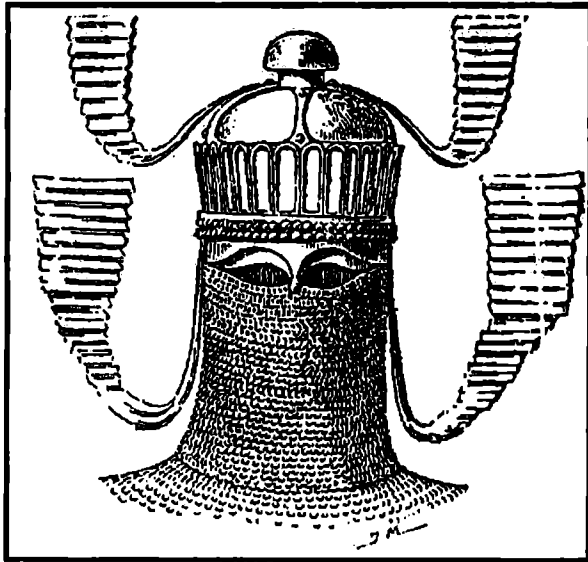
له لای راستی نهم ویتانه نوکەرەکان پيشان دراون كه نيچيره‌که‌يان پارچه‌پارچه ده‌کن.

بهره‌و لای راست ویتنه‌که‌ی تری هه‌لکه‌ندراوه‌یه که به داخه‌وه ناتە‌واو ماوه‌ته‌وه و تیايدا ویتنه‌ی ناسکینکی کتوی به‌رچاو ده‌که‌ویت که راو کراوه و له‌م راه‌دا یاشا جزووری هه‌یه و نافرەتان له‌ملاوه له سه‌ر کورسیه‌ک دانیشتون.

شێوه‌ی 04- هه‌لکه‌ندراوه‌کانی تاق و هسان

ههروهک باسماڻ لێوه کرد نهیوان له ڤووی ئەم جۆره ناسهواره ههڵکه ندر اوانه
گرنگی زۆر کهمتری ههیه. بهشی سهرووی ناستی یهکهه یا ههمان وێنای خواروو
دوو ڤیاوی له خۆ گرتوون. نووسراوهکانی که تیايدان بهم شێوهیهی خواروون:
ئەم کهسهی که له خواروودا وێنهکهی هاتووه ڤهستیاری نههوورامهزدا
شاپووری گهورهیه. پاشای پاشاکانی تیران و تیردراوی ناسماڻ و له ڤهگهزی
خوداکان، کوڤی ڤهستیاری نورمیرۆ، نههوورامهزدای گهوره پاشای پاشاکانی
تیران و له ڤهگهزی خواکان نهوهی تیرسی مهزن پاشای پاشاکانه (بگهڤتسه بۆ:
سیلۆستیر دوساسی، نووسیهکانی له بارهی سهردهمی باستانی تیرانی، ڤاریش
۱۷۹۳، ل ۲۴۳).

شێوهی 00- کلاری پاشا، وێنه کراو له ڤووی ههڵکه ندر اوه کانی تاق وهسان

نهم که سهای که له خواره و هدا وینه که هی هاتووه په رستیاری به هرامی مه زن و پاشای پاشاکانی تیران و له په گه زی خودا کانه. شاشاپووری مه زن پاشای پاشاکانی تیران له په گه زی خودا کان و نه وهی هورمه زدی گه و ره پاشای پاشاکانه (بگه پرینه بو: سیلوسیتیر دوساسی، نووسیه کانی له باره ی سرده می باستانی تیرانی، پاریش ۱۷۹۳، ل ۲۵۵).

وهک بینیمان نهم ناسه وارانته به فرمانی به هرام کوری دووه می شاپوور، کوری هورمه زدی، کوری تیرس بنیاد نراون.

له یه کییک له وینه کانددا پاشا ویتا کراوه که یی له سهر جه سته ی نه سیریکدا داده نیت. پیشووتر سهرچاوه ی تاق و هسان به دۆله که دا پرینی کردووه. به لام له م سالانه ی دوا پیدا وکیل الدوله به مه به سستی ناودیزی زویه کان چه ندین به ره به ست و به نداوی له سهر پرته گی نهم ناوهدا هیتا و ته کایه. به هدی نهم کاره وه دوو تا سی ستوون دوزراونه ته وه که به رای من له روانگهی میعماری ساسانیه وه گرنگی زورپان هه یه.

له نیوان تاق و هسان و شاری نهم پرۆی کرماشاندا ژماره یه کی زور کنه لاره و پاشناوه ی شاری کامبادانه بهرچاوه ده که ون. تا تیتستا هیچ لیکنولینه وه و پشکنینیکی زانستی له م رووه وه بو نهم شوینه به نه نجام نه گه یشتووه: به لام خه لکانی ناوچه که زور جار له کاتی چالاکیه کشتو کالیه کانددا به سکه ی سرده می ساسانی ده گن.

که مییک له ولاتره وه کاتیک لیزی به ره وه ده سستی که لده ده ست پییده کات ناسه واری تری ساسانی بهرچاوه ده که ون که به تهخت گهرا ناسراوه. نه مانه له رووی هه مان وینه کانی تاق و هسان دروست کراون، به لام به چیگهی نه وهی که له سهر تاشه به رد هه لکه ندرین نه وانه له سهر به رده تاشراوه کان دروست کراون. پیشووتر

نهم ناسهوارانه له سهر ریگه هه لکه وتیوون، بهلام نهمرۆکه شوینی ریگه و جاده که گۆراوه و بهم هۆیموه تمخت گهرا له شوینیکی دوورده سندا ماوه تهوه. ریگه کۆنه که که هیتشتا ناسهواری ماوه تهوه به پیکهاته مهرمه په کانی داوینی چیدا تیهه بووه. بۆ بهشی دهرهوهی جاده که له زۆر شویندا که لک له دیواری بهرد و گهچی وه گریراوه. نهم کاره سه رنج پراکتشه نهمرۆ ویران بووه. نهم ناساره هه رگیز پاریزگاری لینه کراوه و کاتیک پاشا بۆ زیاره تی که ره بلا چووه ریگه ی نوئ لیدراوه و نهم ریگه یه له بیر کراوه. نهم ریگه نوئییه زۆر که منتر له ریگه کۆنه که که پاشاکانی ساسانی گرنگیان پیدابوو قاییلی هاتوچۆن.

زه هاو که له داوینی زاگرۆسدا هه لکه وتووه ناسهواری میژوویی زۆری له خو گرتووه. زه هاو دوو شار یا خود باشتره بلتین دوو گوندی گهوره له خو ده گریست. په کتیک سه ریۆل و نهوهی تریان قه سری شیرین. نهم دوو شوینه وه ک شوینی هه سانهوهی کاروانه کانی نیوام به غداد و کرماشان ناسراون.

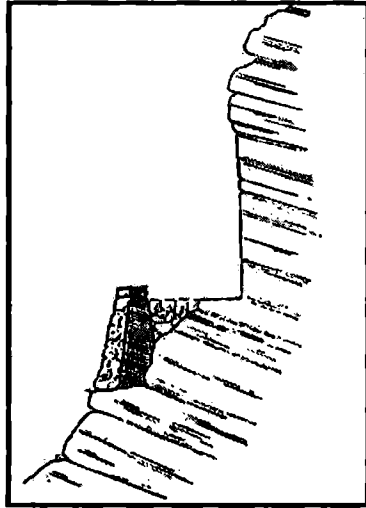
شینهی ۵۶- هه لکه ندر اوایی و نووسراوه کانی ناق وهسان

شێوهی ۵۷- حاکمه کانی کوند (کرین) و گاواره

ناوی سهرپۆل له مەمۆه هاتووێه که له م شاره دا پر دیک له سهر رووباری ههلسوان دروست کراوه و شوینی خهلمانی میژوویی تیا دا هه لکه وتووێه. دوو که ناری رووباره که چه ند ناسه وارێکی له ماوه ته وه که پێده چیت پاشماوه ی کۆشک و یان هی قه لاکانی سه رده می ساسانی بیت. سهرپۆل له سه رده مانی زۆر کۆنه وه وه ک شوینی نیشته جی بوون بوونی هه بووه. من له سه رپۆل تاشه به ردیکێ گرنگی میژوویی پاشا نه نوبانیم دۆزیه وه. نه م تاشه به رده یه کتیک له میژوویی ترین ناسه وارێکه که من له ناسیا بینییتم (بگه رپۆه بۆ: تاشه به ردیک له زه هاو، ژ. دمۆرگان و. و. شیل، کۆمه له کاری زماناسی و میژووناسی میسر و ناسووری، ل (۱۰۱).

۱- ژاک دمۆرگان: له باره ی تاشه به ردی میژوویی پاشا نه نوبانی ده بیت بلتیم که له م باره وه له کتیی کۆمه له کاری زماناسی و میژووناسی میسر و ناسۆریدا که ناومان هیتا نووسراوه: «یه ک نستمپاز (چاپ له سه ر مس یا دار) له م تاشه به رده له لایه ن سه روان «لنۆن پرژ» هوه که که سیکێ

شیوهی 08- نیوه پۆ (پروقیل)ی جادهی میژویی تهخت گهرا

ئهم تاشه بهرده نزیك به سی مهتری بهرزتر له ناستی دهشته که هه لکه ندراره و

نیزامی فه په نسا له سه فارهتی قوسته ته نه یه بۆ پیزدار هۆزی ناردراوه و ناوبراو ئه مهی له ئیختیار نه کادیعه کانی نووسین و ئه ده بیات هاویشتوه» (پا پۆرته کانی دانیشه کانی سالی 1891، ل 120، دانیشه کانی 17 ی ئاپریل). من له م کاته دا نمونه یه کی ویتا کراوی ژنه پال رالینسن که براکه ی له پینج زنجیره ی گه وری پاشایه تی (چاپی دووه، بهرگی سنهم، ل 7) دا چاپی کردبوو له دهستان دابوو، به لام تیمه رواله تی نیلا هه ی ئیستارمان نه ده ناسی. ویتا کردنه کانی سه روان بیرزه له ژماره ی داهاتووی گۆقاری ناسۆرۆلۆژیدا به چاپ ده گهن. به پشی پیشنیا ری به پیز کسایه شارم، پیزدار هتیربیرت نستمپازی ناغای مۆرگانی له چوار چینه گرتسووه و له مۆزه خانه ی ناسووری سوور پاریزگاری لینه کرایت.»

ئهم نووسینه هه له ی تیا دا یه. ئهم زانیار یانه که من له کاتی سه فه ره که مدا بۆ پیزدار ژ. ماسپۆر ناردوو مه ناوبراوی له هه له هاویشتوو. تاشه بهر دیک که سه روان برزه نستمپازه که ی بۆ پیزدار هۆزی ناردوو هه هۆر پین شیخ خانه که له لاپه ره پینچی نووسینه کانی «و. شیل» دا هاتوو و له لاین خۆمه ره وهر گتیر دراوه. به لام له باره ی ویتا کردنه کانی ژنه رال پالهنسه وه که له پینج زنجیره ی گه وری پاشایه تیدا به چاپ گه یشتوو هه به شی خواره وهی که فره کانی سه ریه لهن و به راده یه ک ناکامله که که سیک به زه محمه ت لئی تیده گات. نووسراویک که هه یه و من تو مارم کردوو و هه ره ها به لگه کانی هۆر پین شیخ خان له پش سه فه ری مندا چاپ و بلاو نه کرابوو نه وه.

لهم تاشه بهرده دا پاشا ئانویانی بهرچاو ده که ویت که پیتی خۆی له سهر جهستهی ئهسیرتکدا داناوه و ئیلاهی نی نی دوو ئهسیری له بهر دهستدایه که یهکتیکیانی زهنجیر له دهم کردووه. ئهم تاشه بهرده بو سن هیللی ناسۆیی و بیست و دوو هیللی ستوونی دابهش دهییت که به داخهوه کامل نین. چونکه به هۆی کرداری دابارین پیتکهاته مەرمهیه که گۆرانی به سهردا هاتووه و دپیری خوارهوی به تهواوی له ناو چوووه. من بو دست پتگه یشتنم به نووسراوه هه لکه ندراره کان و بینینیان ناچار به دروست کردنی قادرمه یهکی گهوره بووم که به که لک وهرگرتن لهم قادرمه یه توانیم بو لایان بچم و ئستامپاژ (له پروو گرتنه وه) یک لئیان به دست بخه م و ورده کاریه کانی ئهو ویتانه که به دستم گه یشتبون تاوتوی بکه م.

نووسراوه کان باس له وه ده که ن که:

ئانویانی پاشای به توانا، پاشای لۆلۆبی (ک. ئیم)، وینه ی پاشای ناوبراو و ئیلاهی نی نی له چپای باتیر (پادیر یا پاتیر) له سهر تاشه بهرده کان هاتووه. ههر که سینک که ئهم تاشانه هه لبگریت ئانوم و ئاتات و ئینکییت و بیلکییت و نه ده د و نی نی و سین و ساماس و و که نین و که له نه و مەرگه که ی و نه عله ته که ی راده گه یه نن، و منداله کانی به نه عله ت ده که ن که. [پتده چیت شوینه جیماوه کان به هۆی له ناوچوون و خرابوونیان قاییلی خویتدنه وه و تیگه یشتن لای دمۆرگان نه بووین، (وه رگتیران)]

وه ک ده بینین ئهم نووسراوه له بزوی جوگرافی و میژوو ییه وه گرنگی زۆری هه یه، چونکه چه ن دین ناو که هیشتا لای ئیمه نه ناسراو و نادیارن بۆمان

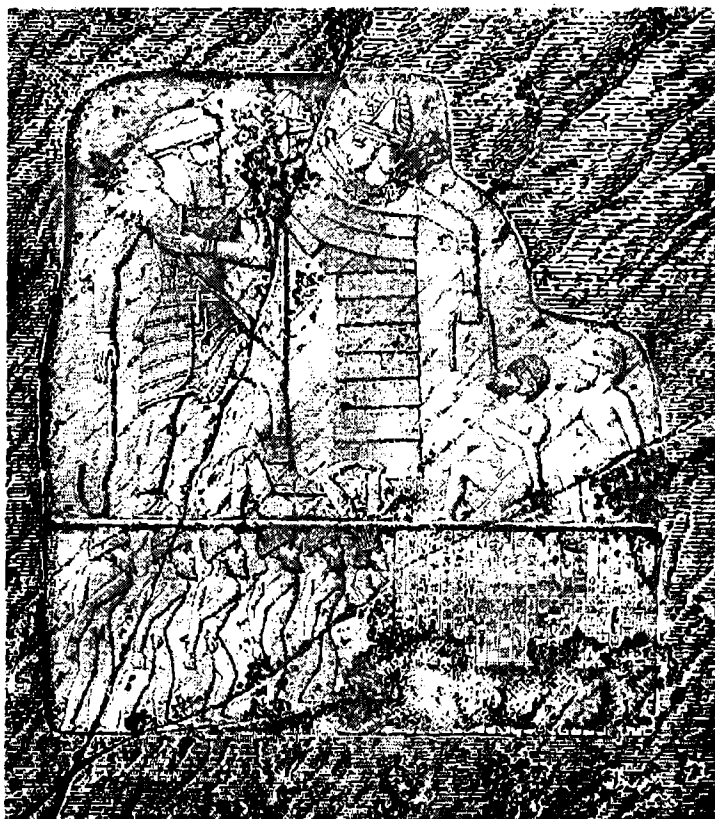
دهدرکینیت^۱.

له سردهمی نه نوپانی پاشای سامیدا و اتا نزیک به شهست سده له پیتشووی تیمه دا سهرپۆل شار بووه و که و ابوو گهر تیتساکهش هه لکه نندی زانستی به نه نجام بگهن له ژیر ته پۆلکه کاندای و له ژیر که لاهه کانی ساسانیدا ناسه واری نهم میژووه کۆنه بهردهست ده که ویت.

له دهور و پستی سهرپۆل هیشتا نووسراو و تاشه بهرد و که لاهه کان بهرچاو ده که من. من له بهرگیکی تاییهت به میژووناسیدا نهم لایه نانه باشتر شی ده که مه وه. به لاهه بهر له جی هیشتنی نهم شوینه ده بیت باستیکی کورت له باره ی گۆری داوود که هی سردهمی هه خامه نه شیبیه و له سنی کیلومه تری باشووری رۆژه لاتی سهرپۆل هه لکه و تووه بخه مه پروو.

کل داوود (گۆری داوود) له گۆره کانی نهم پۆی ده چیت. لهو گۆرانه ده چیت که له دهور و پستی پرسپۆلیس بهرچاو ده که من. به لاهه که متر هه لکه نندن و پرازاهه یی پاشایانه ی پتیه دیاره. له سهر نهم گۆره دا ویتایه ک و چوارگۆشه یه کی تیادایه که پیتشووتر له ناو نهم چوارگۆشه یه دا نووسینی تیادا بووه. خورافات نهم گۆره ی وه ک زیاره تگایه ک لیکردوه و جار به جار سهردانی ده که ن. به لاهه نهم پیرۆزه نه ییتوانیه بهر له به تال کردن و شکاندنی ستوونه کان له لایه ن موسلمانه کانه وه بگریت.

۱- شیاوه نهمه له بهرچاو بگرین که وشه ی باتیر که بز شوینی سهرپه ل له سردهمه کۆنه کاندای به کار هاتوه وهر گتیر دراوه کی له زمانه کانی توورانی مادیدا بهرچاو ده که ویت. وشه ی باتو له زمانی مادیدا به واتای «ژیره وه و خواروو» دیت. به لئی تیمه نه وهش ده زانین که له کاتی هیزشی «پاشا نه نوپانی» دا نهم شوینه توورانیه کان و مادیه کانی لئ نیشه جی بوون. که و ابوو به کار هینانی وشه ی «چیای خواروو» که له لایه ن دانیشتوانی دۆله کانی سهرووی زاگرتسه وه به کار هاتیبیت زۆر سروسشیه. ههر چه نده که نووسینه کان به زمانی «سامی» ن، به لاهه ناوه جوگرافیه توورانیه کانی به باشی تیادا پارێزراوه.

شێوهی 09- تاشهبردی ئاتۆبانی، سه‌رپێل.

له سه‌ر كه‌ناری راستی رووباری هه‌لوان و به‌ دووری یه‌ك رۆژ رینگا (به‌ پین) شاری بچووکی قه‌سری شیرین¹ هه‌لكه‌وتوووه. نهم شماره له سه‌ر شوینی شاریکی

1- ژاك دموڤرگان: قه‌سری شیرین بازارێکی خراب و ناریكۆپێکی هه‌یه. كاراونسه‌رایه‌کی گه‌وره وێرانی هه‌یه و هه‌ر وه‌ها سه‌ربازخانه‌یه‌کی پین سه‌ربازی تیا‌دا دروست كراوه. له قه‌سری شیرین كۆشكێك و چه‌ند بورجه‌كێك هه‌یه كه دوا‌زده سال له‌مه‌و به‌ر له لایه‌ن سه‌رۆك جوان‌مێسر

کون بنیاد نراوه. قهسری شیرین شاریکه که گرنگی نهوتوی نیه و تنیا گرنگیک که هیه تی هی له سهر ریگای تاران و بهغداد بوونی و چند کاروانسه رایه کی خراپه که هیه تی. ههروه ها چند که لاهویه که له قهسری شیرین هیه که سهرنج راکیشن. له کتیبی «سه فهری بۆکینگهام» دا (لاپه ره ۳۸ به دواوه) باسی سهرنج راکیشن له باره ی که لاهوه کانی قهسری شیریندا بهرچاو ده که ون. سیلفیستیر دۆساسی له نووسینه کانی له باره ی سهرده مه میژوو ییه جیاوازه کانی ئیران (ل ۲۳۵) دا باسیان لیوه ده کات و ههروه ها تۆلیفیر له سه فهردا (به رگی ۵، ل ۳۲) تیشکی خستونه ته سهر. نهم که لاهوانه سهرنجی بینهر بۆ لای خۆی راکیش ده که ن. یاقووت بهم شیه وه باسیان لیوه ده کات: «نهموی که له م بینا و دامه زراوانه هیشتا ماوه ته وه بیر و سهرنج راکیشه. ژووره کان و هۆله کان و شوینه کانی چونه دهروه و ههوشی و

سه رۆکی کورده وه بنیاد نراون و ناوبراو له گه ل خیزانه کانیدا له ویندا زیان به سهر ده بات. ناوبراو کاربه دهستی سهردانکه رانی که ره بلا بوو. به لام دواتر فه رمان به حیسام الملک باوکی میریتنج حیسام الملک حاکمی کرمانش درا که کۆتایی به دهسلانی جوان میر بهتیتیت. حیسام الملک له نزیک کۆشکدا خیه ته به رز ده کاته وه و لای سه رۆکی کورد خۆی وه ک دۆستی نزیک پیشان ده بات. ناوبراو به ره ناو خیه ته ده عوه ت ده کات و جوان میر به ره وه خیه ته ده چیت. به لام به ر له گه یشتنی به خیه ته که ناوبراو ده گرن و سه ری ده برن کۆشک چند رۆزیک خۆراگری کرد و خیزانه کانی جوان میر به سیلاح به رگریان له خۆیان ده کرد و ژماره یه کی زۆر له سهربارانی ئیرانیان کوشتن. به لام دواتر دوزمن به گوله تۆب هیرشی کرد و دیواره کانی کۆشکی له ناو برد. ۱۸ نه فسه ری جوان میر گیانیان له ده ست دا و ۱۹ ی تر گیران بۆ تاران ئیردران و نه وانیش له سالی ۱۸۸۸ دا له سیداره دران. جوان میر سوننی بوو و له لایهن زل السلولتانه وه نهم بۆسته ی پیدرا بوو. نهم رۆکه دزی به شوپه یه کی تر به نه نجام ده کات. وانا حاکم به زۆر پاره ی سهردانکه ران و خه لکان ده ستیتیت و ههر کاریک بکات بۆی ده کریت، چونکه پاریزگاری سنووره ا چونکه نهم که سه نه یوانی پاره له من بستیتیت زه ختی زۆری له به رپرسی همام کرد و پاره ی زۆری لیستاند، بهم به هانه وه که ریگه ی داوه سه که مه سیحیه کان (که مه بهستی نیمه بوو) به رۆنه ژووره و به لام نیمه ههر گیز به ره نه وی نه رۆشیتبووین. چونکه بیسی نه وان بۆ نیمه بهس بوو تا به ره وه نهم شوینه نه چین و نه وی گلاو نه که یان (نووسینه کانی ۱۸ ی مارس ۱۸۹۱ ی ژاک دمورگان).

باخهکان و... هتد که باشماوهکانیان له بدرچاوه سهلمینهری مهزنی و گهورهیی شهو کهسهیه که شه شویتانهی بنیاد ناوه.

شیره ی ۶۰- هه لکه ندر اوایی کهل داوود.

سه رده می دروست کردنی شه بینایانه که شه مرۆکه تنها که لاره کانیان ماوه ته وه بو سه رده می ساسانی ده گه رپته وه. شه بینایانه به پشتینه یه کی دارچین تراو ده ور دراون و له دوو کۆشک و قه لایه کی خۆراگر پینکه اتوون که له ناوه راستی شار هه لکه وتوون.

تۆردوو گایه ک که شه مرۆ قه لای پنده گوتر پت به چهن دین بورج دموری گیر ابوو

و له رابردوودا چه ندین بینای تریشی له خۆ ده گرت که نه مۆ جگه له بناغه کانیان و چه ند که لاوه یهک شتیکی تریان لی نه ماوه ته وه.

گوتمان که چوار ده وری نه م کۆشکه پشتینه یهکی دارچینراو و باخات بووه. بۆ گه یاندنی ناو به گشت باخه که تۆری ناو دیری بۆ دابینکراو بووه.

بینا سه ره کیه که که به قه سری شیرین ناسرا بو له شتویه لاکتیشه یه که بووه و له به رامبه ریدا عه مباریکی گه وهی ناو دانرا بوو.

له به شی باشووری پشتینه دارچینراوه که دا کۆشکیکی بچوو کتر هه بووه که نه مۆ که به کۆشکی چوار ده ر (چوار قایی) ناسراوه. نه م کۆمه له کۆشک و قه لایه ده بیت سیما و وینایه کی جوان و رازا وهی هه بوو بیت و ته نانه ت نه مۆش که لاوه کان نه م وینایه له میتشکی بینه ردا ده خولتینن.

بینایه کان له به رد و گه چ بنیاد تراون. هه لکه ندن و رازاندن و ورده کاریان تیادا به کار نه هیناوه. به رده کان نه تا شراون و ته نانه ت ستوونه کانیس به که لو به لی ورد دروست کراون. نه مه پتشانده ری په له کردنیکه که له بنیادانی بینا کاند هه یان بووه. واتا نه م باس و چیرۆکانه که له باره ی خوسره ودا ده بیستری ن پتده چیت راست بن و نه مه له په له کردنی بنیادانی نه م بینا مه زاندها به میتشک ده گات.

گه ر که لاوه کانی قه سری شیرین له لایه ن هه ر سه ردانکه ری که وه بینراون نه وا که متر که ستیک که لاوه کانی هه وش کۆری (شوینی نه سپه کان) یان بینیه وه. کوردانی ناوچه که باس له مه ده که ن که نه و شوینانه ته نیا بۆ راگرتنی نه سپه کان بووه و نه مه ته نیا ته ویله بوون، به لام نه م ته یه هه چ بنه مایه کی نییه. بینا کانی هه وش کۆری دروست له نه وانی قه سری شیرین ده چن و پتده چیت هه وش کۆری شوینی حاکم یا شوینی هه وانده وهی یه کتیک له نزیکانی حاکم بوو بیت. نه م که لاوانه له نزیک ده

فهرسهنگی باکووری قهسری شیرین و له نزیک سنووری عوسمانی (عیراقی ئه مرۆ) هه لکه وتوو. ئه م ناوهنده چوار به شه که بریتین له کۆشکی سه رهکی و دوو به شسی نیشته چی بوونی تری له یه کتر جیا و باخه کان. باخه کان شوینه کانی نیشته چی بوون له کۆشکه که جیا ده که نه وه.

سه ردانی ئه م ناوچه یه زۆر مه تر سیداره، چونکه له نزیک هه زار مه تری سنووردا هه لکه وتوو و زۆر جار گروبه کورده کان بۆ هیرش کردنه سه ر ئیران بۆ ئه م ناوچه یه دین.

که مینک به ره و باکوور له دۆلێکدا تاشه به ردی هۆرین شیخان به رچاو ده که ویت. من ئستامپاز (ویتنا- له به رگرتوو) یکم ئینی هه لگرتوو. له سه ر ئه م تاشه به رده ویتنه ی پیاویکی که واندار هه لکه ندراره که پیتی له سه ر جه سته ی ئه سیریکدا داناوه و ئه سیره که رواله تیککی پینشان داوه که له پارانه وه ده چیت. هه روه ها له پشتی سه ری پیاوه که وانداره که دا کۆمه لیک تیر که له پشتی به ستراون به دی ده کړین.

ئه م تاشه به رده له دوا ی بنیادنانی بیناکان دروست کراوه. له سه ر ئه م تاشه به رده دا نووسراوه: تار..... دۆنی والی (؟) کوپی «سین ئیپشا». ئه م په یکه ره دووباره له شویتنی خۆی دانراوه که دوا ی به ربوونه وه ی چاک کراوه ته وه و له شویتنی خۆی دانراوه ته وه. هه ر که سیک ئه م په یکه ر (تاشه به رده) خرا بکات شاماش و نه ده دا ناو و په گه زه که شی له ناو ده بن.

له باره ی میژووی تاشه به زدیکی وه هادا که ته نیا میژووی چاک کردنه وه که ی به سه رده می گو دیتا ده گات ده بیت چی بلتین؟

من به وردی سه ردانی کوستانه کانی زه هاوم کردوو و پتیم وا نییه ناسه وارێکی

میژوویی تری لښ بیتی که به دهرهوه بیتی و یښه لکه نندن بتوانین بیینین. به لام من وا دهزانم پشکینینی زانستی ناو خاکیش لهم ناوچه یه دا دۆزینه وهی گرنګ به دهسته وه ده دات.

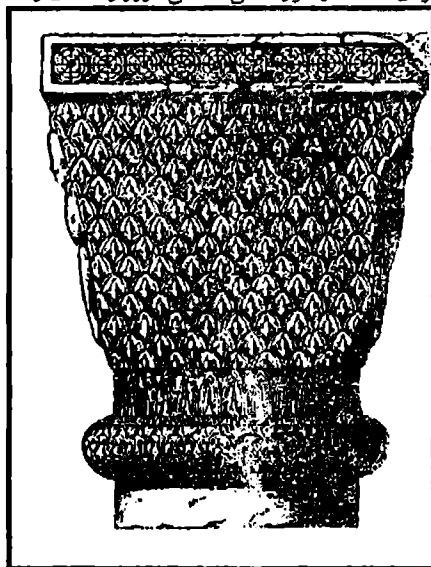
یه کینیک له شوینه کانی ناوچه ی زه هاو که به راستی شیایوی بییننه، گوندی په چه وه. نهم گونده له ناو ته شهرد و که فره کاندا بزر بسوه. له راستیدا گوندیکی نادیاره و پښگانانی پتوهندی نهم گونده به دهره وه پښچه و کویره پښگانانی نیوان که فره کانی که پښگی زۆر ته نگه بهر و باریکن و ۵ متر یانتایی پښگی فراوانه کانه که بهم گونده ده گمن. نهم گونده شیوه و شیوازی کۆنی خۆی به باشی پاراستوه و له داویتی بهرزیایی و له ناو تاشه بهر ده کاندا هه لکه وتوه. چوونه ناو نهم گونده (له کاتی شه پ و تیکه ه لچووندا) نامومکینه و گوندی په چه و زیاتر له هیلانه ی هه لۆیه ک ده چیت که له ناو کوستانه کاندا هه لکه وتوه و به ساکاری ولامی هیرشه کان ده داته وه.

شیره ی ۶۱- سیمای گوندی په چه و.

شپوهی ۶۲- سه‌رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وهسان

شپوهی ۶۳- سه‌رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وهسان.

تیمه له باسه کانماندا تا راده‌یهک تیشکمان خستۆته سه‌ر شویننه

سهرنج پراکیشه کاني بهشي باکووری کوردستاني کرماشان، بهلام هیتستا نهم باسه مان به باس کردنی شویته کاني دۆلی روبراری گاماسیاو له ناوه راستی لورستان و ناوچه کاني پشتکۆ دهوله مه ند نه کردوه. له هه لیران چه ندین که لاره بوونی هه یه که میژوو ه کانیان بۆ سه رده مه زۆر کۆنه کان ده گه رپته وه. له گه لیشیاندا چه ند که لاره یه ک هی سه رده می ساسانین. له ناو نهم که لاره ماندا من باس له قه لای سام (قلاسم) و پردی زیش ی گاماسیاو له باله وهن ده کم. له شویتیکدا که به زیش ناسراوه که لاره ی سه رده می ساسانی به رچاو ده که ون، بهلام گه یشتن به م که لاره و سه ردان کردنیان زۆر مه تر سیداره، چونکه دانیشتوان و خه لکاني نهم ناوچه یه زۆر مه تر سیدارن.

کشتوکال، بازرگانی و پیشه سازی

له ناوچه به رزه کاندای به ره مه کانی که کشتوکالیان پتوه ده کريت هه ر نه وانن که له ناوچه کانی تری تیران به رچاو ده که ون و دانیشتوانی نهم ناوچه نه خه ریک به چاندنی گه نم و جۆ و سه وزه و خه شخاشن. کشتوکال له ده شته کانی کرماشان و مایده شت زۆر باشترو له ناوچه کانی وه ک دینه وه ر و هه لیران و نه یوان کشتوکالیکی لاره. بهلام له باره ی زه هاره وه ده بیت بلتین که له م ناوچه یه دا جگه له کشتوکالیکی باش و سوو ده مند شتیکی تر به رچاو ناکه ویت.

له باره ی پیشه سازی هه ده بیت نهم به خه مه روو که له م ناوچه نه دا پیشه سازی زۆر که م پیشکه و توویه و جگه له دروست کردنی راخه ر و قوماشه نه ستوو ره کان که ناره تانی شار و گونده کان پتیه وه خه ریکن و پیشه ی دروست کردنی قفل که خه لکاني کړند (کړین) تیایدا شاره زان شتیکی تری جیگه ی باس به رچاو ناکه ویت.

به لآم له كړند (كړين) يو دروست كړدنی قفل شتی سهرنج پراکیش ده بېنریت. نه وان به شتومه کيکی زور ساده و ساکار نامیری زور نالوز دروست ده کهن. من له ناو قفله کانیاندا قفلی په مزار (که په قمی سربیان هه بوو) به چاوم کهوت که به راستی سهرنجی پراکیشام. داهاتی سهرکی نم ناوچانه له هاتوچوی کاروانه کانه وه دست دانیشتووانی ناوچه که ده که ویت. گشت شتومه ک و کله و بلیک که له تیران به رو به غذا یا به پیچه وانه وه بین له کرماشان تپهر دهن. هه روها گشت نه و کسانه که له روژه لاتوه سهردانی که به لا ده کهن له دهر وازه کانی زاگروس تپهر دهن و به تپهر بونیان له ناوچانه داهاتی نم خه لکانه داین ده بیت.^۱

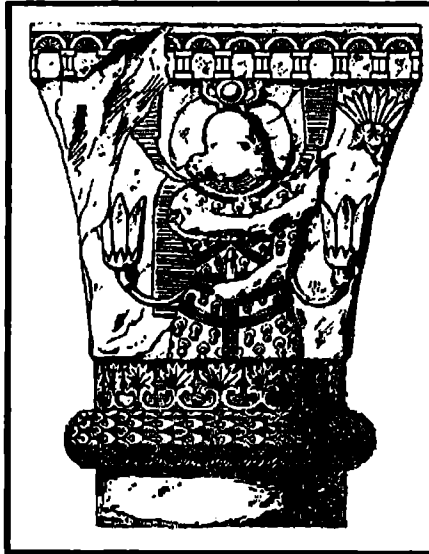
ژماره یکی زور ترح و پیشنیار دراون که بانی تیرانی به هوی ریگه یکی سهرده میانه یا خود هیلی شه منده فهر به که نداوی فارس بگه یه تیت. له ترح و پیشنیار. هکاندا باس له وه کراوه که ریگه که به به ندري بووشهر یا شهرار یا دزفول یا شووش. قومدا تپهر بیت، به لآم له راستیدا به ربه سته سروشتیه کان به راده یه ک زور و قوم سن که هیچ یه ک له م پیشنیارانه تا تیتستا قه بوول نه کراون.

به رای من باشنرین ریگه ی به په که وه به سستی تاران و به غداد هیلی

۱- هه نارده ک... و هاورده کړدن له ریگه ی کرماشان و خانه قین و به غداد وه له سالی ۱۸۸۹ دا به پتی نووسینه کانی روژنامه ی ژووری بازرگانی قوسته تنه نیه ی ژماره ۱۷ مه ی ۱۸۹۰ به م شپوه به بووه:

هه نارده کړدن	هاورده کړدن
۴۰۰۰ لیره ی تورکی	پاخر
۳۰۰۰۰ لیره ی تورکی	مهر و مالات
۲۰۰۰ لیره ی تورکی	خوری
۳۰۰۰ لیره ی تورکی	کهره
۳۷۷۰۰۰ لیره ی تورکی	دانه ویله، مازوو، کشمیش، توتن و... هتد
۷۰۰۰ لیره ی تورکی	کله و په له کانی تر

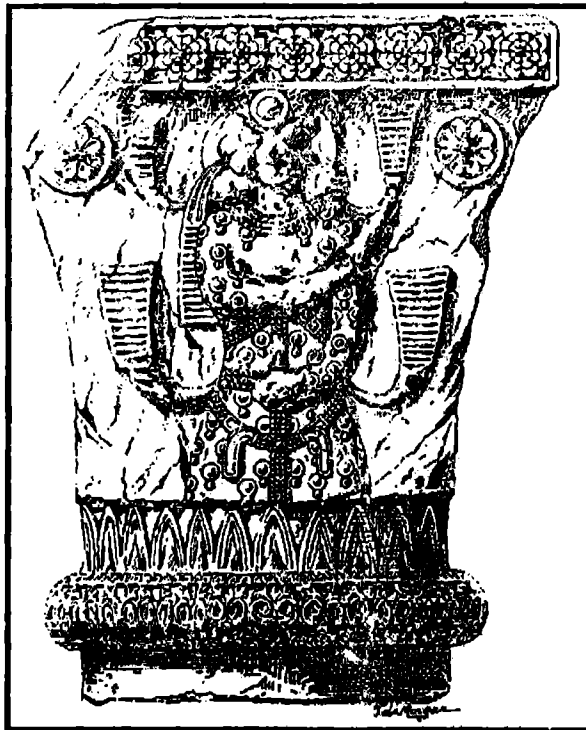
شهمهندهفهره. تهنیا شویتتیک که بۆ ئەم پرۆژەیه سهختی تیا دا ده بیت ناوچهکانی زاگروسه. بهلام له زاگروسیش به بنیادنانی چهند پرد و لیدانی چهند توتیلتیک و دهوردانهوهیهکی بهرزاییهکانی رهجهو کتیشهکه بهرهو نهمان دهچیت. له نیوان بهغداد و سهریولدا زهویهکان به تهواوی ناسۆیین و له نیوان زاگروس و تارانیشدا بهربهستیکی وهها بوونی نییه. وانا تهنیا گرفتیک لیره دا نهوهیه که گشت ئەم هیله له ناو خاکی ئیراندا نابین و بهشیکی به ناو خاکی عوسمانی (عیراقی ئەمرۆ) دهگات. بهلام ئەم کتیشهیه گرنگی نهوتوی نییه چونکه پێوهندیهکانی نیوان ئیران و عوسمانی (عیراقی ئەمرۆ) زۆر باشه. تهنانهت ئەمه بۆ ئیران باشتريشه که کوتایی هیلهکه به جوړتیک نه بیت که نهوروپیهکان تهماعتیک لایان دروست ببیت. ئەمه له لایهکی تریشهوه لایهنی باشی هیه که له ناو ئیراندا ناوچه نهوتیهکانی کۆشکی شیرین هه ن که بۆ سووتهمهنی مهکینهکان پێویسته. بهلێ نرخێ سووتهمهنی له ئیرانیشدا دهزانین.

شێوهی ٦٤- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وهسان.

به غداد بۆ بوون به به ندره گرفتى زۆرى ههيه بۆيه گهيشتنى ههيله كه به كهنداو
و به سره يا فانتو باستره.

له روانگهى نابووربهوه و هها ههيليك خزمه تىكى نه براره به تيران دهكات.
بازارهكانى نه مړوى تيران گهرمى زۆريان تيا دا بهدى ناكريت، به لام به گهيشتنى
به رو بوومه كانى وهك دانه و ئهله و خورى و لۆكه و ميوهكان و... هتد و ئالوگۆر
پنكر دنياى بازار گهرمى به خۆيهوه ده بينت.

شيوهى 60- سه رستونه كانى ساسانى دۆزراوه له تاق وهسان.

شپوهی ۶۶- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وهسان.

شپوهی ۶۷- سه رستونه کانی ساسانی دۆزراوه له تاق وهسان.

له روانگهی سهربازیشه وه ئه م هیله خزمه تی که م به ئیران ناگه یه نیت. له کاتی بوونی ئه م هیله دا هیزه کانی ئیرانی به کۆ له کاتیکی زۆر که مدا ده توانن دووریه کی زۆر بپرن و به ناو سنوره کانی عوسمانی (عیراقی ئه مرق) بگهن و له م لایه نه شه وه ئیران پیشکه وتنی باش به خۆیه وه ده بینیت. له ئاراپراته وه تا که نداوی فارس ناوچه ی کرماشان ته نیا شویتیکه که له زۆر لایه نه وه گرنگی بو خۆی ته رخان کردووه.

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra,ahlamontada.com

Kurdistan

in the J. De Morgan Studies

By:

J. De Morgan

Translated By :

Dr. Saeed Khezri
(university of Kurdistan)

Aso Abdulrahman

Graphics: S. Khezri

له بڵاوکراوه کانی خانه ی چاپ و به خشی رینما

نرخ (۳۰۰۰) دینار